

VIGILIA



Paul Poupard Jean Guiltonról

Jánosy István: C. G. Jung és Jób

Végh János: Leonardo Sziklás Madonnájának ikonográfiájáról

Ki a katolikus?

**Lénárd Ödön, Cserháti József, Gál Ferenc, Fila Béla,
Pásztor János, Szabó Ferenc, Sulyok Elemér,
Gyökössy Endre, Gyulay Endre és Szennay András válasza**

1992/10

Építsd föl egyházamat! (<i>Lukács László</i>)	721
JEAN GUITTON: Vallomás (<i>Török József fordítása</i>)	722
JEAN GUITTON: Utolsó pillantás (<i>Török József fordítása</i>)	723
PAUL POUPARD: Jean Guitton a filozófus, irodalmár, humanista (<i>Török József fordítása</i>)	724
PIERRE EMMANUEL: Az igazi parancsolat (<i>vers; Németh István fordítása</i>) ...	730
LACKFI JÁNOS: (A vakvilágban hogy lehet erős...) (<i>vers</i>)	730
BÓLYA PÉTER: Apokalipszis (<i>elbeszélés</i>)	731
JÁNOSY ISTVÁN: C. G. Jung és Jób	733
VÉGH JÁNOS: Leonardo Sziklás Madonnájának ikonográfiájáról	736

KI A KATOLIKUS?

Lénárd Ödön, Cserhádi József, Gál Ferenc, Fila Béla, Pásztor János, Szabó Ferenc, Sulyok Elemér, Gyökössi Endre, Gyulay Endre és Szennay András válasza	743
---	-----

ERKÖLCS ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: Babits Mihály, Tóth Árpád és Juhász Gyula	766
---	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

BEKE GYÖRGGYEL (<i>Pomogáts Béla</i>)	774
---	-----

MAI MEDITÁCIÓK

ROCHLITZ KYRA: A szenvedés kísértése	780
VARGA MÁTYÁS: Vissza (<i>vers</i>)	781

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK...”

HALÁSZ PIUSZ börtönméltői (<i>Közreadja: Elmer István</i>)	782
--	-----

SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	792
--	-----

Címlapunkon: Szent Kristóf (*fametszet, 1470-1490 körül*)

Építsd föl egyházamat!

Szent Ferenc a legenda szerint látomásban Jézust látta megjelenni, aki arra kérte: építse föl egyházát. Szó szerint vette a felszólítást, s nekifogott, hogy a közeli San Damiano dűledező szentegyházát, templomát renoválja. Engedelmesen építkezni kezdett, de idővel rá kellett eszmélnie: nem erre szól a küldetése, hanem sokkal többre, nehezebbre, kevésbé foghatóra: az egész Egyház megújítására.

Ferenc teljesítette a Krisztustól kapott küldetését, s nyomában megújult az egyház, de egészen másként, mint akár Cluny, akár a tridenti zsinat reformja idején. Nem volt nagy távolokban gondolkodó, tervező-szervező zseni, nem készített nagyszabású terveket, átfogó, új egyházmodellt, nem hajtott végre mélyreható strukturális változtatásokat. Lelkülete mégis megmozgatta az egyházat, s eleven hatóerőként él benne mindmáig. Sőt, hatása túlnő a kereszténységen. Nemcsak az egyháznak egyik legnépszerűbb szentje, de szelleme megéri a nem-katolikusokat, a nem-keresztényeket, sőt nemegyszer a nem-hívókat is. Új belátásokra indítja ma is a világot. Hirdeti a krisztusi békét, szelidséget, a teremtet világ szeretetét.

Nemcsak az egyház — az emberiség is szegényebb volna nélküle. Ferenc katolikus, mindhaláláig hűséges fia a római-katolikus anyaszentegyháznak, élén a püspökökkel és a pápával. De katolikus, a szónak másik, egyetemesen tágas értelmében is, amely szerint minden ember meghívást kapott az üdvösségre. A Naphimnusz Ference az egész kozmoszt Isten alkotásának látja, s testvérének tekint mindent és mindenkit.

Ki a katolikus? — tesszük föl a kérdést ebben a számunkban. Főleg teológusok válaszát közöljük, hiszen a dogmatika egyik alapkérdéséről van szó. A válaszokból megtudhatjuk, milyen jelentésváltozásokon ment át a kifejezés. Katolikusnak mondjuk a pápa fősege alatt álló római katolikus egyházat. De a katolicitás egyetemességet is jelent, s mint ilyen, Krisztus egyetlen, egész egyházának lényegéhez tartozik. Ahogy a II. Vatikáni zsinat ünnepélyesen hitet tett az egyház egyetemes-katolikus volta mellett: minden jóakarátú ember meghívást kapott arra, hogy Isten népének tagjává legyen.

E számunkban teológusok válaszolnak kérdésünkre. De kíváncsian várjuk minden olvasónk véleményét, hitvallását. Hiszen az elvi válasz egyértelműen megfogalmazható, s a szentek életében harmóniába simul a szó kétféle jelentése. A gyakorlatban azonban nemegyszer feszültségeket kell oldania, ellentéteket összebékíteni annak, aki fenntartás nélkül vállalja mindkettőt. Az egyház az apostoli kor óta egység és sokféleség feszültségében él. Egyszerre vállalja az egységet és az egyetemességet. Hisz Isten minden egyes emberhez szóló, mégis egyetemes üdvözítő szeretetében, a Szeretetben, amely végülis harmóniába szelidíti a sokféleséget.

Ma hazánkban is sokan hallani vélik a Ferencnek szóló felhívást. Építsd föl egyházamat! Mire szól ma ez a küldetés? Melyik egyházat építsük? Milyen eszközökkel? Vagy talán nem is csupán a fűradozásunkra, a szakmai tudásunkra, a teljesítményünkre van szükség, hanem a szívünkre, reánk magunkra? A katolicitásban megújulhat az egyház, és segíthet a nemzet, az emberiség megújulásában.

Lukács László

JEAN GUITTON

Vallomás

Számomra a két lehetséges világ közötti választás pillanata, ez az oly megindító pillanat, amikor életre kell kelteni egy univerzumot, és vele párhuzamosan egy másik párhuzamosat megsemmisülésre ítélni, húszéves koromban, 1921-ben érkezett el. Két éve az École Normale Supérieure irodalom-szakára jártam. Majdnem biztos vagyok benne, hogy megmaradhattam volna „irodalmárnak”, ha egy nagyon is meghatározó esemény nem vezet pályamódosításhoz. Egy szép napon, az École igazgatója, Lanson azzal az ötlettel állt elő, hogy fölkéri a nagy filozófust, Émile Boutroux-t, jöjjön és tartson előadást nekünk, fiatal növendékeknek. Boutroux a gondolkodás élő szobra volt. Kora leghíresebb matematikusának, Henri Poincarének a sógora, és számomra magát a filozófia lényegét jelentette. Ma, hetven én elteltével is látom magas, hajlott alakját, amint a Salle des Actes nevű terembe, ahol vártuk, lassan bevonult. Majd félig visszafojtott hangja fölszállt, s szárnyalni kezdett fejünk fölött a teremben, és ő beszélt nekünk a tudományról, majd később Istenről. Az órák lábujjhegyen követték egymást és a hatalmas csönd — a létezők részletében uralkodó nagy Mindenség csöndjéhez hasonló — beborított bennünket. Ekkor, talán megérezve, hogy a beszéd, amely — mint az idő lassú változása — az estében szárnyalt, talán utolsó filozofikus tette, az öregember fölemelte a fejét, és halkán, mormogva fejezte be: „Minden egy, de az egy a másban van, mint a három személy.”

Egy sóhaj, mint valami szélfuvallat, megfordult a teljesen csöndes levegőben, és én tudtam, hogy ebben az egyedi pillanatban, mely oly szép és tragikus, valami örökre befejeződött.

„Uraim! — mondta fölállva — köszönöm.”

* * *

Három hónappal később, egy hideg novemberi napon temették Émile Boutroux-t. Amint a Montaigne-líceum előtt haladtam el, észrevettem az igazgatónk, Lanson fekete alakját, kínlódva haladt a szél ellenében. Köszöntöttem, majd az éppen eltemetett filozófus emlékeitől indítva azt mondtam neki: „Igazgató úr, elhatároztam, hogy... távozom... az irodalom szakról... és átiratokozom a filozófia szakra.” Monsieur Lanson ekkor rám emelte tekintetét, ami számomra nagyon messziről jövőnek tűnt: „Az irodalom szak kissé zsúfolt volt. Köszönöm, hogy csökkentette a létszámot.”

Ettől a pillanattól kezdve végérvényesen univerzumot változtattam: ezentúl „filozófus” voltam. Mégis, szent meggyőződéselem, hogy ha a nagy Boutroux nem jött volna három hónappal előbb előadást tartani, talán irodalmár, mi több, regényíró leszek. Ebben az esetben Jean Guitton, az, akit az igazinak tartok, az egyetlen Jean Guitton nem létezett volna és nem létezne.

Török József fordítása

Részlet Jean Guitton *Isten és a tudomány* című művéből, amely a Szent István Társulat kiadásában jelenik meg.

JEAN GUITTON

Utolsó pillantás

„Miként találjon az ember magának helyet a mindenütt jelenvalóság hatalmától fölnagyított és a mindenütt felfedezett glóbusz kicsiny méretei által leszűkített földön: nem marad más, mint hogy az ember eszközt kérjen a tudománytól, és planétát változtasson.” Így beszélt Chateaubriand *Emlékiratai* befejeztekor, mintha prófétálással eltöltött élet végén lett volna.

Szünet nélkül ennek a századnak a különösségén gondolkodtam, meggyőződve: párját nélkülöző küszöböt léptünk át, vakon haladunk egy elképzelhetetlen jövő, soha nem hallott események felé.

De hogyan fogjuk föl a jövőt? Ami a jövődő jeleinek az értelmezését nehezíti, az az, hogy a haladás sebesebben jár, mint az intelligencia.

Mialatt e könyvet (Egy század, egy élet) írtam, megjelent a *gén*. És ha összehasonlítom a *gén*t és az *atomot*, mérhetetlen különbséget észlelek: az atom engem soha nem fenyeget, csak a halállal, ezzel szemben a *gén* az étellel fenyeget.

Ezen értem az új emberek, talán szuperemberek, valószínűleg emberfeletti emberek fabrikálását. Az ember embereket fog csinálni a saját képmására, akik őt túlhaladják, vagy akik őt eltapossák. És a születés meg halál talányai átalakulnak. Annak a létezése válik kérdésessé, amit *történelem* névvel illetünk. Felfedeztük, helyreállítottuk a történelem előtt azt, ami az *előtörténelem*. Nemde majd belépünk egy az előtörténelemmel analóg *utótörténelem* szakaszába, ahol többé semmi „nem történik”?

Föltéve, hogy nem a fordítottja történik, és egy olyan korba lépünk, ahol végre megjelenik a *valóban emberi* ember.

Ez az *utótörténelem* (amelybe mi hátrálva belépünk), két értelemmel rendelkezhet: az egyik egy katasztrófa-értelem, elővételezve egy robot-társadalmat, a másik a *metasztrófa* értelem, elővételezve egy harmonikus társadalmat, egy „királyságot”. Talán az oly fiatal kereszténység további fejlődésére végzetes válság előestéjén vagyunk? Milyen rövid ez a húsz évszázad a megelőző évmilliókhöz képest? Talán satnya vetés vagyunk, ami az utolsó szakaszban jelent meg?

A *homo faber* nem fejezte be munkáját? *Homo faber* alatt a gépeket gyártó embert értem, majd a gépeket-gyártó-gépeket-csináló embert, vagyis azt az embert, aki csinálja a gépeket gyártó gépeket, vagyis az ordinátorokat és „gondolkodó gépeket”. A *homo faber* ebben a pillanatban győzedelmeskedik. Nem fogjuk látni a *homo faber* hanyatlásában annak megjelenését, akit én más név híján így hívok: *homo mysticus*?

Megjegyezték, hogy Hiroshima és a II. Vatikáni zsinat egy korban lepték meg a világot. Ezek két Eredet: mintha az anyag tüze a lélek tüzét szimbolizálta volna. Az „eretnkségek” korának vége; a keresztények többé nem dogmák miatt oszlanak meg, hanem a hit alapjai azok, amik megkérdőjeleződnek. A humán ateizmus, az „ateista humanizmus” ezentúl a gondolkodó faj egyharm-

dának vallásaként jelenik meg. Az animizmusok, a pogányságok, a panteizmusok, a laicizmusok helyettesítették a Szent misztériumát, amelyet pedig úgy kellett felfogni, mint ami az emberiség közös java. Úgy tűnik, hogy ezentúl minden profán, hogy Istent többé nem kell megnevezni.

Néha mesélek velem, hogy azt képzelem: a kor, amelybe belépünk, rövid lesz, és hasonlítani fog ahhoz a korhoz, amelyben az első keresztények éltek.

Jézus ideje az "idők végének" ideje volt, *esztatologikus* idő.

Jézus ennek a "közeli időnek" a perspektívájában prófétált; az első híveknek az volt a benyomásuk, hogy az idő kifulladt s lassan befejeződik. És az idő, ami Jézus óta eltelt, nem igazi idő, hanem az "idők végének" mindig meghosszabbodott *késése*. Az Egyház Isten jelenlétének a késlekedéséből született. Meg kellett adnia magát az embernek azon megállapítás előtt, hogy az idő nem szűnt meg befejeződni...

Ha szemügyre vesszük a fejlődés irányait, az utolsó küszöbön, amikor az evolúció a revolúciót súrolja, felfigyelünk egy kis maradékra, valami majdnem semmire, ami a fejlődést irányítja egy kedvező változás révén, és ez a valószínűtlen irányába mutat. Így az emlősök, így az emberiség, így a kereszténység az utolsó pillanatban jelentek meg, amikor minden elveszettnek tűnt. Talán elegendő lesz valami nagyon kevés, hogy megváltoztassa a dolgokat? Talán ebben a pillanatban ott vagyunk, ahol a kevéske hatalmas hatást érhet el, ez a valamivé válás törvénye, ami szédületes eshetőségeket mutat, ahol a legrosszabb és a legjobb egyaránt lehetségesek, az emberiséget meg lehet menteni, mint kezdetben, új vetés által.

Török József fordítása

PAUL POUPARD

Jean Guitton a filozófus, irodalmár, humanista

Jean Guitton kilencven esztendeje csodálatra méltó termékenységről tanúskodik, például folyamatosan írja *Naplóját* 1912, vagyis tizenegy éves kora óta. A Desclee de Brouwer kiadónál megjelent *Bibliothèque européenne* munkássága lényegét hat kötetben foglalja egybe. A minduntalan szintézis után vágyódó gondolkozó kutatásairól híven tanúskodnak a címek: *Portrék, Valláskritika, Bölcsesség, Filozófia, Életem naplója, Ökumenizmus*.

Jean Guitton az öreg és vak lazarista, Monsieur Pouget lelki gyermeke, akiről felejthetetlen portrét festett számunkra; Bergson szellemi fia, kinek intuícói gondolatait táplálták; Jacques Chevalier gondolatai hatottak rá, s Lagrange atya vezetésével biblikus tanulmányokat végzett Jeruzsálemben. François Mauriac utóda volt a marista atyák Katolikus Diákszövetségének az élén. Portal atya,

Lord Halifax és Mercier bíboros jóvoltából az ökumenizmusra nyitottan, Jean Guittton, az egység embere, író és költő, ezegéta és filozófus, igényes moralista és tehetséges festő, „ágotonos barázdát” szántott a mostanság szántóföldjén azóta, hogy megírta doktori tézisét az időről és az örökkévalóságról Plotinosz és Szent Ágoston művei tükrében. Newman és Bergson állnak a történelmi időről, a kulturális időről és a tudományos időről szőtt gondolatai forrásánál. A világ minden rejtélye, s különösen az ember titka ott található elrejtve az időbeliség misztériumában, ebben a különös adottságban, amely, elszökve a léttől s elszakadva a semmitől, kibontakoztatja önmagát az előre nem látható, mindig megújuló, szüntelenül folytatódó teremtményekben.

Korának tanúja, Jean Guittton, intenzíven s bensőségesen megélte a lelki drámákat, a modernizmus keltette feszültségtől az integrizmus felfakadásáig. Valáskritikája olyanokkal folytat párbeszédet, mint Renan, Loisy, Couchond, Guignebert, Bultmann. Gondolat-művészete előnyben részesíti Giocondát Rodin *Gondolkodójával* szemben, mert Mona Lisa titkot ízeletget. Jean Guittton titka: párosítani Szókratész iróniáját Platón dialektikájával, Arisztotelész logikáját Szent Ágoston bensőségességével, Descartes módszerét Kant episztemológiájával, Hegel triászát Bergson metaforájával, a pszichoanalízist a misztikus lendülettel, mint megannyi módszert a katedrálisért, melynek hajóját az ember tölti be, a szentély felé fordulva, ahonnan Krisztus misztériuma ragyog.

Inkább, mint ritka információkat, a guitttoni *Napló* atmoszférát idéz fel, a személyes találkozások légkörét és kedvességét-báját a gondolat olyan embereivel, mint Léon Brunschvicg, Edouard Le Roy, Pierre Termier, Jacques Chevalier, Baudrillard bíboros, Maurice Blondel, Jacques Maritain, Louis Lavalle, Etienne Gilson, Henri Gouhier, Gabriel Marcel, Henri de Montherlant, Teilhard de Chardin; a tettek embereivel, mint Paul Reynand, Jean Monnet, De Gaulle tábornok; hadvezérekkel, mint Foch és Weygand; s végül a lélek embereivel, mint Saliège és VI. Pál. Guitttonnak ez utóbbival több mint negyedszázadon át folytatott beszélgetéseiből született a tucatnyi nyelvre lefordított, felülmúlhatatlan *Dialogusok*.

A II. Vatikáni zsinat auditora, a párizsi Institut Catholique baráti körének elnöke, a Francia Akadémia irodalmi nagydíjának, az Európai Montaigne-aranyéremnek birtokosa, Jean Guittton korunk legelső keresztény humanistája. Mással össze nem hasonlítható palettájú kultúrája, melyet az emberek és az eszmék iránt szüntelen éber és fogékony kíváncsiság táplál, annak kutatása felé tereli, ami az embereket egybegyűjti és az egyházakat közelíti. Számos, látszólag szerzetesét szórt írása szünet nélkül hangoztatja a lényegét, aki az időben megtestesült Krisztus, valamint a vallási igazság fejlődése a kultúrák és mentalitások hullámszásában. Ha mégoly kiváló is a gondolkodás művészetében, amit nagylelkűen közvetített hallgatók és olvasók nemzedékeinek, elmékedése-eszméledése mélyebbre hatol. Meditációja föltárja előttünk egy benső élet titkát, ahol az örökkévalóság átváltoztatja az időt, ezt a horizontális feszültséget a jövő felé, amit az örökkévalóságra fordított vertikális figyelem tagol.

Pascal módjára Guittton az *Ítéletek* című könyvében különbséget tesz az anyag és az erő-hatalom Európája, valamint az intelligencia és a tudomány Európája meg a lelkiek és misztikusok Európája között. Kitartóan könyörög, hogy kortársai öntsenek lelket Európába.

Mert az írás derűs nyugalma nem elegendő, hogy elfödje a létezés tragikus mivoltát. Az urbanizáció, az automatizáció, az informatika elvezet bennünket egy civilizáció küszöbére, oda, ahol a lázadás — az emberiség hatalmas hangya-

boly — és a megtérés — az emberiség egyetlen szeretet-közösség — útjai keresztződnek. A megpróbáltatás során — ami elérte a vallásokat is — kísértés támadhat a lényeg elvetésére a járulékos elemektől való megszabadulás örvén, és a kereszténység számára csábító megoldás lenne feloldadni az ember-imádatban, ahelyett, hogy kiteljesedne a Szeretetbe vetett hitben.

Az ember, figyelmeztet bennünket fáradhatatlanul Jean Guitton utánozhatatlan *Portréin* keresztül, vagy az *Időleges létezés* és *A nyugati gondolkodás fejlődése* című tanulmányaiban, nem képezheti önmaga számára saját befejezését, végcélját. A Megtestesülés tényétől átjárt élő hagyomány elvezet bennünket a Genezistől az Apokalipszisig az emberiség hosszú vándorútján, aki az idő termékeny kreativitásán át állandóan gondolja az emberi kondíciót. A tudomány és a kultúra felfedezései itt szembesülnek a hit adottságaival a szenzibilitástól remegő szintézisben, amely beleíródott a Megtestesülés-központú történelemfilozófia perspektívájába.

Ez paradox lenne? Ez a mélységesen keresztény gondolkodás, már vagy fél évszázada fölkelte egy nem hívő, Albert Camus csodálatát: „Monsieur Guitton világosságot tud adni a legbonyolultabb gondolatoknak is, ez az igazi stílus eredménye. Az elvonatkoztatásokba melegséget, az objektivitásba szenvedélyeséget képes vinni, és ez a lélek gyümölcse.”

Azóta erről számtalan olvasó kellemes tapasztalat révén győződött meg.

Jean Guitton *kihívja a kommentárt*. Ez a filozófus utánozhatatlan művész, aki egyszerre beszél ünnepélyes és bensőséges hangon, és figyelmes, hogy észrevegye a lényeket a csillogó és változó fölszín alatt.

Fáradhatatlan olvasó, mindent olvasott, mindent átelmélkedett — s merészség ugyan mondani —, mindent leegyszerűsített utolsó, oly megindító könyveiben: *Az abszurdum és a misztérium*, *Csend a lényegről*.

Guitton *mindenek előtt tanú*: a Collège de France-beli Loisy-tól a Sorbonne-on tanító Guignebert-ig, Grandmaison és Lagrange atyáktól Bergsonig, Pouget-ig, Mercier bíborosig és Portal atyáig.

Jézus, ez a két szótag, melyet oly kellemes kimondani, s mely annyi, önmagáról lemondó életet ihletett, nem a rideg ész számára probléma, hanem az intelligencia és a szeretet misztériuma.

Rajta kívül egyetlen létező nem adott alkalmat ilyen sok kérdésnek és tagadásnak, melyek könyvtárakat töltenek meg. Ingaóraszerű oszcilláció vezet a hitetlen kritikusokat a mitológiákkal foglalkozókig. Egyesek számára Jézus csak ember lenne, akit a képzelet megistenített, mások számára Isten, akit a mese-mondás történelmi alakká változtatott. A kritikai iskola Franciaországban vette kezdetét. A mítosztalanítás iskolája Németországban növekedett nagyra. Renan és Hegel hasonlítanak egymásra. A dokéták és az ebioniták véleménye már az első századokban különbözött Krisztusról: vajon csak látszat-test vagy isteni forma?

Guitton sokat gondolkodott az eredetek kérdésén, az örökkévalóságnak az időbe, a filozófiai időnek a történelmibe történt beékelődésén. Visszamenni a forrásokig annyit tesz, mint föllelni a tanúkat, kikérdezni emlékeiket, ellenőrizni hihetőségüket, amely a tanúságtevésnek juttatott hitelhez kapcsolódik.

Guitton fő műve valaha, az én szemináriumi éveim alatt jelent meg sárga füzetekben. A sárga kifakult. Ám a gondolat mindig időszerű. *A modern gondolkodás és a katolicizmus* több, mint cím, ez kihívás. Hogyan lehet a legszigorúbb észérvek rostáján átszűrni a szeretettel telített hit misztériumait, és befejezni azzal, hogy az ésszerűn túl a hit misztériumai messzemenően ésszerűek? Jézus

problémája és a keresztény tanúságtétel alapja hosszú ideig vizsgálódásom tárgya volt, és teológusi minőségben végzett elmélkedéseimet támogatták Guilton írásai. Ugyanakkor nagyra becsültem Guilton filozófiai erőfeszítésének termékenységet: *Az idő és az örökkévalóság Szent Ágostonnál*. A hippói püspöknek nehézséget okozott a keresztény történelem alárendelése a hellén gondolkodás kategóriáinak. A bibliai időtartamnak más a fajsúlya, mint a görög időnek. Az inkulturáció — ahogy ma nevezzük — mindig túlhaladja egy adott kultúra szűk határait.

És a kinyilatkoztatásból született vallás soha nem hagyja magát bezárni az emberi ész ugyancsak szűk határai közé, legyenek azok bármennyire pompásan kitágítva a hegeli dialektika felszálló spiráljai révén.

Merészelem még hozzátenni, hogy napjainkban Guilton az igazi anti-Hegel, a szisztematikus ideológia ellenszere. Nem mint építész azoknak a hatásos, elvont szintéziseknek, melyekben a valóság föloldódik, éppenséggel az analízis során. Hanem mint mester, hasonlatosan Szókratészhez, Newman-hoz, aki vezet a megérzettől a kifejezettig, az időtől az örökkévalóságig, a pillanattól a tartamig, a cselekedettől a személyig, a gondolattól a létig, az értelemről a szeretetig.

Guilton műve humanitással átjárt reflexió az éstől a hithez történő átmenetről. A történelem hirtelen megrendül. Az, ami eddig csak lényegtelen apróság volt, most központtá válik. Ez így van a mi életünkben is. Hinni annyit jelent, mint újjászületni. A hit nem más, mint születés. Jézus tekintetével nézve minden más. A lélek számára ez a hit fényugár, az értelem és szeretet hajnala. A felfoghatatlan misztérium többé nem elgondolhatatlan, mi több, anyagot ad a gondolkodáshoz és arra vezet, hogy az ember mindent átgondoljon.

Goethétől Valéry-ig a szétválasztás halálos. A hit — a kultúráktól a civilizációkig — örökös hódítás a kétség fölött; a hit egyesít, és meghosszabbítja az ést, anélkül, hogy neki ellentmondana. Keresni Istent — ez már az egyesülés vele: „Nem keresnél, ha én már nem találtalak volna meg.” „Nyugtalan a szívem, amíg meg nem nyugszik Benned.” Az Ágostontól Pascalig tartó óriások sorozatáról Guilton olyan misztikusként ír, aki szünet nélkül a Bibliáról elmélkedik, megkérdezve a filozófusokat. Termékenysége bámulatra méltó: filozófia, filozófiatörténet, valláskritika, portrék, az intellektuális munka metodológiája, visszaemlékezések, tanulmánykötetek, ökumenizmus, újságírás. S ez a bőséges változatosság katolikus. Amint Hans Urs von Balthasar — igaz, más indítatásból —, Guilton szintén utánozza Lisieux-i Terézt, akit mindketten annyira szerettek: „Én az egészet választom!”

Mint a párizsi Institut Catholique rektorának, nagy örömmre szolgált őket meghívni a párizsi Notre Dame-katedrálisba, amely zsúfolásig megtelt az őket hallgatókkal, hogy beszéljenek Lisieux-i Szent Terézről születése századik évfordulóján.

A kritikus, elemző, újságíró, történész, filozófus, metafizikus Guilton szünet nélkül kutatja a kereszténységet annak összes örök és időbeni szempontja alapján. Mestere és modellje végső soron Ágoston, az *Isten városának*, a történelem idejének tanára, az evangéliumi megtestesülés tanúja a *Vallomások* révén fölfedezett személyes lét-egzisztencia mélységeinél. Moralista és pszichológus, Guilton az emberi szeretet mélységeit, a férfi és a nő misztériumát, az időbeni létezés kanyarjait kutatja. „Szeretem csodálni a modelleket; szeretem, ha vannak modelljeim”, vallja be nekünk. Írott arcképei utánozhatatlanok: Monsieur Pouget-től VI. Pálig és Marthe Robinig.

Anya a völgyben című könyve a szív békéjébe, a lélek mélységeibe, a szeretettel átitatott csodálatba, a csendből született bizalmasságba vezet bennünket. Egy

kegyelemtől mosolygós napon Jean Guittont fölkerestem a Creuse melletti völgyben. Chaumiére (kunyhó) névre hallgató vidéki lakában nővéremmel együtt jártam. Felesége, Marie-Louise és ő, Jean, egybefonódott életükben magát a *gondolatot* lakták. De Lattre marsall társaságában 1965. július 15-én reggel avattuk föl az ide vezető *utat*. És azóta ösvényeink mindig ide torkollnak. Jean Guittont a barátság zsenije.

A vatikáni Államtitkárságon a filozófus szerény hírvivője voltam XXIII. János pápa mellett, aki őt bevitte a II. Vatikáni zsinatra, majd VI. Pálnál, aki szót adott neki a zsinati atyák előtt. Párizsban a legközelebbi szomszédom volt, két lépésre a rue d'Assas-tól (az Institut Catholique utcája), a rue de Fleurus sarkán álló ház lakásában, melynek ablakai a Luxembourg-kertre nyílnak.

Kedves könyvei közel a keze ügyében, felülmúlhatatlan tanúk, segítő vendégek, gondolat és szeretet kimeríthetetlen tartalékai. A világ zűrzavarában és nyüzsgésében Jean Guittont tanú. Mint az apostol is, kinek a nevét viseli, állhatatosan és lágyan, mennyi gyöngédséggel és megértéssel figyelmeztet, hogy forduljunk el a mindennapok szennyes tajtékjától meg a történelem viharaitól, és halljuk meg a lelkiünkben lakó Mester bensőséges és lány, erőteljes és vonzó hangját. Jean Guittont legkiválóbb tulajdonsága a barátság. Gondolatai, mint festményei, csupa fény, megszokott kifejezési módja a párbeszéd, melyben az igazság elvitathatatlan igénye a szeretet türelmével egyesül:

A zsinat alatt olyan szerencsém volt, hogy Rómában élhettem és Jean Guittonnal együtt étkeztem. Megosztotta velem különös érzését, amikor az első ülészen, az ökumenikus megfigyelők között, mint egyetlen világi megfigyelő, hallhatta a mise után Mgr. Felici csengő hangját: *Patres venerabiles, Carissimi Observatores*. A zsinati titkár elrendelte: *Exeant omnes* — mindenki távozzon, de a megfigyelők maradjanak — *Maneant observatores!*

És Guittont maradt, figyelmes mint Malebranche, gondolkodó mint Newman, elmélkedő mint Ágoston, ökumenikus mint Portal, kérdező mint Pouget, figyelve a püspököket — vallotta be —, mint csillagász a csillagos eget.

A hatalmas tevékenységből Guittont alaposan kivette a részét. 1961. április 12-én elküldött számomra — de valójában a jövő zsinatnak egy, a könyvei mögött fölaltatott füzetet, melynek címe: *Megjegyzések az értelmiségi körökben végzett katolikus akcióról*. Előadás volt, amit az akkor fiatalnak számító Pizzardo bíborosnak 1937-ben készített, majd Saliège bíboroshoz juttatta el a szöveget, aki név nélkül nyomatta ki, szerzője tudta nélkül, mert az akkor fogságban volt.

Két évvel később egy kislakú levélkártyán a következő sorokat intézte hozzám: „Meghívásom a zsinatra különös visszhangot váltott ki, ami valójában anélkül, hogy akartam volna, irányt szabott az életnek. Az a novemberi nap, amikor ön engem Bea bíboroshoz vezetett, mustármagnak bizonyult. Daniélou ezt mondta: A pápa két különös dolgot tett. Berakta Szent Józsefet a misekánonba és Jean Guittont a zsinatra. Nem helyeslem sem egyiket, sem másikat. De a tény az tény!”

1961. december 21-én bevallotta: „Az, amit az ember nem köteles megtenni, az a lélek kertjének egyetlen virágzó fája. Fogadja termékeny, ízes jókívánságaimat és szent újesztendőt kívánok ebből a világközepe-Rómából, ahonnan biztosítom önt, hogy osztom gondolatait, reményeit, imádságait.”

1962 áprilisában megosztotta velem erőfeszítéseinek gondját a pontosítás, a tömörség, a teljesség, az egészért való aggodás miatt; s féltelmeiről is beszélt novemberben, nehogy a zsinat futóhomokba süllyedjen, hogy ne essen át a ló

túlsó oldalára — a nyitottól a zártig, amint Bergson mondotta volna, vagy a misztikából a politikába, amint Péguy fogalmazta volna, nehogy mélyrepülést végezzen a Lélek felől a betű irányába.

Es végezetül: „Adjon nekem, kedves Mersenne (Descartes párizsi levelezőtársára gondolok), ötletet és tanácsot.” És Szent János ünnepére: „Az én patronusom álljon ön mellett: ennek előkelő lénynek kell lennie, jóllehet kissé túl sok Bonaergész van benne, de azt egyre inkább mérsékeli a Szent Szűz.”

Mielőtt ezt a négy évtized titkait rejtegető magánlevelezést bezárnám, nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy be ne lélegezzem ennek a levélvirágnak az illatát. A dátum: 1963. június 23. „Orly-ba a feleségem elhozott egy éppen most érkezett levelet, amit nem bontott fel. Egy elhúnyt baráttól, Giovanni-Battista Montinitől érkezett, Rómából kelt június 18-án. Elég hosszú és megköszöni a művet. E barát halála nagy bánatot okozott nekem, jóllehet tudtam föltámasztásáról, mert ami halandó volt Giovanni-Battistában, Pálban új életre kelt, amint azt az első Pál mondaná. Szeretném, ha tudatná velem, milyen biztos, diszkrét úton lehetne neki írni.”

Nincs szükségem föltalálni régesrégii válaszomat, a folytatás annyira közel van.

Most jövök rá — mondta egy szép nap Jean Guittonnak barátja, Weygand tábornok —, hogy az ön összes művei egyet alkotnak.

Nagyon igaz, hogy ez a festő és zenész filozófus rendelkezik a pontos látás és láttatás adományával. Platón tanítványa megdöbbenően korszerű és mélységesen hagyományos párbeszédet szerzőjeként, miközben meggyőzi értelmünket, eljut az érzéseinkhez. Ez egyfajta bölcsesség, a tudás lényege, amit a lélek asszimilál; egyfajta gondolkodásművészet a belső élet szolgálatában, melynek tükre a *Napló*, mozgatóereje pedig az az igazság, ami a Szeretet. Kivételes, tiszta és világos nyelven Jean Guillon párbeszédet folytat másokkal éppúgy, mint önmagával, Isten tekintetétől kísérve.

Naplóját nekem ajánlva, Jean Guillon hozzátette: „Elküldöm életem tükrét. Lapozgassa e könyvet, melyben kedves képekre bukkanhat.”

Köszönöm, hogy Brescia városában mondhattam ezt el, amelynek dicsősége, hogy szűkebb páttriája Giovanni-Battista Montininek, s az ő utánozhatatlan barátja pedig felülmúlhatatlan portrékészítő.

János evangélista és Keresztelő János a Szeretetet fényében.

Török József fordítása

PIERRE EMMANUEL
Az igazi parancsolat

*Lámpáikat égetik
Mikor vakít a nap*

*A Törvényt harsogják Míg
Bele nem süketülnek*

*Oly ápolt és tiszta a sok kéz
Nem úgy a szemük*

*A szív sarától lesz mindig
Zavaros a szem*

*Kenyérrre vetett pillantásuktól
Iszapszagot érzel*

*S ha csak szájukat nyitják
Mocsárlé buggyan*

*A Szentírásig pedig
Megbúzhódnak lehelleitek*

Németh István Péter fordítása

LACKFI JÁNOS
(A vakvilágban hogy lehet erős...)

*A vakvilágban hogy lehet erős,
Kinek nincsen, csak teste, lelke
Foszlékony hús és illékony pára
Bezárva körvonal-keretbe?*

*Estidőn ülnek még a padon
A napozók, kik egyre zsugorodnak
Hajlik a csont, a gondolat kihúny
S egy napon vége lesz a holnapoknak*

BÓLYA PÉTER

Apokalipszis

Ültem, szemben a kelő Nappal (pedig este volt, sőt talán éjszaka), kifelé néztem az ablakon, hátam megett a vendéglői élet, amely immár nem érdekel, női kacaj, dörmögés, kié is?, medve?, király?, halott?, vagy csak J., a húres nepper, aki gégebajos és iszákos, s lám, a kettő együtt olyan hangot teremt, amely furcsa, taszító, néha túlvilági, tehát érdekes, ám ha megfordulsz, jó barát, csak egy mocskos férget láatsz, J.-t... Ültem, kifelé nézve, nem is annyira az utcára, hanem fel, még csak csak nem is az akácfára, hanem arra a tenyérszi egdarabra, amely a fa ágai között látszott, gondolván arra, hogy hátha megjelenik valami az égen, csillag, mely ezúttal keresztben hullik, hiszen az úr kilencven fokban elfordult; világító emberi lény is elhúzhat arrafelé, ki meggyulladt, de legalábbis izzik egy gondolattól, s ez az izzás felemelte a földről, körbehordja körülöttünk, sugárzón ad jeleket felénk és a hitet, hogy talán mégis megérti valaki az eszmét, amely izzóvá tette; és talán — ki is világít még az égen? — nem is ember, nem is gondolat, hanem egyetlen szentjánosbogár, aki nem is ott él, hanem itt, tíz centire a szemem előtt, itt világít, itt szálldos, csak én, az álomból szótt, úgy gondolom, hogy távol, az úrben csillag — hiszen tudom, hogy az van, amit hiszek, a többi csak földhözragadtság, amellyel foglalkozni nem érdemes...

Ültem, és még önmagam is előfordultam a gondolatok között: a tettek és antitettek, tervek és fiaskók, gyanús sikerek és sikeréjszakák, elmúlt szerelem, amely, mert nem helyettesíthető, már soha többet nem jön elő, nem is hiányzik, megvolt, emlék, amely túlélést és biztonságot ad... És a fa ágai között, gondolatok ölében, megjelenik az elmúlás ténye, amely fenyegető, mert közeli, de, és ez igaz, néhány óra *ülés* után már nem is riasztó, inkább érdekes, vajon milyen lesz a „bekövetkezés”? Vad?, szelíd?, kórházi?, önálló? (vonat, Tardyl, kötél etc.), vagy talán mégis megtalálom azt a háborút, amely kiségit egy szívlövessel, ami természetesen nem véletlenül következik be, hanem, lám, kimászok a lövészárkokból, és egyenes derékkal addig állok szemben velük, amíg egy mester- vagy segédlövész... Ülök, szemben az esti kelő Nappal.

Ember érkezik mögém, szólít, megfordulok, „leülhetek?”, kérdezi, „tessék”, mondom, ismerem a fiút, B., az író, komor, szakállas ember, örült is talán, veszedelmesen öngyilkos eszmék birtokosa, no meg a piáé, minden mennyiségben, de vállalja; az italt is, a következményeit is, a leépülést s az ezenközben létrehozott mindig-majdnem-utolsó műveket, amelyek marhajók, és legalábbis bűvölten olvasom a dolgait, a szellem csudálatos zsongása, a lélek teljes magánya, az örület és a vele való háború, mely hol győztes, de vesztes többnyire, s ez a vesztes a lényeg, a lét célja tán... Mindez ott élt B. írásaiban; és mindez *nem* látszott őrajta, bamba, unalmas beszédű fickó volt, aki többnyire részeg, de ha nem, még bávább, fél a mindennapi dolgoktól, hadakozik a túlvilággal, reszket a női nemtől — én viszont csupán emlékezem rájuk, de a szerelem templomában, inkább hűsölve, mint imádkozva a térdeplőn —; szóval B. ilyen, én meg olyan, de valami közös: kicsit odébb vagyunk a *köznapitól*, az *érdektelentől*, valamint a *gonosztól* és az *aljastól*. S ez elég lenne, hogy megöljenek bennünket, de nem bántanak, mert tudják: nem élünk soká.

„Meghalt”, köhögte B., miután leereszkedett az asztalomhoz, nem szóltam, „mindennap meghal valaki, aki én is vagyok”, gondoltam, „meghalt, örökre”, mondta, felnézett (mert addig lefelé bámult, az asztal lapjára), intett a pincérnek, rendelt, pálinkát, a korai halál zálogát, és mire a pohár megérkezett, ismét elmondta tucatszor: „Meghalt, meghalt.” „Vajon ki?”, gondoltam, ismét az akác ágai közötti égdarabot lesve, „ki az, aki? Hős, áruló, nő, férfi, vagy mindkettő egyszerre, gyermek, alig megszületett, lány, futvást a búzamezőn, kaszakó-ke-ménységű szépfíú, ki elröpült az úrbe rúgott labda után, anya, aki szült, de megbánta, fiú, az egyetlen, a Kereszt jelöltje, ki halt meg vajon, belőlem egy?”

„Ott lógnak a képei a karácsonyfán”, mondta B., immár bátrabban a pálinka következtében, „mert én, öregem, egész évben megtartom a fenyőfát, az enyém sose szárad el”, „az enyém sem, mert nincs”, gondoltam, az én képeim a tudatomban lógnak, felaggatva egy-egy agytekervényre: éles fotók, a múlt, a jelen s a jövő fényképei, szépség és szerelem, beszéd és némaság, ember és farkasa, ital és gőze, álom és szublimáció, cél és úttalan erő, széttárt ujjú megdicsőülés... „Nem támad fel többé”, mondta B., „nem biztos, hogy nem támad fel”, gondoltam, „mindenki feltámad, mindig és újra és örökre”, „és most”, mondta B., „most, édesapa, jön az Apokalipszis”, ránéztem, ezúttal először igazán, szeme kidülledt, benne a hit, a jel, az örület jegye, „és most jön a négy lovas”, mondta, hangja zengett, „már hallom a dobogásukat, jönnek, vágatva, jönnek, jönnek!” „Azt is túléljük, barátom”, gondoltam, az ég ismét világitani kezdett, „túléljük, mert teremtünk, túléljük, mert előidézünk, túléljük, mert túlélők vagyunk, túléljük, mert szentek vagyunk az örületben, hiszen most is kívül vagyunk a világon, és a pusztulás pillanatában is úgy leszünk... Túléljük, mert nem is élünk, csak mondatainkban, sorainkban, zúgó bekezdéseinkben.”

Felállt, elköszönt, aztán megjelent az utcán az akác alatt, lassú léptekkel ment az éjszakai hegy felé (pedig lent lakott, a városban), s ahogy a korlátot fogva lépdelt felfelé a hegyoldalon, lám, *világitani* kezdett... Mint azok a furcsa jelek az ágak közötti égen. „Jó éjt”, gondoltam, „nemsokára találkozunk”.

JÁNOSY ISTVÁN

C. G. Jung és Jób

A *Válasz Jób könyvére* C. G. Jung legmegfoghatatlanabb, legfurcsább műve, amely mindenféle nagy megdöbbenést váltott ki. Önmaga még öregkorában is dacosan védte. Kijelentette: minden más művét újraírná, ha témájáról utólag többet megtudna, egyedül csak a *Választ* hagyná meg úgy, ahogy megírta. Mikor ezt a könyvét fogalmazta, beteg volt magas lázzal, amikor készen lett, úgy érezte meggyógyult.

Jungot általában kétfelől támadják. A materialista beállítottságú pszichológusok azért, hogyan merészeli a vallások „babonáit” valóságnak tekinteni, egyes teológusok meg azért, hogy merészel egy pszichológus beleszólni az „Isten dolgaiba”.

Jung „illetékességét” a következők bizonyítják. A mitológiák alakjai és szituációi mint archetipikus képek merülnek fel tudattalanunkból és óriási emocionális erővel hatnak ránk.

Jung szerint az az istenkép, amely az Ószövetség történelmi könyveiből tekint ránk, mélységesen amorális. Isten iszonyú népirtásokat rendel el szeszélyeit követve, kedvencét, Izraelt sem kíméli, féltékenységében szörnyű csapásokkal sújtja, csakúgy, mint az egyiptomi népet, miután előzőleg a fáraónak „megkeményítette a szívét”. Eszerint mind a jó, mind a rossz Istentől származik.

De vajon valóban ilyen az Ószövetség Istene? Vajon nem a korabeli zsarnok uralkodók képét vetítették ki rá, például az asszír vagy a babiloni királyét? Vajon Istennek nem az a hiteles arcképe, amilyenek Jézus ábrázolja: az abszolút Jóság („miért nevezel engem jónak; egyedül az Atya jó.”), aki olyan, mint a tékozló fiú Atyja, vagy a többi példázat szelíd, irgalmas Gazdája? Ez esetben viszont a mózesi könyvek és a többi történelmi könyv istenábrázolásának hitelességét kétségbe kell vonnunk: ez hamis kép, nem ilyen az Atya, hanem olyan, amilyenek Jézus látja. Megvallom, én hajlok erre a véleményre, fenntartva azt, hogy Jézus jóságos Atyja már az Ószövetségben is megjelenik, például Hóseásnál, Ézsaiásnál, Jónásnál és egyes zsoltárokból.

Az ószövetségi istenkép háttérében sajátos történelemfilozófia rejlik, nevezetesen az, hogy a történelem minden kis mozzanatát Jahve cselekszi: szeszélye szerint emel fel és pusztít el népeket: mind az egyén, mind a nép holt eszköze az Ő szuverén akaratának.

Igen ám, de a teremtéstörténetben Jahve az embernek szabad akaratot adott: szabadon választhatott, hogy megszegi-e Isten parancsát vagy nem. Így az emberek által elkövetett gonoszságot nem tulajdoníthatjuk Istennek, azt az ember cselekszi saját akaratából.

Természetesen emögött meg az a filozófiai előfeltevés rejlik, hogy az erkölcsi törvény örök és változatlan, ugyanúgy, mint a természeti törvény, és ezt az erkölcsi törvényt mind az embernek, mind az Istennek be kell tartania. Ezt a törvényt eleddig a legtisztábban és legmagasztosabban Jézus foglalta szavakba, ezért ő erkölcsi megváltó is. Ez tehát az én felfogásom, szemben Jungéval.

Jung a következőket állítja: minthogy a világon minden változásban van, Jahve is változik az idők folyamán, fejlődik, főleg erkölcsileg, azáltal, hogy a

teljes ösztönösségből mind jobban bontakozik ki reflexív tudata, mind teljesebben látja önmagát. Jung szerint Jahve „zabolátlan indulatú és épp emiatt szenved: ő maga ismerte be önmaga előtt, hogy harag és féltékenység emészti, s hogy e tudás fájdalmas neki. Belátás áll belátástalanság mellett, ahogy jószág kegyetlenkedés szomszédságában, alkotó erő a rombolási vággyal párban.”

Jung Jób történetét használja fel ebbeli gondolatai illusztrálására. Jób története közismert. Rendkívül gazdag, sikeres ember, óriási vagyon birtokosa, tíz gyermek apja, aki aggályosan teljesíti a Törvényt: kötelességét Isten és ember iránt. A menyeyi gyűlésen, ahol az angyalok időnként összegyűlnek, Jahve módfelett dicséri Jóbot: milyen példaadóan teljesíti kötelességét. A Sátán ezt kétségbe vonja, és csak kivételesen nagy jólétének tulajdonítja. Jahve erre — noha állítólag mindentudó, ezt ajánlja: „Tegyük próbára. Kezedbe adom, azt tehetsz vele, amit akarsz, zúdíts rá csapásokat, csak az életét kíméld. Majd meglátjuk, vajon akkor is ilyen jámbor marad-e.”

Miután a Sátán kezébe kaparintotta Jóbot, csapásokat zúdít rá: elrabolják minden jószágát, gyermekei meghalnak, őt kínozó fekélyek lepik el.

Jahve bűne: kiszolgáltat szörnyű kízásoknak valakit, kinek ártatlanságáról maga is meg van győződve.

Mit tehet most Jób? Azzal tisztában van, hogy bármennyire is ő a kárvallott, nem perelhet a végtelen hatalmú Jahvéval ő, a „porban csúszó-mászó féreg”. Nyomorú, kicsi mivolta és gyengesége ellenére tudja, hogy egy sértődékeny, féltékeny lényvel van dolga, jobban teszi, ha nem támaszt vele szemben morális igényt. Belátja, hogy szenvedése miatt hiába keres elégtételt Jahvénál, elhallgat: „Ime én parányi vagyok, mit feleljek Néked? Kezemet szájamra teszem. Egyszer szoltam, de már nem szólok.”

Jób becsülete és istenszeretete morális vereséget mért Jahvéra, s ezzel különös változást indított el benne, úgyhogy Jahve elhatározta: testet ölt Jézusban és újra odafordul a nőhöz, mégpedig az istenanya Mária alakjában. De mivel Anya és Fia mentes minden bűntől, ők nem valóságos emberek, hanem „istenek”, és így még mindig túlsúlyban marad a férfiideál, a tökéletesség, szemben a teljesség női elvével. Van valami mélységes igazság Jung ebbeli sejtésében. A férfi a tökéletességet hajszolja: civilizációt teremt és haditechnikát, a nő viszonyt szül: életet teremt még a tökéletlenségében is. Ő a teljesség — így igaza lehet Goethének: „Das ewig Weibliche zieht uns hinan.”

Így hát Jungnak legalábbis részben igazat kéne adni: ha az Ószövetség egészét nézzük, fel kell ismernünk valami fejlődést Jahve jellemében és viszonyában az emberek iránt. Jónás könyvében például Jahve egészen úgy viselkedik, mint a tékozló fiú Atyja: megbocsát a megtérő Ninivének. Ennek a gesztusnak különös érdekessége, hogy az asszír főváros a zsidók halálos ellensége volt — itt már nincs semmi különbség Jahve és Jézus között. Azt hiszem, Martin Luthernek lehet igaza, aki szerint az Ószövetségből számunkra az érvényes, azt kell elfogadnunk, ami *ad Christum spectat* — ami Krisztusra tekint, akár mint jövedőlés, akár mint erkölcsi példa.

„Jóllehet Krisztus születése történeti és egyszeri esemény, mégis mindöröktől való. A laikus számára mindig nehéz volt elképzelni egy időtlen és örök történetnek valami egyszeri és történelmi eseménnyel fennálló azonosságát. (...) Ami a plérómában örök folyamat, az az időben aperiodikus szekvenciaként jelenik meg, vagyis sokszori szabálytalan ismétlésben.”

A következő antinómiáról van szó: Isten ma és mindenkor ugyanaz. Ez érvényes az erkölcsi és a természeti törvényekre is. Ugyanakkor Isten részt vesz a változásban is, amennyiben az időben maga is változik, fejlődik. Ezt a kettős létet mi képtelenek vagyunk felfogni. Az idő relatív, és ha elismerjük relativitását, akkor a kétféle látásmód csak szemlélet kérdése.

A másik antinómia: az Isten a világot a semmiből teremtette — vagyis önmagából.

Istenben létezőnk és csak általa létezőnk; önálló, külön létezésünk nincsen. Az Istenség azonos a Léttel. Más létező rajta kívül nem létezik, ő a minden mindenekben. A mindenséget semmiből teremtette, tehát önmagából. A létezőt önmagában nem ismerhetjük meg. Amit megismerhetünk, az a Létező megnyilvánulása: a téridőben végbemenő mozgás, történés, változás. Ezt két antagonisztikus erő szervezi és tartja fenn: egy sarjasztó, építő erő és egy pusztító, szétporlasztó erő. A téridő sem létezik önmagában, csak mint e két erő küzdelmeinek erőmezeje. Ha ezek nem működnének, nem lenne téridő és a benne történő mindenség sem. E két erőnek nincs értéktöltése: se rossz, se jó. Értékszínezetet *csak az emberi viszonylatokban kapnak*: az építő erő jó, a pusztító erő rossz. De ez csak az emberi viszonylatokban érvényes. Az Istenség, a Lét önmagában se rossz, se jó.

Emberi viszonylatokban a *jó* mindenekelőtt *erkölcsi jót* jelent: a jót cselekedd, a rosszat kerüld. És ha a kettőt személyes erőként képzeljük el, a jó megtestesülése Jézus, a gonoszé a Sátán.

Az erkölcsi parancsok az emberi együttélés szabályait jelentik: ha ezeket a parancsokat teljesítjük, csak akkor lehetünk igazán boldogok. E parancsokat Jézus fogalmazta meg a legtökéletesebben. De már a hinduk is ismerték őket. Ilyenféle parancsok: Ne ölj, ne árts! Szeresd ellenségedet is! Ne lopj! Ne hazudj! Szólj mindig igazat! Élj tiszta monogám házasságban! Ne gyűjts vagyont! Segíts a bajbanlevőkön! — Ezt olvassuk a Hegyi beszédben, de a hindu erkölcsstanban, a Pancsasilában is. És e parancsokat önmagukért kell teljesítenünk anélkül, hogy ezért jutalmat várnánk. Említettük: ha ezeket a parancsokat megtartjuk, úgy boldogok lehetünk. Istent nem vádolhatjuk, hogy rosszat akar nekünk. Hacsak azzal nem, hogy szabad akaratot adott nekünk, amivel visszaélhetünk. De hiszen a szabad akarat: kiváltság! Ez az ember legmagasabb méltósága, magasabb mint az angyaloké, akik csak parancsot teljesítenek.

C. G. Jung a huszadik század négy-öt legnagyobb szelleme közé tartozik. Talán csak Gandhit említhetem mellette és Einsteint. Invenciója, gondolatgazdagsága kimeríthetetlen. Minden szellemi lénynek, akiben teremtő képzelet lakozik, ajánlom: próbáljanak mondatról mondatra eltűnődni — meditálni — Jung könyvében.

VÉGH JÁNOS

Leonardo Sziklás Madonnájának ikonográfiájáról

Leonardo Sziklás *Madonnája* mindig is a művészettörténet érdeklődésének középpontjában állt. Joggal, hiszen festészetének varázslatos teljessége talán itt nyilvánul meg leghatásosabban, mindenesetre a legkorábban. A kompozíció egyszerűsége, a sziklás háttér bonyolultsága, a tónusok finomsága és az újfajta leonardói előadásmód eddig páratlan érvényesülése révén valódi chef d'oeuvre-ről, sőt a festészet egész történetének egyik igen fontos darabjáról beszélhetünk.

Fordulópontként szokás a művész fejlődésében számon tartani, hiszen firenzei képei után itt születik meg későbbi, érett stílusa. A tárgyak érzéletes bemutatása — annyi quattrocento mester fő törekvése — hiánytalanul megvalósul, de az előadásmód emelkedettsége révén egy finomabb, nemesebb, színtemnyei édességet árasztó világba átemelve. A tér sem olyan már, mint Leone Battista Alberti tanácsait megfogadó firenzei honfitársainak többségénél, akik megépítettek egy perspektivikusan korrekt — esetleg ezt a talaj egymáshoz hátrafelé közeledő vonalai révén be is mutató — síkot, körülvették ugyanolyan épületekkel, fákkal stb., majd ebbe beleillesztették a szereplőket; itt a figurák, ezek a fénytel töltött szellemek saját tömegükkel alakították maguk körül a teret. A merész fénynek ugyanolyan fontos szerepe van ezeknek a tömegeknek az érzékeltetésében, mint a rajznak, sőt a híres leonardói chiaroscuro és az arcok még híresebb, egyszerre talányos mosolya is jelen van a maga teljességében. Figyelemre méltó továbbá, hogy ez egy olyan Madonna, amelyik nem trónon ül: a quattrocento előrehaladásával egyre gyakrabban látjuk őt természeti környezetben.

A *Sziklás Madonna* az érett, firenzei reneszánsz első megjelenése Lombardiában. A kép két változata a londoni és a párizsi múzeumba került. Egymáshoz való viszonyuk tisztázása, a második példány keletkezésének magyarázata, a mester és különböző munkatársak keze munkájának elkülönülése számos tudósnemzedék intenzív munkájának tárgya volt, és mindmáig nem tekinthető elintézett, megoldott problémának. Ez alkalommal figyelmünket a párizsi változatra összpontosíttuk.

A kép keletkezésének körülményeire elég néhány utalással emlékeztetünk. Leonardónak legelső milánói munkája ez, legalábbis ennek stílusa emlékeztet leginkább firenzei képeire. Bizonyosan felhasználta ehhez a hercegi udvarnál meglevő kapcsolatait, hiszen a San Francesco Grande templom, amelynek egyik mellékkápolnájába szánták, a ferenceseké, a Sforzákról pedig tudjuk, hogy kedvelték és támogatták a szerzeteseket, elsősorban a koldulórendeket. A kápolnát építő a szeplőtelen fogantatás nevét viselő konfraternitás 1480-1482-ben már gondolkodott az oltárépítmény elkészítéséről. Ez egy Lombardiában szokásos, több emeletes, önálló képekből és domborművekből álló „ancona” volt, amelynek szobrászatát Giacomo del Maianónak hívták; a mostani munkafázisban ennek befestésére, bearanyozására, illetőleg a középső nagy és a szélén két ki-

sebb mező festményeinek elkészítésére kötöttek szerződést 1483. április 23-án a konfraternitás szakértői Leonardo da Vincivel és Evangelista illetőleg Giovanni Ambrogio da Predisszel. Ennek vizsgálata a jelen cikk feladata.

A magát nem csupán festőnek, de természetvizsgálónak is tartó Leonardo szívesen örököltette meg tudományos felismeréseit képeinek hátterén, a címadó szereplők környezetében. Itt tárgyalt képén kívül leginkább a *Szent Anna harmadmagával* és a *Mona Lisa* esetében mondhatjuk ezt el, és az ilyen mondanivalót hordozó hátterek száma valószínűleg nagyobb lenne, ha némely koncepciójának a befejezéséig eljutott volna. Természetvizsgálóként azt vallotta, hogy a világ egy élőlényhez hasonló szervezet, amelynél az apály-dagály jelenség is a lélegzéshez hasonló tevékenységet bizonyít, és amelyben föld alatti csatornáknak — az emberi vérkeringéshez hasonlóan — víz folyik, így jut el az utánpótlás a tengerből a magas hegységekben eredő folyók forrásaihoz. Az öregedéshez hasonló folyamat megy végbe — gondolta Leonardo — a föld belsejében is: a nedvesség elillanása folytán feltartóztatathatlan a kiszáradás, és maguk a nedvességet szállító föld alatti erek elmeszesedve mind kevésbé látják el feladatukat. „Meggátannak”, a repedésen földrengést okozó erővel indul ki a víz, elmossa a hegyoldalt, de még a hegy lábánál is, csak a terméketlen kövek maradnak egy-egy ilyen katasztrófa után.

A kép szereplői éppen ennek az érrendszernek egy fontos helyén vannak. A kettős elágazású barlang nyilván egykori csatornák beomlott maradéka, a kis Jézus előtti, titokzatos mélységekbe vezető vízfelület pedig nemcsak egy tavacska, aminek általában tartják, hanem a föld mélyéből jövő „verőér” megmaradt, még mindig vízzel telt nyílása. A háttérben tehát azt a világot látjuk, ami az ősbűn következtében a teljes pusztulás közvetlen küszöbére érkezett, s amelynek olyan szüksége van a Megváltó érkezésére. A Megváltó pedig éppen ott foglal helyet, ahol a száraz, szétrombolódott csatornák elágaznak abból, amelyek az Élet Vízét tartalmazzák.

Mindezt végiggondolva arra kell rájönnünk, hogy ez nagyon következetesen illeszkedik mind Leonardo gondolatrendszerébe, mind a vallásosan gondolkodó kor eszméihez: a háttér nem lehet pusztán véletlen, nyilván része van abban, hogy Leonardo kifejtse a kép mondanivalójának egyik mélyebb rétegét. Ezért egyre kevésbé érezzük hihetőnek azokat az újabb Leonardo-kutatásokban ismételt felbukkanó nézeteket, amelyek Leonardót a vallásos közönség igényeivel szemben közömbös, csak az autonóm művészeti problémákra figyelő festőnek mutatják. Kétségtelen persze, hogy Leonardónál a középkori ikonográfia nem úgy él, mint még kora reneszánsz festőkollégáinak zöménél is. Nem elégszik meg azzal, hogy átvegye a kortárs művészek számára természetes formai megoldásokat, ikonográfiai konvenciókat. Mint ahogy milánói útja előtti utolsó munkájánál, a befejezetlenül hagyott *Királyok imádásánál* is az Istenanyjának, az eléje járuló királyoknak és kíséretüknek egy eddig sosem látott együttesét hozta létre, itt is úgy érezte, tartozik önmagának azzal, hogy az ábrázolás hatásosságát a megoldás — ennek részeként az ikonográfiai megoldás — eredetiségével fokozza. Finom célzásait, apró változtatásait a művészettörténészek buzgón próbálják megmagyarázni a középkori és reneszánsz művészet jelenségeinek és az azt tápláló legendák, a teológiai vagy hitbuzgalmi irodalom segítségével, de az persze bizonytalan, hogy ez mennyire sikerül; szorgalmas munkájuk, akárhány porszemet tornyoz is egymásra, aligha fogja valaha is elérni a leonardói csúcspontokat.

Ha szemügyre vesszük a művet, egy-két olyan részletet találunk rajta, amely a kutatók figyelmét eddig nem eléggé keltette fel, pedig kiegészítené az eddigi magyarázatokat. Az első a két gyermek viszonya, amely első pillantásra szemet gyönyörködtető kisgyerek-kedveskedés, pompásan eltalált zsáner, valójában súlyos teológiai tartalom hordozója. A kis Jézus ünnepélyesen és méltóságteljesen ül, már amennyire ezt egy sziklán elhelyezkedő, teljesen ruhátlan kisgyermektől el lehet várni. Ő az egyetlen a jelenlevők közül ebben a pózban, ami jól mutatja kivételes helyzetét. Az pedig, hogy közben áldást oszt, ülését valósággal trónolássá teszi, amelyhez neki, mint az Isten fiának, a világ urának kétségkívül joga van. Unokatestvére, a nála hajszállal idősebbnek látszó Keresztelő Szent János ennek tudatában is van. Térdre borulva közeledik, úgy fogadja az áldást.

Hogyan vesz részt mindebben a kép főszereplője, a képnek nevet is adó Mária, akinek fontosságát kellőképpen érvényre juttatja hossz tengelyben elfoglalt helyzete, mindenki másnál nagyobb testmérete, egy jól megszerkesztett piramis csúcsaként mindenki fölé emelkedő volta? Jobb kezét Szent János vállára helyezi, mintegy azért, hogy a vendég kisfiú mozgását irányítsa. Nem feltűnően, nem erőt kifejtően, de szándéka, mozdulatának lényege egyértelmű.

Figyelmet érdemel a Mária jobb karjáról lelógó, Szent Jánost szinte beborító köpeny. A köpennyel való beborítás a középkori jelbeszéd szerint az oltalom alá vonást jelentette, ebből fejlődött ki a köpenyes Madonna képtípusa. Az Alpoktól északra mindig nagyobb embercsoport került a köpeny védelme alá, de Itáliában jól ismert az a változat, amelyiken Mária egyetlen személy fölé terjeszti ki kezét. Leonardónál nem igazán ezt az ikonográfiai típust látjuk, hiszen akkor a gyámolított közvetlenül Mária mellett foglalna helyet, de a védő gesztus akkor is bizonyosra vehető, ha a köpeny be van dugva Mária öve alá; mintha egy félig megtett kijelentés lenne ez, egy tett helyett az arra utaló gesztus.

Mária másik kezét gyermeke feje fölött tartja. A kézmozdulat nagyon szép, de éppen a szépségre helyezett hangsúly miatt egy kicsit enervált, ennél fogva aligha szolgálhatja — mint nemegyszer olvashatjuk — a gyermek Jézus védelmét a rá váró szenvedésektől. Ennek a varázslatosan szép kéznek a feladata elsősorban a megdicsőítés, egy minden ötvösműnél becsesebb korona funkciójának betöltése.

Éppen e sugárzást sugallóan széttartott ujjak erőterében, közvetlenül a kis Jézus feje fölött még egy fontos kéz jelenik meg, a Szent Jánosra mutató angyalé, talán az egész kép leginkább szembeötlő motívuma. Nemcsak azért olyan fontos, mert ilyen érdekes helyre került, hanem mert Leonardo vállalkozott arra, hogy pont itt, az anya koronával felérő keze alatt, a kompozíciónak talán legünnepélyesebb helyén új irányt jelöljön ki, egy inkább statikus helyen mozgást kezdeményezzen. Határozottan, erőteljesen mutat az angyal a Keresztelőre, miközben a szereplők közül egyetlenként megtöri a sziklák között, tehát egy amúgyis zárt, egyedülállót és elérhetetlenséget sugalló helyen lévők intim együttesét; ez a titokzatos mosolyú, a korabeli angyal-ábrázolások sorában feltűnően nőies lény kifelé pillant, ránk, nézőkre.

A művésznek ez az újszerű ötlete, a meghitt együtletnek és a közönség angyal általi bekapcsolásának együttes alkalmazása sokak figyelmét felkeltette. Többféle magyarázat is született ezzel kapcsolatban. Egyesek a milánói közönség számára oly szokatlan Giovannino jelentőségét emelik ki, mások a Szentháromsággal kapcsolatos, illetőleg ferences vonatkozások miatt, vagy azért tartják fontosnak, mert hirdeti a passió-téma közeledtét. Vannak, akik inkább formális

szerepéről vannak meggyőződve, Leone Battista Alberti utalására emlékezve, aki szerint nagyon hasznos, hogyha a festő ilyesfajta módon is megkísérli szorosabbra vonni a kapcsolatot a néző és a téma között. Van azonban egy mind-ezeknél egyszerűbb magyarázat is. Az angyal mozdulata alighanem arra kívánja a nézőket ösztönözni, hogy nézzék, csodálják és kövessék ezt a gyermeket, aki a kép bal térfelén éppen térdre borul a leendő Megváltó előtt, és hogy nézzék, csodálják azt a Szűz Máriát, aki ebben segítséget nyújt, közvetítőnek kínálkozik. Számíthatnak ugyanis arra, hogy ha a megtérés, a teljes alázattal Krisztus elé borulás, az ő útjának járása lesz a programjuk, akkor a Szűz Mária majd őértük is fog imádkozni, az ő ügyüket is elő fogja mozdítani. Eszerint a kép Mária megbocsátását és kegyelmet közvetítő szerepének egy speciális ábrázolása lenne, azé a közvetítő szerepé, amelyet a középkori gondolkodás nagyon fontosnak tartott, s aminek több képtípust is szentelt.

A képnek ez az itt ajánlott értelmezése még további — igaz, csupán közvetett — bizonyítékokkal is valószínűsíthető. Gondoljunk azokra a fellendülő Mária-kultusz nyomán a középkor derekától mindenki közkincsévé váló teológiai gondolatokra, például Clairvaux-i Szent Bernát aquaeductus-hasonlatára (Mária közvetíti számunkra a kegyelmeket, mint az aquaeductus az életet adó vizet), vagy Albertus Magnuséra, aki a fejet (Krisztust) a testtel (az egyházzal) összekötő nyakhoz hasonlítja őt. Ezt a felfogást Sienai Szent Bernardin is átvette. Ótöle olyan idézeteket lehet ideiktatni, mint "nincs olyan kegyelem az égtől, amit ne a Szűz közvetítene." Az ő hatásának fontosságát pedig aligha lehet eltúlozni a képnek eredetileg otthont nyújtó templom gazdájának a ferenceseknek a gondolkozására.

Nagyon fontos továbbá Bernardino de Busti tevékenysége, aki a 15. század végének egyik neves vándorprédikátora volt Itáliában, többek között Szűz Mária tiszteletének lelkes terjesztője, Milánó szülőtte és a ferences rend obszerváns tagja. Csupa olyan vonatkozás, amelyek együttesen szinte bizonyossá teszik, hogy a konfraternitás oltárképeinek elkészítésekor figyelembe vették az általa képviselt eszméket. Ennek valószínűségét még növelte, hogy Busti nem hittudós volt, hanem prédikátorként és szerzőként is mások eszményeinek terjesztője; olyan figura, aki életvitele és írásai jóvoltából tekintély, de akinek nyelvét még nagyon jól meg tudták érteni egy ferencesek által szervezett vallásos társulat tagjai. Számukra a Leonardo-képpel kapcsolatban az tűnik a legfontosabbnak, hogy ismételten említi Mária közvetítő szerepét, többek között neves rendtársaira is hivatkozva: "Az Istennek Anyja, mondja Bernardin, azért mondatik Aquaeductusnak, mert őrajta át folynak a kegyelem üdvös vizei." Minthogy ő a rendbe lépése előtt ügyvéd volt, szívesen emlegette "advocata"-ként is, de ez a szó jelen vonatkozásban inkább közvetítő-félet jelent.

Ez a jeles prédikátor egyébként más szempontból is fontos számunkra. Nemcsak buzgó Mária-tisztelő volt, de lelkes "immaculista" is, azaz mélyen meg volt győződve arról, hogy a Boldogságos Szűz már Szent Anna méhében bekövetkezett fogantatásakor mentes volt az eredeti bűntől. Ezért ő is csatlakozott azokhoz, akik ki akarták harcolni, hogy az isteni kegyelemnek erről az egészen különleges megnyilvánulásáról különleges, ünnepi körülmények között emlékezzenek meg, más szóval, hogy a Mária-ünnepek száma egy újabbal növekedjék.

Az immaculisták szenvedélyesen vitakoztak ellenfeleikkel, a maculistákkal, akik szerint Mária csak fogamzása után, bár még Szent Anna méhében megszenteltetett, azaz mentesített az eredeti bűntől. Elutasító volt a véleménye

többek között Aquinói Szent Tamásnak, a domokos rendiek általában ezt a véleményyt osztották, minthogy azonban Duns Scotus az isteni kegyelem rendkívüli beavatkozását korábbra, a fogamzás pillanatára vetítette előre, a ferencesek általában immaculisták voltak. A bázeli zsinat 1439-ben leszögezte ugyan, hogy a tan nem áll ellentétben a katolikus hittel, de ez a testület akkor már ugyancsak defenzívában volt a pápai főhatalommal szemben, s az egyháznak már csak kisebbségét képviselte.

A maculisták egyik jelentős fegyvertényének számított Vincenzo Bandellinek, a dominikánus rend lombardiai vikáriusának traktátusa 1475-ben (aki később a legfontosabb milánói dominikánus központ a Santa Maria delle Grazie konvent priorja is volt, mégpedig éppen azokban az években, amikor Leonardo az *Utolsó vacsorát* festette refektóriumuk falára), amely az eddigi érveket módszeresen összegyűjtve kétségbevonja a szeplőtelen fogantatás lehetőségét. Mintegy erre adott ferences válasz volt 1476-ban és 1480-ban egy-egy officium-szöveg, amely viszont magától értetődő tényként nyilatkozik róla, és amelyet az egyébként ugyancsak ferences rendhez tartozó IV. Sixtus pápa jóvá is hagyott. Az 1480-as szöveg szerzője pedig nem volt más, mint maga Busti, így az ezt követő pápai elismerés nyilván rendkívül növelte tekintélyét szülőföldjén, Lombardiában. Egy újabb érv mellett, hogy az immaculata-ügy bajnokával felvette a kapcsolatot az immaculata-konfraternitás. Ez a vidék egyébként a témával kapcsolatos leghevesebb összeütközések színhelye volt, s az összeütközések itt korántsem maradtak meg csak néhány teológus elegáns szócsatájának. Az immaculistáknál többen följánlották, hogy Assisi Szent Ferenc egykori vállalkozását felújítva tűzpróbára is kiállnak Mária dicsőségéért. Az ellenpárt pedig képes volt halotti misét mondani december 8-án, az új ünnep megtartására kitűzött napon. Nyilván az sem véletlen, hogy Busti és Bandelli is idevalók voltak. Ennek a felforósodott légkörnek a megnyilvánulásai közé tartozott a Confraternita dell'Immacolata Concezione megalapítása 1475-ben. 1483-ban végül egy újabb pápai megnyilatkozás (bulla) következik, amely átokkal sújtja mindazokat, akik nyilvánosan a szeplőtelen fogantatással kapcsolatban „a szenvedélyeket felkavaró módon” nyilatkoznak.

1483-ban pedig éppen a *Sziklás Madonna* készítésének éve. Ezek az események nyilván alapvetően meghatározták a légkört mind a megbízó, mind a kivitelező művész szempontjából. Különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy itt egy ferences templomban vagyunk, ahol a rend tagjai nyilván azért ösztönözték a kápolna megépítését, majd a hozzá tartozó oltár elkészítését célul kitűző társaság alakulását, hogy ezzel is előmozdíthassák az akkor még a pápai akarat által korántsem szentesített gondolat elterjedését. Mint általában, úgy Milánóra is áll, hogy éppen a szerzetesrendek voltak a Mária-tisztelet fő kiindulópontjai, bár ez itt anélkül is nagyon kézenfekvő volt. A város mindig szívesen helyezte magát Mária oltalma alá, még a székesegyház is az ő nevét viselte. A társulat számára olyan fontos volt ez az eszme, hogy még a kép elkészültének is december nyolcadika volt a szerződésben rögzített határideje.

Mi lenne ezek után a magyarázata annak a nyilvánvaló ténynek, hogy az oltár mégsem a szeplőtelen fogantatást, hanem a Maria Mediatrix típust állítja szemünk elé. Levi d'Ancona - aki az oltár alapításával kapcsolatos, illetőleg azt közvetlenül megelőző eseményeket gondosan összeállította - azt a nézetet vallja, hogy a tagság nem kívánt túlságosan határozott immaculata oltárt állítani, hiszen a helyzet rendezetlensége, az érzelmek túlzott felfűtöttsége miatt a pápa

fent említett nyilatkozatában tartózkodást parancsolt az új gondolat pártfogóinak is. Ez azonban kevésbé tűnik valószínűnek, hiszen hogyha annyira félték volna a szeplőtelen fogantatás melletti állásfoglalástól, akkor meg sem alapítják egyesületüket, vagy legalábbis megmaradnak minél szerényebb keretek között, nem akarják az új kápolnával és annak pompás oltárával a kelletténél jobban magukra vonni a figyelmet. Ennek a különös megoldásnak inkább az új gondolathoz tartozó új ikonográfiai forma hiánya lehetett az oka. Bár Levi d'Ancona több olyan ábrázolást is fel tudott sorolni a középkori művészet alkotásaiból, amelyek bizonyosan ezt a gondolatot kívánják láthatóvá tenni, de ezeket minden alkalommal külön kellett keresnie, az immaculata-tartalmat az egyes mellékszereplők jelenlétével, sőt mondatszalogok szövegeivel bizonyítani. Az immaculatát gyakori témái közé választó barokk művészettel ellentétben a középkorban kevés ilyen kép készül, a típus nem tudott megszilárdulni. Nem születtek olyan magától értetődő sémák, mint mondjuk az angyali üdvözet vagy a keresztrefeszítés esetében, ahol a megrendelő és a művész egyaránt csak azt tudta elképzelni, hogy az előadásmódban — bizonyos apróságok odaillesztésével vagy elhagyásával — térjen el a gyakori előfordulás által szinte kötelezővé vált megoldástól.

Leonardo talán meg is bánta, hogy letelepülésének megkönnyítése, a biztos jövedelem reményében aláírta a képe összszhatása számára nem sok jót ígérő, a mindenképp ábrázolandó próféták és angyalok számának aggályos rögzítésével alig elviselhető zsúfoltsággal fenyegető szerződést. Szokott magabiztosságával hamarosan túltette magát a benne foglaltakon. Ezt azonban nemcsak önkényesen tette arra gondolva, hogy a végeredmény úgyis meggyőzi a megrendelőket, mert különben a később perlekedésig menő szerződéskötők által ránk hagyott, nyilván egymás minden mulasztását felhánytorgatni akaró írások valamelyikében lett volna célzás erről a konfraternitás szakértőivel, és az is lehet, hogy a tanácskozásba a nagytekintélyű Bernardino de Bustit is bevonták. Itt dőlhetett el, hogy a téma a hívek imáiban úgyis fontos „minden kegyelmek közvetítője legyen”, akinek tisztelete a kor levegőjében annyira benne volt, és amit Busti maga is olyan fontosnak tartott.

Ez annál könnyebben megtörténhetett, mert a Leonardo-kép fölött az egykori oltárműben volt egy plasztikus figura, és ez nyilván utalt a szeplőtelen fogantatásra. Mária nem csupán egyszer, a Leonardo által megfestett középső táblán volt látható, hanem az előzőleg már elkészült, és Leonardo, illetőleg a da Pre-dis-fivérek által csak befestendő és bearanyozandó oltárfigurák között is. Bizonyosnak látszik, hogy Levi d'Ancona figyelmét elkerülte a szerződés erre való utalása: „la nostra dona nel mezo” a szöveg második bekezdésében nyilván erre a fenti figurára vonatkozik, hiszen a táblaképről intézkedő leírások (az „Item. la tavolla del mezo facta” kezdetű bekezdésben) csak jóval lejjebb kezdődnek. Így a testvériség jogos igénye, hogy kápolnájában olyan oltár álljon, amelyik ugyanarról az immaculatáról van elnevezve, amiről ők, nem szenvednek csorbát. A névadó figura három dimenziós plaszticitása, sőt talán valóságos szobor volta, és magasabb, az Atyaisten domborművéhez közelebbi elhelyezése révén kellőképpen magára irányíthatta figyelmüket. A kor legdrágább festőanyaga, a színarany és az ultramarin is helyet kapott rajta. Nyilván ők is látták, hogy Leonardo képe szebb a szobornál, de ez tartózkodó színvilága miatt csak másodikként tűnhetett a kápolnába belépő szemébe.

Ne felejtjük el, hogy bár a mi tudatunkban az egykori oltár, a *Sziklás Madonnára* redukálódott, ez csak az idő múlásának — ez alkalommal a minőség számára kedvező szelekciójának — az eredménye. Annak idején egy aranyozott oszlopokkal, antikos párkányokkal ritmizált plasztikus keret övezte, ami nem valami finom kontrasztot adott, és egészen különös helyi fényviszonyokat teremtett. Ezen adottságokat felmérő Leonardo tudatosan vállalt bravúr-feladatnak érezhette: nyilván nem könnyen tudta elérni, hogy csodálatosan finom árnyalatokkal operáló táblája még ebben az előnytelen környezetben is érvényesüljön.



Leonardo da Vinci: Sziklás Madonna (Párizs, Louvre)

LÉNÁRD ÖDÖN

Kicsit zavarban vagyok. Mi a katolikus? Én úgy nőttem fel benne, mint csemete az erdőben. A csemete számára minden az erdő. Talán nincs is más rajta kívül, hisz ami mégis van, az állatok, a felhők az égen, a viharok, a hó és a tél, legyenek bár egészen mások, de valahogy mégis hozzá tartoznak. A vihar is, ami rombol az erdőben: valami idegen erő, talán ellenséges is, de az erdő mégis megújul tőle.

Az érthetetlenek azok a turisták, akik tulajdonképpen nem is azok, hanem egy ősmondavilág lidérces szörnyeiként törtetnek át az erdőn: Hitler, Sztálin, a maguk koboldseregével, akik azt hiszik, hogy bálványukban megtalálták Amerikát, pedig csak ahhoz a hekatombához jutottak el, amire vagy ők maguk ugranak fel, vagy a vezérük löki rá őket, de mindenképpen pusztulás vár rájuk. Az erdő túléli őket. Megviselik, de túléli őket.

Csak ekkor kezdtem el tudatosan nézni, kérdezni: honnan az őriütek ilyen tömegei? De egy-kettőre szerényebb lettem. Mennyi sérült, pszichésen megnyomorodott, manipulált, s köztük mennyi a jót kereső, és abban megcsalt, szerencsétlen lélek! S talán az első, amit megfogalmaztam: *a katolikum az ember, az emberi közösség, és nem az intézmény!* Csak magamban nevettem csöndesen, mikor kis megalkuvócskák számolgatták előttem, hogy *de mi mindent mentettünk meg!* Akárcsak a kommunisták, mikor szemükre vetettük a gulágok embertelenségeit, felelték: *de akkor is a szocializmust építettük!* És egyikük sem vette észre, hogy a két válasz szerkezete milyen csodálatosan azonos!

Azután az lett előttem vitathatatlan, hogy ahogy focizni nem lehet egyedül, úgy katolikusnak lenni sem. A *katolikum lényegénél fogva közösségi*, mint a szó értelme is mutatja. Persze ez nem kizárólagosan materialista, tehát tér-, és időbeli közösség. Magánzárkán is az apostolokig ér el az ember keze ujjá, és aznap reggel megkeresztelt indián, vagy kínai csecsemőig. Fájó értetlenséggel néztem azt a gyötrődő testvért, aki abban kínlódott, hogy *a kintiek cserbenhagyták*. A fentiek értelmében nem értettem, hogy valamelyikünk hogyan érezheti „cserbenhagyottnak” magát? Aztán kikerülve láttam, hogy a kintiek tényleg „cserbenhagyták”. Nem az apostolok, az indiánok és a kínaiak, hanem akikkel az utcán találkozott — volna, ha azok nem mentek volna át előle a túlsó oldalra!

Ehhez azonban magunkévá kell tennünk a zsinat egyik élvonalbeli kúriai szereplőjének, Pietro Parente bíborosnak a szavait, hogy az egyházat vezető szempontnak nem a diplomáciának (tehát a kompromisszumoknak, a „kis lépéseknek”, az ügyes húzásoknak), hanem a *hitnek* kell lennie. De mikor az előző évtizedek vezető jelszava nálunk a „túlélni” volt, hiába tanítja Krisztus hat helyen is az Evangéliumban (Mt 10,39-16,25; Mk 8,35; Lk 9,24-17,33; Jn 12,25), hogy aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt —, de ha valaki ezt el is hitte a Krisztusnak, azt övéi is, ellenségei is egyformán csak „forrófejűnek” minősítet-

ték! Mert evilág fiai csodálatosan mindig megértik egymást, mégha valami közeleti kerítés van is köztük. És hogy ez a hit milyen erő, azon magunk is csodálkoztunk. Volt egy szerencsétlen ávós alezredes, aki a börtönben csak a papokra figyelt. Később ezen is bukott le, mert kiderült, hogy az orra előtt hoztak létre egy köztörvényes bandát, amit azonban ő nem vett észre, mert velünk volt elfoglalva. „Hisz én szabadságra sem merek menni maguk miatt — lihegte —, hogy mit csinálnak maguk azalatt!” Akkor elevenedett ez meg bennem, mikor egy Állami Egyházügyi Hivatal-i jelentésben olvastam a megbízott sirámát, hogy a szóbanforgó teológiai karban ő csak egy (megnevezett) tanárra tud „támaszkodni”. No, az a legvadabb rémálmaiban sem jutott a fenti alezredes eszébe, hogy ránk akarjon „támaszkodni”. Csak gyűlölt, mert szűkölt, de az biztos, hogy nem személyesen tőlünk, elesett, beteges, kitaszított lényektől, hanem attól az erőtől, ami ott toronylott mögöttünk, és ami ránk is borult, és bennünket is hordozott!

Ez a gyűlölet viszont sohasem riasztott! Sőt, természetesen vettem és igazolásnak. A szövet balfelének, a könnyedén elsuhanó őz árnyékának. Az árnyék a lét sajátos igazolása. Mennél pontosabb, zártabb, tömörebb a létező, annál feketébb az árnyéka. Minél nagyobb fényben mozog, annál bántóbb mögötte a sötét.

Ez azonban csak szánó, szerető fájdalmat ébreszt az emberben azok iránt, akik sötétben járnak (Jn 8,12). Az a középkorú átlag-katonatiszt, aki akkori fiatal magamnak sóhajtotta el: Kistestvér, azért jó, hogy ti is itt vagytok, — az a csepeli technikus, aki odabenn tért vissza, és négy szemközt kérdezgetve engem lényegi dolgaimról, tartott elem egy ceruzát ezt mondva: ha ezt így nézem, pontnak látszik, ha így, vonalnak, pedig ez egy ceruza. Minden dologhoz több szemlélet is tartozhatik, de csak az az egyetlen az igazi, ami a dolgot annak mutatja, ami az a maga valóságában, tehát a ceruzát, ceruzának. Ezt a szemléletet keresem!

Ez a szemlélet van adva az Evangéliumban (de mélypszichológiai „elemzés” nélkül), a mai ember problémáira alkalmazva a zsinati dokumentumokban (de egyéni továbbértelmezés nélkül), napjainkra felbontva a Szentatya megnyilatkozásaiban (de compostellai álmok nélkül), és mindnyájunknak abban a magától értetődő, egyszerű, hétköznapi hűségében, amivel Tarziciustól és Ágnestől Kolbéig, Franz Jägerstätterig, Edith Steinig, sőt Anna Frankig, tudatosan, vagy félig öntudatlanul az Isten felé éltek és tapogatództak ennek a sárgolyónak a paradicsomon kívül vergődő emberei. Aki pedig minderre azt mondja: *ne piszkáljuk már a múltat, a jövőt kell építeni*, annak azt felelem, hogy persze, hát lehet mást is építeni, mint a jövőt? Mert a múltat biztosan nem. Csak hát a lét egy folyamatos egység, és az Írás szerint is (Mt 7,24-27) ajánlatos megnézni, hogy mire (már adottra! múlt-ra!) épít az ember. Mert aki hátránézés nélkül akar előre menni, az szerelje le a kocsi-járól a hátrapillantó tükröt. De aztán ne kívánjunk neki jó utat, nincs szüksége rá, nem lesz hosszú az útja!

Hogy mi a katolicizmus? A magam tapogatódzó lépteivel nyolcvan éven keresztül így éltem meg, számomra ez volt!

CSERHÁTI JÓZSEF

Napjainkban három válságról beszélnek: társadalmi, gazdasági és erkölcsi válságról. Az erkölcsi krízis jelenségei a legsúlyosabbak, mintha a társadalmunk szét akarna esni, mert már nem tudjuk, mi a jó és mi a rossz. Hazánkban a vallásos megújulás is a változás kevés jelét mutatja. Két éve szabad választással létrejött a demokratikus alapon álló országgyűlés, azt tapasztaljuk azonban, mintha a különböző pártok csak nehezen tudnának közös nevezőre jutni. Nincs átható, demokratikus, szabad, a nemzetet átfogó politikai koncepció. Azt mondta valaki: a magyarok nem találnak saját magukra, mivel nem tudják, hogy miben áll a „másság”, vagyis a másik ember saját világa. A katolikum viszont a felebaráttal, az embertársunkkal való találkozást is eredményesen meg tudja valószínűsíteni a legbensőségesebb Istenre találás után. Engem elsősorban a katolikus egyháznak a társadalmat alakító és összetartó hatása foglalkoztat. Ezt az erkölcsi megújulást tartjuk mindenütt szükségesnek, elsőszámú megmentő erőnek, amely a legmélyebb emberi és testvéri kapcsolatot tudja létrehozni.

Mielőtt megvizsgáljuk, ki a katolikus, meg kell mondanunk előbb, ki a keresztény? A katolikumnak legmélyebb igazságtartalma a keresztény tartalom. A II. Vatikáni zsinatnak nevezetes fejezete az ökumenizmusról szóló tanítás. Eszerint keresztények azok, akik a Szentháromságban hisznek, akik elfogadják az isteni kinyilatkoztatást, melyet Isten Fia, a második isteni személy, Jézus Krisztus az evangéliumokban adott az emberiségnek, és akik a Jézus Krisztus által rendelt üdvösségi eszközökkel, tehát a szentségekkel és keresztény életparancsokkal élnek. Régi megállapítás, az üdvösséghez két dolog szükséges: a hit és a keresztség szentsége, vagyis el kell fogadnunk az evangéliumi igazságokat és a szentségekkel kell élnünk. Az alapszentség a keresztség: „Fides et baptismus sunt ianua salutis”. Aki hisz és megkeresztelkedik, az örök üdvösség rendjében megigazul. A megigazulás tanának téves magyarázata áll a második hitszakadás, vagyis a „hitújítás” középpontjában.

Saját megigazulásunkban is minden Istentől függ, mivel Ádám bukása miatt az emberi természet gyökerében megromlott, a szabadakarat elveszítette erejét, és a legyőzhetetlen érzékiség vette hatalmába az embert. Ez a fogalom, az „érzékiség”, latinul „concupiscentia”, voltaképpen az eredeti bűnről beszél. A bűnre vezető érzéki természetünk a keresztség után is megmarad, így mi állandóan bűnben élünk, és nincs eszköz, amely ezt elvegye. Mi nem dönthetjük el az üdvösségünket, de Isten az előrerendelés, a predestináció folytán maga dönti el, hogy ki fog üdvözülni. Így a keresztény hit sem valódi hit, hanem bizalom abban, hogy az Isten üdvözíteni fog bennünket, és pedig Jézus Krisztus érdemeire való tekintettel: befödi a bűnt, és nem nézi többé a bűneinket. Akármennyit vétkeztünk is, ez a „bízó hit”, a fides fiducialis ment meg bennünket az örök haláltól. A jócselekedetek természetszerűleg a hitből fakadnak, mivel azonban a megigazulás nem a saját belső erőnkől jön, hanem Jézus Krisztus érdemeitől, ezért a jótettek nem szolgálnak érdemül az örök üdvösség elnyerésére. Mivel a megigazulás minden emberben egyforma fokozatban van jelen, ezért nincsen értelme a holtakért való imádkozásnak, az ereklyék tiszteletének, a tisztítóhelynek, a búcsúnak, nincs különbség súlyos és bocsánatos vétkek között.

Nézetük szerint csupán két szentség létezik: a keresztség és az Úrvacsora és bizonyos tekintetben talán még a bűnbánat. Voltaképpen ezeknek sincs sajátos

üdvözítő erejük, hanem csupán jelek, a hitet és a bizalmat erősíthetik a hívó emberben. Az Oltáriszentségben Jézus Krisztus teste és vére csakugyan jelen van, de csupán a vétel pillanatában. Az Oltáriszentség, az Eucharisztia Luther szerint nem áldozat és így a mise felesleges, sőt bálványimádás. Nem ismerte el az egyházi hierarchiát vagyis az egyházi hatalmat sem, szerinte mindenki egyúttal a saját maga papja, püspöke és pápája. Külső látható egyház, mint szervezet nem létezik, mert az egyház a hívők láthatatlan lelki közössége. Az egyházi hivatalokat a nép állítja fel, ezek nem eredhetnek Istentől, hanem a nép cselekedetei.

A katolicizmus mindig mélyülést jelent, a lelkiismeret, a szabadakarat összekapcsolását, az istenszolgálat és az emberszolgálat megvalósítását, a bűntől felszabadított, rossz hajlamoktól megtisztított lelkiség megélését. A katolikum alapja a szabadság és az eltökéltség mások szolgálatára. Ma az utóbbiak miatt nagy szükség van a katolicizmus regenerálódására, mert azokat az elveket vallja a katolikus egyház, amelyek Európát Európává tették, vagyis szabaddá, alkotóvá, cselekvővé. Ezeket kell visszahódítanunk, visszaszerezni a nihilizmus, a materializmus és a marxizmus felé rohanó világban.

A fentiek ellenére a lutheránusokat és a reformátusokat is keresztényeknek tartom, hiszen egy keresztségben részesültünk mindnyájan. Az egyházak közötti kapcsolat létrehozta az ökuménikus szemléletet, vagyis lehetségesnek kell tartanunk, hogy az egyházakból, a különböző felekezetekből kielemezzük az eredeti igazi keresztény elemeket, és ezek alapján és segítségével igyekezzünk meghatározni, hogy kik a keresztények.

Mondottuk már, ha választ kívánunk adni arra, hogy kik a katolikusok, akkor először választ kell adni arra, hogy kik a keresztények? Külön meg kell említenünk a katolikus vallás bensőséges mivoltát, ami abból fakad, hogy a megkeresztelt ember, Isten gyermekének, Isten fiának tudja magát, a mennyei Atya gondoskodó, mindenható Ura az égben és a földön. Az Atya-gyermek viszony a Szentháromságban megvalósult az Atya és az élő Krisztusban megkeresztelt hívők között, mert Isten gyermekei és örökösei vagyunk. A Szentlélek, a Jézus Krisztusban kapott keresztség révén tulajdonunk lett, ő éltet bennünket, biztosítja belső életünket az isteni kegyelmek által. Így lettünk mi keresztények, Isten Fiának testvérei, és örökösei Krisztus minden kegyelmének. Az atyai-gyermeki viszony meleggé teszi hitünket, így érthető, hogy az Atya házába vágyódunk, vele szeretnénk együtt lenni, Jézus Krisztussal, aki keresztfáldozatával a bűnbocsánatot szerezte meg nekünk, és elküldötte a Szentlelket, hogy így isteni kegyelmében részesedve szentté tegye benső életünket.

Így végülis azt mondhatjuk, hogy a katolicizmus vagy katolikus egyház az a vallási rendszer vagy szervezet, amely Krisztusnak és Szent Péter apostol törvényes utódainak kormányzása alatt áll. A katolikus elnevezés az apostoli atyák idejétől fogva a közhasználatban egyedül a római Szentszékkal egyesült egyházakat illeti.

A katolikus vallás igazolni is tudja minden tanát, és annak apostoli eredetét. Bízik ezért a saját fennmaradásában a világ végezetéig, amint ezt Krisztus Urunk megígérte. Már az is világtörténelmi csoda, hogy eddig fennmaradt a húsz évszázad minden véres vihara, a megpróbáltatások, az irányváltozások, az üldözések, a saját képviselőinek emberi gyarlóságai ellenére is. A kettős hitszakadás ellenére a katolikus egyház máig is nemcsak a legnagyobb keresztény közösség, hanem az összes vallás között is a legnagyobb és legegységesebb. A

katolicizmus ma is egyedül áll, szervezetének belső szilárdsága, tanításának változatlan egyetemes egysége, az értékek iránt való fogékonysága és alkalmazkodóképessége, de egyúttal imponáló önállósága tekintetében.

A katolicizmus vallástörténelmi és világtörténelmi szerepe a legáldásosabb teljesítmények hosszú sorozatából tevődik össze. Vallástörténelmi szempontból a katolicizmus fő érdeme az egyistenhit, a legtisztább istenfogalom. Az antik kultúrát így egy tisztultabb kultúrvilág tudta felváltani, amelyet a zsidósággal együtt a kereszténység hozott létre és nevelt ki. A megváltás tanával és az istengyermekség dogmájával, a krisztusi testvériség és felebaráti szeretet törvénybe iktatásával az emberiség szellemi- és erkölcsi életét egészen új alapokra helyezte.

A katolicizmus megnyitotta az emberiség szemét az életnek magasabb rendeltetése, a túlvilági örökélet szépségei, az általános emberi testvériség, a tisztultabb erkölcsi parancsok előtt. Ez hozta közel Istenhez az emberiséget és az emberhez Istent. Az Oltáriszentségben nekünk adta Isten irgalmasságát, a szentekben pedig az emberiség hősiek példáival ajándékozott meg. Lelkesedést tudott kelteni a szüzesség, az önfeláldozás, a hősiek szeretet, az alázatosság, a vértanúság eszményei iránt. Meghonosította az abszolút egyenlőséget, a házastársi hűséget, a nő- és a gyermek megbecsülését, a munka- és a munkás tiszteltét, a lovagiasság eszméjét, a lelkiismeretben kötelező törvénytisztelést, a társadalmi szolidaritást. A katolikus tömegek hithűsége, egyszerű, mélységes valóságossága gyakran a vértanúsáig menő köteles hősieksége egyedülvalóvá tették a katolikus hitet.

Karl Adam gondolatával fejezem be: A katolicizmus adta Európának a szabadságot, az Isten és ember előtti egyenlőséget, a testvériséget. Európának ma is erre van szüksége: egységes, a kereszténységben, a katolicizmusban gyökerező erkölcsi rendre, vagyis arra a szentségi megtisztító erőre, amelyet csak a kereszténység tud nyújtani.

GÁL FERENC

A „katolikus” szó használatának megvan a története. A hagyományban először a 2. század elejéről találjuk, Antióchiai Szent Ignác levelében. Ő abban az értelemben használja, hogy az egyház *teljesség szerint* (ka’ holon) hordozza azt a kinyilatkoztatást, amelyet Jézus Krisztus az apostolokra bízott. A régi hitvallások is azt mondják, hogy az egyház apostoli és katolikus, azaz egyetemes, mert egyrészt a tanítás és a kegyelmi rend teljességét hordozza, másrészt küldetése az egész emberiséghez szól. Az emberek vallási megjelölése inkább az volt, hogy „christianus”, azaz keresztény. Ezen nem változtatott az sem, hogy a keleti keresztények a 11. század után magukat „orthodox”-nak, igazhitűnek kezdték nevezni. Csak jóval a reformáció ideje után alakul úgy a helyzet, hogy a katolikus jelző a római pápa főségét elismerő keresztényekre vonatkozik, míg a többiek reformátusnak, evangélikusnak, anglikánnak stb. mondják. Még későbbi fejlemény az, hogy az egyházon belül az „igazi katolikus” vagy „jó katolikus” a hitnek és a buzgóságnak magasabb fokát kezdte kifejezni. Az ilyen belső vitákban merül fel az a kérdés, hogy mikor és meddig mondható még valaki katolikusnak. Viszont azt is tudni kell, hogy milyen kritériumok alapján dönthetünk.

Az egyház a maga önértelmezését a világ elé tárta a legutóbbi zsinaton. Krisztus egy egyházat alapított, amelyet a hagyomány mindig egynek, szentnek, apostolinak és katolikusnak vagyis egyetemesnek mondott. Az egyházba való beoltást a Krisztusba vetett hit és a keresztség felvétele adja meg. Az odatarozásnak azonban vannak fokozatai: „Az egyház közösségébe azok épülnek be teljesen, akik Krisztus Lelkét hordozva magukban, elfogadják az egyház egész rendjét és az üdvösségnek az egyházban létesített minden eszközét; és a hitvallás a szentségek, az egyházkormányzat és az egyházi közösség kötelekei által, vagyis látható szervezettségén át kapcsolódnak össze Krisztussal, aki az egyházat a pápán és a püspökökön át kormányozza.” A zsinati határozat elismeri továbbá, hogy „sok szállal kapcsolódnak az egyházhoz azok is, akik megkeresztelkednek ugyan, tehát keresztények, de nem vallják a teljes hitet vagy nem tartják fenn az egységet, a közösséget Péter utódával” (*Határozat az egyházról*, 15). Viszont ezek az egyházak nem is nevezik magukat „katolikusnak”. Mi tehát itt csak arról beszélünk, hogy a katolikus egyházon belül ki a „katolikus”.

Az egyház Krisztusra épült eleven és szervezett közösség, amelyet szellemi síkon a közös hit és a Szentlélek kegyelme tart egybe. A szervezett közösségbe való beoltartozás lényeges jegye a katolicitásnak. Vagyis nem elégséges, hogy valaki elméletileg elfogad egy világnézetet, és azt saját életében követi. Krisztus olyan képet használt, hogy a hívó tagok belőle táplálkoznak, mint a szőlővesszők a szőlőtőből, s feladatuk az, hogy köteleességteljesítéssel, a szeretet gyakorlásával gyümölcsöt teremjenek. Azt is megkívánta, hogy követői az ő tanúi legyenek a világban. Összetartozásuk, egységük és szeretetük annak a bizonyítéka lesz, hogy ő valóban az Atyától jött és isteni erővel munkálja az emberek üdvösségét.

A közösségi jelleg kifejezésre jut az egyház egységében, s a teológia hagyományosan az egységnek ezeket a szempontjait sorolta fel: egység a hitben, a kormányzatban, az istentiszteletben és a szeretetben.

A hit egysége annak a tanításnak az elfogadását és továbbadását jelenti, amelyet az apostolok úgy hirdettek, mint tanúskodást a Krisztusban megvalósult megváltásról. Ennek a hitnek a foglalata az Újszövetségi Szentírás, de úgy, ahogy azt az egyház az apostolok idejétől kezdve értelmezte. Az apostolok testületének utóda a püspökök testülete a pápa vezetése alatt. Az ő feladatuk a tanítás megőrzése, védelmezése és terjesztése, s ezt azzal a karizmával végzik, amelyet Krisztus a Szentlélek elküldésével adott. A Szentírás, a hagyomány és a tanítóhivatal tehát egységet alkot, s így válik a hit mértékévé. Ezért a katolikus hit mindig közösségi hit és benne van a tekintélyi jelleg. Ha ma emlegetik a teológusok szabad kutatási jogát, ők is csak ezt a három tényezőt egyszerre kérdezhetik meg, s nem olvashatják ki a Szentírásból vagy a hagyományból egyszerűen azt, amit saját módszerük diktálna. Lerini Szent Vince már az 5. században leírta a használható elvet: a szükséges dolgokban egységnek kell lenni, a kétesekben megmarad a szabadság, de mindenben meg kell maradni a szeretetnek.

A kormányzat egysége abból következik, hogy Krisztus Pétert és az apostolokat igazi vezetőkké, pástorokká tette, s oldó és kötő hatalmat adott nekik. Az apostoli utódlásban benne van a törvényhozásnak, a fegyelem megtartásának és a bíraskodásnak a joga. Aki nem hallgat az egyházra, azt kezelhetik úgy, mintha kívülálló lenne (Mt 18,18). Ma divatos lett az egyházon belüli demokrácia emlegetése. Ezt Krisztus eléggé megvilágította azzal, hogy a hatalmat a szolgálta

szerénységével kell gyakorolni. A kinyilatkoztatott tanítás és erkölcs azonban nem lehet divatos szövegek áldozata.

Az *istentisztelet egységéről* azért beszélünk, mert Krisztus az egyházat kultusz-közösséggé tette. Minden törekvése arra irányul, hogy megdicsőítse az Atyát a Fiú által a Szentlélekben. A közös istentisztelet elsősorban az Eucharisztia ünneplésében, Krisztus keresztdozatának a megjelenítésében megy végbe, de ide sorolhatjuk a szentségeket is, a megszentelődés eszközeit. Itt az egység abban nyilvánul meg, hogy kiszolgáltatásukhoz szükséges az apostoli hatalomban való részesedés és a lényeges forma betartása. Tehát nem lehet „modernebb” eljárásokkal helyettesíteni őket. Feszültségek ott lépnek fel, ahol egyes személyek vagy csoportok a liturgia átélése címén egyes mozzanatokat abszolutizálnak, s annak megtartását teszik meg az egyházi élet mértékének. Ilyenekkel a nagy tömeget inkább elidegeníteni lehet, nem közel hozni.

Az egyház egységének és életének végül a *szeretetben is* kifejezésre kell jutnia. Krisztus határozott követelményt támasztott: „Amint az Atya szeret engem, én is úgy szeretlek titeket... ti is úgy szeressétek egymást” (Jn 15,9-12). Az ősegyházban az „agape”, a szeretetközösség az egyház megnevezése lett. A türelmes, egyetértő szeretet mindenki, iránt kötelező, de a „hittestvérek iránt” sokkal inkább (Gal 6,10). A szeretet megkívánja a beilleszkedést az egyház hitbeli és kultikus közösségébe és a részesedést a közös teherviselésben. Főleg pedig megköveteli a gyarló emberekből álló egyházi közösség elfogadását. Az mindig a góg jele, ha valaki a vezetők vagy a hívők gyarlóságaira és tévedéseire hivatkozva külön utakon jár, s „katolikus” mivoltát legföljebb a bírálattal mutatja ki. Az is szentírási kifejezés, hogy „hordozzátok egymás terhét, így teljesítitek Krisztus törvényét”. (Gal 6,2).

Az elmondottak alapján tehát katolikusnak kell tartani mindenkit, aki józan egyszerűséggel elfogadja az egyház tanítását, hierarchikus berendezkedését, s a haladás vagy demokrácia örve alatt a „jogi egyház” helyére nem akar valamilyen karizmatikus egyházat állítani. Semmiféle aszkétikus buzgóság alapján nem szabad lebecsülni az ún. „vasárnapi katolikusokat”, akik a maguk módján lelkiileg a vasárnapi istentisztelet tanításából és kegyelmeiből táplálkoznak.

A címben felvetett kérdésnek azonban a mindennapi életben inkább az az értelme, hogy „ki még katolikus” és „ki már nem katolikus”. Vagyis nem az egyházon kívül állókra gondolunk, hanem olyanokra, akik igazában katolikusok volnának, de nem tudunk velük mit kezdeni. Pál apostol a tesszalónikai egyházközösségről sok szépet elmond, de a befejező intelmekbe ezt is beleszövi: „A nyughatatlanokat feddjétek meg” (1Tessz 5,14). Akkor is voltak ilyenek és ma is vannak. Ahol emberek élnek, ott jelentkezik a feszültség is. Az egyház életébe belefér a botlás, a tévedés, a figyelmeztetés és a bűnbánat, azért a megbélyegzést nem szabad elhamarkodni. Sőt az egyház életéhez hozzátartozik az útkeresés, a leleményesség és az érdekesség is. Az idők jeleit észre kell venni, s az örök igazságokat vonzó formában kell előadni. A technikai és a társadalmi haladás is új követelményeket támaszt, azért a karizmák is jelentkezhetnek új formában. Az egyházi tekintély csak akkor hallatja szavát, ha a hitbeli tanítással, az erkölcsi renddel és a krisztusi alkotmánnyal való szembenállás kihívó méretet ölt. Ezen belül azonban működik egy „sensus catholicus”, a hívek jóérzése, amely bizonyos dolgokkal nem tud megbarátkozni. Ezt is lehet ugyan irányítani, befolyásolni, azért kell róla kifejezetten beszélni. A jóakaratot fel kell tételeznünk mindaddig, amíg az ellenkezője nem nyilvánvaló. Alapos gyanú csak ott merülhet

fel, ahol valaki huzamosabb ideig elmarad a hívó, kegyelmi közösségtől vagy önző módon ellene dolgozik.

Ma sokat emlegetjük a lelkiismereti és a vallásszabadságot, továbbá a pluralizmust, a világnézetek sokféleségét. A szabadság ezen a téren úgy értelmezendő, hogy mindenkinek joga van meggyőződését követni, tehát ahhoz is, hogy katolikus legyen vagy nem. Ahhoz azonban nincs joga, hogy ő határozza meg az egyház tanítását, erkölcsstanát vagy istentiszteleti rendjét. A krisztusi kinyilatkoztatás nem eshet az egyéni vagy divatos követelmények áldozatául. Ugyanígy megvannak a pluralizmusnak is a határai. A sokféleség elfogadása nem jelentheti a meggyőződés feladását és az egyház isteni küldetésének elhallgatását.

Az ökumenizmusra is érvényes az, hogy az isteni rendelkezést nem szabad feladni az emberi érdekekért. A katolikus közszellem még kevésbé viseli el azt, ha valaki anyagi érdekből vagy társadalmi érvényesülés céljából együttműködik vallásellenes irányzatokkal. Ezen a téren elég sok tapasztalatot gyűjtöttünk a marxizmussal való együttélés idejéből. Magyarázatul a béke és a haladás jelszava szolgált. A mai kulcsszó a liberalizmus, ami szó szerint az egyéni szabadság és függetlenség önálló értelmezését jelentené, de ma nálunk erősen politikai színezete van.

Önmagában a szellemi dinamizmus nem ellensége a katolicitásnak, csak figyelni kell az igaz mértékre: „Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartsátok meg” (1Tessz 5,21). A jó pedig az, ami az egész egyház meggyőződése szerint összeegyeztethető a krisztusi kinyilatkoztatással.

FILA BÉLA

A 2. századtól kezdve a katolicitás Krisztus egyházának egyetemességét, átfogó teljességét, meghatározó alakját kifejező szó. Antióchiai Szent Ignác (+ 110) szerint „Ahol a püspök van, ott közösségnek kell lennie, amiként ahol Jézus Krisztus van, ott van a katolikus egyház”. Kiérződik ebben a nyilatkozatban az eredeti krisztusi tapasztalat frissessége és életerős valósága. Keresztény hitünk központi misztériumában, a krisztusi jelenlétben villantja fel a püspök köré gyülekező élő közösséget. Krisztusból sugárzik ki a közösséget egybegyűjtő és megőrző egyetemes kegyelmi erő, amely átfogja az egész emberiség életét.

Immár kétezer éves történelmi, szellemi és kegyelmi utat járt be Krisztus egyháza, amíg hozzánk elérkezett. Igen sok történelmi, szellemi, szociális problémával nézett szembe az egyház hosszú és küzdelmes történelmi útján, de közben mindig megőrizte a sokszerűségben az egységet és az egységben a sokszerűséget. Csak így tudta megvalósítani azt a roppant nagy feladatot, melyet Krisztus rábízott; közben nemcsak emberi, evilági talajba ágyazódott bele, hanem megőrizte időfeletti, feltétlen, örök érvényét, mindig kapcsolatban maradt isteni eredetével.

Az újkorban szembekerültek egymással a krisztusi és a modern ember törekvései, elgondolásai. Igen veszélyes lenne, ha a krisztusi ember visszahúzódná és elzárkózna a tényleges világtól és saját izolált közösségében csak az egyéni üdvösséget tartaná szem előtt, míg a modern ember elfogadná a világot minden lehető viszonylatával és értékével. Jelenlegi történelmi helyzetünkben az a legdöntőbb kérdés, hogy a krisztusi ember tudja-e és mer-e szolidaritást vállalni a mai ember minden lehetőségével és teljes valóságával.

Az evangéliumból, az apostoli és a korai egyházból sugárzik a közösség, a szolidaritás, az egységre törekvés. Éppen ezért nevezték az egyházat katolikusnak, mert lényege és feladata szerint ellene mond minden széthúzó, romboló és önző törekvésnek. Legbenső lényege, történelmi megjelenése és működése alapján a krisztusi közösség egyetemes és szociális jellegű. Nemcsak a természetes élet területén mutatkozott meg (karitatív, oktató munka) az egyetemes és szociális jelleg, hanem legbensőbb, titokzatos középpontjában a szentségekben, főként az Eucharisztia misztériumában és dogmatikájában is. Csak azok számára tárul fel az egyház belső lényege, akik tényleg közösségben élnek.

Henri de Lubac szerint a katolicizmus három fő ismérve: a *szociális jelleg*, amely az emberiség üdvösségére irányuló egyetemes szolidaritást jelent; aztán a *történetiség*, amely kifejezi az egyház időbeliségét, térben és időben lezajló átfogó, egyetemes történelmét; végül a *bensőségesség* feltárja a keresztyén hit immanens és transzcendens feszültségét, amely konkrétan a személy és a közösség dialektikájában jelenik meg. Így hát három dimenziós katolicitásról beszélhetünk (vö.: *Catholicisme*, Paris, 1938.).

1. A katolicizmus első ismérve az egyetemes és totális *szolidaritás*, amely Lubac szerint négy lépésben bontakozik ki. Isten teremtő és megváltó terve révén valósul meg először az egyetemes szolidaritás, amely egy és egységes emberiséget feltételez. Krisztusban mint a teremtés mintaokában és a világ megváltójában Isten hatékony szándéka szerint az egész emberiség egységes és összetartozó egészt képez. Második lépésben az emberiség szolidáris egysége konkrétan nyilvánul meg a jézusi eseményben, mint az egész emberiség központi misztériumában. Amikor az egyház folytatja a jézusi megváltás művét és annak lényegét szentségileg felmutatja a világ előtt, akkor széttöri a bűn, az önzés korlátait és hatékonyan megvalósítja az emberiség egységesítésének alapvető munkáját. Harmadik lépésben az emberiség totális szolidaritása a szentségekben, főként a keresztségben, a kiengesztelődésben, az Eucharisztiaiban mint a testvériség legmélyebb misztériumában valósul meg. Egyetemes és totális emberi szolidaritásunk negyedik lépése az emberiség és a világmindenség végső egységes beteljesedését, az eszkatont villantja fel, amely szerint az egyház elvezeti az emberiséget az örök életbe, Isten legbenső szentháromságos életébe.

2. A katolicitás második jellemzője a *történetiség*. Jézus Krisztus valóban belépett a történelem menetébe, és általa, benne Isten ténylegesen beleavatkozott az emberiség életébe. Ez az egyetemes és átfogó, általános ún. transzcendentális üdvtörténet első mozzanataként fogható fel, így értelmezhető már a világmindenség egységes és irányított evolutív kibontakozása (vö. Teilhard de Chardin evolúciós értelmezése), valamint minden Biblián kívüli vallás története. Az üdvtörténet keretében jelenik meg Krisztus egyháza, mely természeténél fogva katolikus, azaz egyetemes, az egész emberiséget átfogó esemény. Bár Krisztus egyházának mindig történelmileg meghatározott alakja van, de minden történelmi korlátoltsága és sebezhetősége ellenére mégis az emberiség egyetemes, átfogó üdvösségét képviseli. Milyen értelemben szükséges minden ember üdvösségéhez a katolikus egyház? Igaz, történelmisége révén az emberiség már előkészül és érlelődik az üdvösségre, de az egyházon kívül állók is Krisztus egyháza révén kapják meg Krisztus üdvözítő kegyelmét, mert Krisztusban és Krisztus által képez Isten színe előtt egységet az emberiség és csak általa van értelme az emberiség egységes történelmi folyamatának. Mint objektív rendszerek az egyes történelmi vallások eltűnnek a történelem folyamatában, de erőfeszítéseik nél-

külözetlenek Krisztus Titokzatos Testének felépítéséhez, még a hitetlenek is hozzájárulnak ennek építéséhez. Végeredményben minden emberi erőfeszítés valamiképpen hozzátartozik az egyetemes Titokzatos Testhez nemcsak merő nyersanyagként, hanem személyes erőfeszítésként, még akkor is, ha a kegyelmi végeredmény hozzá viszonyítva transzcendens jellegű. Ha egy nép misszió által tényleg kapcsolatba kerül Krisztus egyházával, akkor ez érinti és magába foglalja az ősök erőfeszítéseit is.

Az emberiség történeti érlelődése a szabadságra irányul. Sajátos isteni pedagógia érvényesül a történelmi folyamatban, amely szabad lefolyással rendelkezik. Önmagában véve a történelmi folyamat és előrelépés mindig kétértelmű; jelezhet tehetetlenséget és pusztulást, de megcélozhatja a beteljesedést is. Egészen határozottan kivillan a történelmi folyamatban az egyház predestinációja. Az egyes ember sorsa magában a folyamatban még mindig eldöntetlennek mutatkozik, de az egyház már tévedhetetlenül megtestesíti és felmutatja, hatékonyan jelzi Isten Országát, illetve a feléje vezető utat. Izrael már határozottan magába gyűjtötte és képviselte a történelem valódi értékeit, az addig elért eredményeket. De csak Krisztus egyházában tűnt fel a mindent magába gyűjtő és a végső beteljesedés fel irányuló transzcendencia.

Végül az egyház egyre terebélyesedő és kiteljesedő mozgásában átváltoztatja a világot és az emberiséget. Néha úgy látszik, hogy a teremtés rendje a történelmi folyamatban az ember tevékenysége által eltűnik és föloldódik, valójában azonban a megváltás új és teljesebb rendjében magasabb szintre emelkedik és lényege megőrződik. Amiként a kereszténység magába olvasztotta és átváltoztatta az antik világot, úgy a jelen világ valóságát és értékeit is magába olvasztja, átalakítva beteljesíti Krisztus egyetemes, katolikus egyháza.

3. A katolikus egyház harmadik ismertető jegye a *bensőségesség*, amely szél-sőséges és sokszor veszélyes feszültségeket rejt és egyesít magában. Az egyház képes magába felvenni és kihordani, megérlelni a személy és a közösség, az immanencia és a transzcendencia roppant feszültségét. Éppen ezen a ponton nyilvánul meg az egyház katolicitásának egyetemes, átfogó lényege és ereje. Az egyház magában hordozza, végső beteljesedés felé irányítja a látszólag ellentétes tényeket és eseményeket, ellentmondásos emberi erőfeszítéseket, az egyén és az emberiség félelmetes lehetőségeit és feszültségeit, mert az egyház misztikus középpontjában Krisztus már önmagában személyesen egységbe vonta az emberiség és az istenség végtelen feszültségét. Az egyház szívében már megvalósultan jelen van a végső beteljesedés valósága. Az egyház életében, különösen a szentek életében az egyház már felmutatta az emberiség végső egységét; mindenki beletartozik és mindenki hivatalos a Krisztussal való személyes egységre, melybe belekapcsolódik az egész világmindenség és emberi történelem. Ha valamely emberi törekvés nem szolgálja az ember bensőséges kibontakozását és kiteljesedését, akkor az embertelennek minősül, még akkor is, ha egyébként szerencsésnek tűnik. Az emberi egzisztencia bensőséges szellemi-kegyelmi terében érlelődik meg személyes életünk végérvényes gyümölcse, amelyet azonban már Isten Országában szüretelnek le, Isten az, aki megítéli és elfogadja az egyes ember és az egész emberiség szellemi erőfeszítéseit.

PÁSZTOR JÁNOS

Ellentétben a mai közvéleménnyel — beleértve a „protestáns” közvéleményt is — a reformátorok számára az egyház és a teológia katolicitása meghatározó jelentőségű volt. Ez egyszerre volt náluk alap, kiindulópont, és megvalósítandó cél.

A *katholikos* szó az Újtestamentumban nem fordul elő. Alapszava, a *katholos*, mindössze egyszer: ott is negatív értelemben: „*egyáltalán* ne beszéljenek és ne tanítsanak Jézus nevében.” (ApCsel 4,18) Nem is a szó etimológiája a fontos, hanem az a tény, hogy a Krisztusban hívők közösségi élete, és valamennyi helyi közösség szerves összetartozása az egyház lényegéhez (*esse Ecclesiae*) tartozik. Megmutatkozik ez például az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben, ahol a jeruzsálemi anyagyülekezet azonnal felveszi a kapcsolatot az újonnan alakultakkal (ApCsel 8,15; 11,1kk; 11,22 etc). A *Corpus Paulinum*ban pedig a Krisztus Test valóságában juttatja kifejezésre az egész egyháznak az Úrral, és az Úrban egymással való szerves összetartozását. Egyház és a hit nem egyes individuumok, vagy kis csoportok ügye, hanem az egészé: magában foglalja az egész *oikomenéből* mindazokat, akiket „Isten Fia, a világ kezdetétől fogva annak végéig, az egész emberi nemzetségből Szent Lelke és Igéje által, az igaz hit egységében” (*Heidelbergi Káté* 54.) egybegyűjt, és akik így az igaz és tiszta hitet vallják. Ilyen értelemben használja először Antióchiai Ignatius püspök a *katholikos* szót. A különféle hamis tanításokkal folytatott küzdelemben a *katholikos* szó tartalmában egyre erőteljesebb hangsúlyt nyer a tisztahitűség jegye szemben a heretikusokkal és skizmatikusokkal. A katolicitás Nagy Theodosius császár 380-ban kiadott vallási ediktumával birodalmi védelmet kapott. A katolicitás ez időben már földrajzi értelemben a hitnek az egész földkerekséget átfogó jellegét is magában foglalja: katolikus hit az, „amit mindenütt és mindig hisznek.”

A reformátorok számára az egyház katolicitása magától értetődő. Sem Luther, sem Kálvin nem gondolt arra, hogy egyházat alapítson. Ők a meglévő egyház reformálásával voltak elfoglalva. Luther egész magatartását ez határozta meg. A 95 tételt elküldötte a fontosabb egyetemeknek, valamint saját püspökének megvitatásra. Ez tipikusan „katolikus” megoldás: Ha kérdés merül fel az egyház tanításában vagy életében, azt az egyházon belül meg kell vitatni. 1520-ban megjelent az *Exurge Domine* című bulla, mely Luther exkommunikációját jelentette be, ha 60 napon belül nyilvánosan vissza nem vonja hamisnak ítélt tanításait. Luther erre két tettel reagált: az Egyetemes Zsinatra (*conciliumra*) apellált, összhangban az ősegyház konciliáris tradícióival. Majd nyilvánosan elégette a bulla egy példányát. A középkori szokások szerint ezzel is azt juttatta kifejezésre, hogy azt heretikus írásnak, és magát igaz katolikusnak tartja.

Kálvin *Institutio Religionis Christianae* című művének I. Ferenc francia királyhoz intézett előszavában hangsúlyozza, hogy tanítása nem új, és összhangban van az egyházatyákéval. E mű kritikai kiadásai lábjegyzeteikben utalnak a rendkívül nagy számú — Kálvin által nem dokumentált — az egyházatyáktól vett idézetre vagy rájuk való utalásra. Ő azt akarta tanítani, „amit mindenütt és mindig vallottak”. A katolicitás legfőbb ismérvének az Íráshoz való hűséget látta. Az ún. *Sola Scriptura* elv sem reformátori találmány, hanem a középkorból való: Robert Grosseteste, Lincoln püspöke, valamint a „doctor mirabilis”, Roger Bacon, ferences teológus ennek kiemelkedő megfogalmazói. Az *Institutio* koro-

nájának is nevezhető IV. könyv hosszú latin címében a központi kifejezés: *De Sancta Ecclesia Catholica*. A könyv tartalma pedig megfelel ennek a címnek. Kálvin tanításában az egyház katolicitása és egysége szorosan kapcsolódik az Egyház Krisztus-Test voltáról szóló tanítással. (*Cathechisme de Genève* 43 k.)

Magyarországon az *Egerölgyi (Debreceni) Hitvallás* már címében is őrzi ezt az örökséget: „*Confessio Catholica*.” A politikai helyzet miatt akkor is szétszakított-ságban élő magyarországi, a reformációt elfogadó eklézsiák debreceni zsinatán, 1567-ben „vették be” az ún. *Helvét Hitvallást*. E *Hitvallás* bevezetését aláírók hangsúlyozzák, hogy semmi közük a skizmákhoz, vagy az eretnekségekhez: „...mi, hitbéli gonosz szakadással sem külön nem válunk, sem el nem szakadunk Krisztusnak azon szent egyházaitól, amelyek Német- Francia- és Angolországban, valamint a keresztyén világ más nemzetei között vannak.” (Erdős József fordítása) Ezután hozzák a Gratianus, Valentinianus és Theodosius által kiadott, Thessalonikában, 380. febr. 28-án kelt írást: *Császári Parancs arról, hogy kiket kell tartani akár katolikusoknak, akár eretneknek*. Ezután Damasius pápa hitvallása következik. Függelékben megtalálható: a niceai, nicea-konstantinápolyi, efezusi, chalcedóni és az athanasiusi (*Symbolum Quicumque*) hitvallás. Az egyházzól szóló részében elveti azt az álláspontot, mely szerint „*sola Romana Ecclesia*” a katolikus. Viszont azt is az egyház részének tekinti. „A földön küzdő egyházban minden számos rész-egyház (*ecclesiae particulares*) volt, melyek azonban mindannyian az egyetemes egyház egységéhez (*ad unitatem catholicae ecclesiae*) tartoznak. (A *Második Helvét Hitvallás* 43k.) Másik hitvallásunk elsősorban — ahogy azt címe is mutatja —, a katekézis céljaira használt *Heidelbergi Káté* 54. kérdés-felelete egyszerűen katolikus, és személyes:

„Mit hiszsz a közönséges (*katholica*) keresztyén egyházzól? Hiszem, hogy Isten Fia, világ kezdetétől fogva annak végéig, az egész emberi nemzetségből, Szent Lelke és Igéje által, az igazi hit egységében magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, azt oltalmazza, és megtartja; s hiszem, hogy én annak élő tagja vagyok, és örökké az is maradok.” (A *Heidelbergi Káté* Debrecen, 1935)

A szövegek, és az események egyaránt azt igazolják, hogy a reformáció a katolikus egyházon belüli megújulási mozgalomnak tekintette magát. 1517 nem felekezetalkotó dátum. A felekezetképződés szempontjából a Tridentinum eredményeit összefoglaló *Professio Fidei Tridentina* 1565-ben jelenti a döntő lépést azzal, hogy a reformátorok tanítását követőket kizárta a pápa fősége alatti közösségből. Ezt azonban a reformátorok nem tekintették a katolikus egyházból való kirekesztésnek, hanem magukat továbbra is az „*Una Sancta Catholica Ecclesia*” részének tekintették. Nem fogadták el azt a vélekedést, mely szerint a tridenti igény elvetésével az egyházat vetették el.

A Helmut Thielicke által „kartéziánus fordulatnak” nevezett eseménysorozat katasztrofális hatással volt a reformáció egyházaiban folyó teológiai munkásságra. (*Der evangelische Glaube*) A teológia kezdte elveszíteni teocentrikus jellegét, és egyre inkább antropocentrikussá, sőt egyes irányzatokban teológiából antropológiává változott át. Ezek az irányzatok mindent elvetettek, amiért a reformátorok éltek és szolgáltak. Az Isteni Logoszból, aki Testté lett, és köztünk lakozott, a filozófusok logosza, gondolat, elv, principium vált; az igének való engedelmeség helyébe a ratio uralma (racionalizmus), vagy az egyén szabadsága (liberalizmus) került. Mindennek pusztító hatásai elsősorban az ekléziológia területén — és a gyakorlati egyházi életben — mutatkoztak meg. Ha az Ige alapvetően és elsősorban nem az Örök Fiú, a Szentháromság Második Személye, hanem

csupán eszme, vagy gondolat, akkor a Krisztus-test koncepció értelmét veszti, és elsorvad az ekkléziológia. Akkor nincs titok, nincs *unio mystica cum Christo*, akkor minden világos. Akkor az egyház nem más, mint bölcs gondolatokkal, és az erkölcs nemesítésével foglalkozó társaság. Az ily módon gondolkozók számára a katolicitás sem jelentett semmit. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy ebben a korban is volt egy teológiai vonulat az európai református egyházakban, mely — ha néha mereven is — de ragaszkodott az „orthodox” hithez.

A nagy fordulat a 20. sz. elején a „neo-reformátori” teológiában következett be. A teológia-történet ezt Karl Barth és baráti körének munkásságával köti össze. Valójában azonban sok szál kapcsolódott össze az ő munkásságukban. Barth trinitárius krisztológiájából szervesen növekedik ki ekkléziológiája: Az egyház Krisztus-test valósága új hangsúlyt kap azzal, hogy az mint Krisztus földi-történelmi létformája (*Existenzform*) nyer azonosítást. (Vö. Barth: *Die kirchliche Dogmatic* T. 738.) Ebből következik: „Mit jelent: *credo catholicam ecclesiam*?... összefoglalva így mondhatjuk: hiszem, hogy a keresztyén gyülekezet minden helyen, minden időben... minden egyes tagjához való viszonyában lényege szerint egy és ugyanaz.” (Uo. 790.) Barth és a nyomában mások kibontakozó munkássága magában foglalja ennek a majdnem kétezer éves megállapításnak a 20. században élő egyház számára való megfogalmazását és értelmezését.

Ehhez pedig hozzátartozik az ökumenikus mozgalom, melyben az utóbbi évtized(ek) során egyre több területen került sor egészen az alapokig hatoló együttműködésre — egyebek között — római katolikus és református teológusok között. Ezek közül — véleményem szerint — legjelentősebb az Egyházak Világtanácsának Hit és Egyházszervezet Bizottsága, melyben a római katolikus egyház hivatalos képviselői teljes jogú tagként vesznek részt. A bizottság alelnöke Pater Jean Tillard, OP kanadai teológiai tanár. Ez a bizottság nemcsak a BEM (Lima) Dokumentumként ismert — a szent keresztségre, az Eucharisziára, és az egyházi szolgálatra vonatkozó erőteljes konvergenciát mutató közös szöveget készítette, hanem a nicea-konstantinápolyi hitvallás közös értelmezését is megfogalmazta: „Egyetlen egy szent Egyház van, amelyik katolikus és apostoli minden helyen Istenhez való hűségével, az Úrral, a Test Fejével való belső (*intimate*) viszonyulásával, a Szent Lélek által minden helyi egyházzal időn és téren át meglévő közösségével.”

Ugyancsak nagy jelentőségűnek tartom a Vatikáni Egységvitárság és a Református Egyházak Világszövetsége (WARC) között folytatott bilaterális dialógusokat. Ezek két sorozatban foglalkoztak ekkléziológiai kérdésekkel, így a katolicitás problémáival is. Komoly kutatásokat folytató munkaiüléseiken meglepően közel jutottak az álláspontok egymáshoz. Ugyanakkor elhatározták a meglévő különbségek további vizsgálatát: „Ut omnes unum sint.” Az Úr akarata, az utóbbi évek eseményei — közvetlen környezetünkben és a nagyvilágban mutatkozó tragikus megosztottságok és gyűlölködések között — különösen parancsolóan indítja az egyházat a Krisztus által való megbékélés következményeképpen a kiengesztelés szolgálatának végzésére (2Kor 5,18). Ezt pedig csak úgy tudjuk erkölcsi tekintéllyel, igazán meggyőzően végezni, ha az Úr akarata szerint egyek vagyunk. Vezessen a Szentlélek Isten bennünket ezen az úton.

SZABÓ FERENC

„Széttört világ”: ez a címe Gabriel Marcel egyik színdarabjának. A mi modern világunkat is a „széttört” jelzővel jellemezhetnénk: nemcsak a középkori egységes „katolikus” Európa töredezett szét a hitújítással és az egy Igazság után fellépő „*duplex veritas*”-szal (hit és ész), majd pedig a *multiplex veritas* megjelenésével, hanem az individualizmus és a „létért való küzdelem”, az érdekek versengése, mindenfajta -izmus, az ideológiák és pótvallások harca, a fajgyűlölet és nacionalizmus, a monolitikus rendszerek bukása után... mind-mind világunk széttöredezettségét jelzi. Persze van annak előnye is, hogy az „őlo hitek” fanatizmusa helyébe a másik lelkiismeretét, hitét, meggyőződését tiszteletben tartó tolerancia lép (a vallásszabadságról és a nem keresztény vallásokról szóló zsinati dokumentumok mintegy „kodifikálták” ezt a katolikusok számára), nem is szólva a szépen kibontakozó ökumenizmusról, amely — hála Istennek — segíti az integrációt, az egység irányába mutat, mégha számos nehézség állja is útját a Krisztus-hívók egységtörekvésének.

Persze a „vallási türelem” ilyen relativizmushoz vezethet: „Minden vallás, hit igaz lehet, ne próbáljuk terjeszteni hitünket a nem keresztények körében, hiszen mindenki üdvözülhet, aki lelkiismerete ellen nem cselekszik. Pluralista világban élünk: a világnézetek, etikai és politikai felfogások sokféleségében úgysem tudnánk egységet teremteni, de nem is kell a mi igazunkat ráerőltetni másokra; a politikában és törvényhozásban nem kell a vallásos világnézetnek és etikának érvényt szerezni (ez magánügy).” Az ilyen eltorzított tételek hangoztatása sokakat megzavarhat. Eltorzított, hiszen helyes megfogalmazásban igazságot is tartalmaznak, amint rögtön látjuk. Ugyanakkor a másik végleten az integralizmus vagy fundamentalizmus képviselői, a relativizmus veszélye ellen küzdve, „leleplezve” az „abszolút Igazság” és az „örök értékek” elleni merényleteket, a jogos pluralizmust is elvetik, visszalopják a túlhaladott türelmetlenséget, a saját igazukat Igazságnak véve harcolnak a modern „eretnekségek” ellen. A zúrzárt csak növelhetik a liberális és vallásellenes-egyházellenes médiák.

Mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy Isten örök üdvözítő szeretete egyetemes: mindenkit örök szeretettel szeret, és Jézus Krisztusban kiválasztott, meghívott életközösségébe. Az egyház Jézus Krisztus „teste”, kiterjedése, folytatása. Jézus Krisztus ugyanis Lelkét adta neki és ezt az egyetemes küldetést bízta rá: „Én kaptam minden hatalmat mennyben és földön. Menjetez tehát, tegyetek tanítványommá minden népet, kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében, és tanítsátok őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek. Íme, én veletek vagyok mindennap, a világ végéig” (Mt 28,18-20). „Meg volt tehát írva, hogy a Messiásnak szenvednie kell és harmadnapon halottaiból föl kell támadnia. Nevében megtérést és bűnbocsánatot kell hirdetni, Jeruzsálemtől kezdve minden népnek. (Lk 24,46-47)

Az Atya szeretete „katolikus”, miként Jézus is „katolikus”, amikor az Atyától kapott küldetést teljesíti. Az egyház mint misztérium, a Lélek által Krisztus teljességében részesedik, ugyanakkor látható társaság is, bűnös tagjai vannak, a megtisztulás és a bűnbánat útját járja a történelemben, állandóan reformra szorul, amint a II. Vatikáni zsinat is tanítja (LG 8). Az egyház misztériumát és paradoxonát figyelembe véve értjük csak meg történelmi jelenlétét, a vele szemben tanúsított paradox magatartásokat is, amelyekről H. U. von Balthasar így

ír: „Az egyház, amely esendő és bűnös emberekből áll, két évezreden át gyenge oldalát támadási felületként nyújtotta a világnak. Ma kétségkívül könnyebb, mint valaha paradox egységekre bontani ezt az egyházat. De az a tény, hogy állandóan a legellentétebb szemrehányásokkal, vádakkal illetik, a krisztológiai paradoxonra (Krisztus isten-emberi mivoltára) utal vissza. Egyesek azt mondják, hogy túlságosan askéta, mások viszont épp ellenkezőleg azzal vádolják, hogy túlságosan a világ barátja; túlságosan szigorú (cölibátus, a házasság felbonthatatlansága), vagy túl engedékeny; túlságosan az Ószövetség rabja, vagy túl antiszemita. Egyesek szerint a szenvedés vallása, azoknak az ellenérzésétől megterhelve, akik nem találták meg számításukat (Nietzsche véleménye), vagy ellenkezőleg: mindig megáldja e világ fegyvereit és használja is azokat, akár a kereszteshadjáratok során, akár az inkvizíció számára. Túlságosan odatapad a tradícióhoz, amely mintegy fogva tartja, mondják a protestánsok, vagy ellenkezőleg, kevésbé ragaszkodik hozzá, vélekednek az ortodoxok. (...) Egyesek túl toleránsnak tartják és azzal vádolják, hogy a modernség szekértolója: kezdetben a platonizmust integrálta, majd az arisztotelizmust, ma pedig elfogadja a zsidó ihletésű reménység-filozófiát. Mások viszont mozdulatlanságát és intoleranciáját vetik szemére. A litániát hosszan folytathatnánk.” (H. U. von Balthasar: *Catholique*, 1976, 40-41)

Másutt a svájci teológus a „katolikus” köztörzsről, az „és”-ről ír (Sík Sándor így mondta: „nemcsak, hanem is”!). „A reformáció három-négy „*sola*”-ja — *sola fide, sola scriptura, sola gratia, soli Deo gloria* — védelmezni szándékozott az isteni mindenhatóságot a teremtménnyel szemben, aki Isten hatalmi szféráját sértené. De ha közelebbről megfigyeljük a kérdést, látjuk, hogy igazában megtiltják Istennek, hogy más is legyen, mint önmaga (tehát ne legyen ember, ha az a gondolata támad, hogy megtestesüljön), megtiltják neki, hogy másutt legyen, mint az égben, hogy úgy alkossa meg teremtményét, hogy ez képes legyen valóban válaszolni Istennek, aki belélehelte az élet lehelletét és megadja neki az isteni Igét. (...) Karl Barth gyűlöli a katolikus „és”-t: Az ’és’ teológiája minden burjánzásával *egyetlen* gyökérből fakad: Ha az, aki ezt mondja: hit és jócselekedetek, természet és kegyelem, ész és kinyilatkoztatás logikus akar lenni, szükségszerűen ezt is kell mondania: Szentírás és Tradíció. Ez egy módja annak, hogy bevallja: előzőleg relativizálta Isten nagyságát az emberekkel való közösségében. (*Kirchliche Dogmatik*, I,2, 1945, 619-620) De — folytatja H. U. von Balthasar — vajon nem ezt kellene-e inkább mondanunk: ez az és azt állítja, hogy a teremtmény szabadon hagyja Istent, hogy nagyságában önmaga lehessen, hogy szabadon önmagából is kiléphessen, és a teremtő, aki a szabadságot adta, szabadon Megváltó is lehessen, aki által, akivel és akiben dicsérhetjük az Atyát a Szentlélekben.” (H. U. von Balthasar: *Le complexe antiromain* 1976, 314-315)

Mi a teendő? *Mindent integrálni a katolikus teljességbe*, de ez nem jelent beolváztást, hanem egységet a sokféleségben. Integrálni úgy, hogy mindent a teljességhez, Krisztushoz mérünk, minden töredékben megtaláljuk az Egész szikráját. „Egyetlen dolog megengedett: integrálni a misztérium összefüggésébe a részeket, amelyeket elszigetelünk az egésztől, és amelyek így elvontaknak tűnnek, hiteltelének sőt groteszkek. A pápai primátus és a kollegialitás integrálása, ahogy azt a II. Vatikáni zsinat kihirdette, *egy* szempontja ennek az integrálásnak.” Számos ma feszültséget okozó egyházi szempontot kell integrálnunk, „és így felragyogtatni Krisztus *egyetlen* igazsága számos oldalának fényeit. (...) Nem szabad ezeket a különböző szempontokat egyszerűen egymás mellé helyezni,

egymáshoz való viszonyuk nélkül, ahogy azt a „pluralizmus” teszi: ellenkezőleg: örülnünk kell az egyházi távlat gazdagságának, ahelyett, hogy csak egy síkját, a felületet tekintenénk.” (Hans Urs von Balthasar, *Válogatás műveiből*, Róma 1989, 178-179.)

Természetesen von Balthasar számára Krisztus az Alak, a *Gestalt*, akiben minden teljesség lakozik, pontosabban a teljes Krisztus (*Christus totus*, Szent Ágoston kifejezésével), vagyis: Krisztus, a Fő és tagjaiból álló Teste, az Egyház, a páli hasonlat szerint. Mindezt vonatkoztathatjuk az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatára is. A katolikus teljesség magában foglalja a részleges igazságokat és túlcsoportul azokon. Krisztus beteljesíti a részigazságokat, amelyeket a népek vallási mítoszai tartalmaznak, anélkül, hogy Krisztus egybeolvadna Dionüszoszsal vagy Apollóval, anélkül, hogy Krisztust Buddha és Mohamed mellé állítanánk.

Extra ecclesiam non est salus: ezt a régi, negatív megfogalmazást a zsinati teológia fényében így pontosítjuk: *Ahol üdvösség valósul meg, ott jelen van az egyház*, Krisztus akarata folytán. Más kérdés *hogyan*. Nem beszélünk vágykeresztésről, de még csak az „anonim kereszténység” kifejezés sem pontos, mintha a Jézus Krisztus által hozott történelmi kinyilatkoztatás csak annak napfényre hozása lenne, ami implicite, burkoltan mindig létezett a vallásokban. Még kevésbé lehet úgy tekinteni a pogány emberiséget — kultuszaival együtt —, mint „névtelen”, önmagáról nem tudó egyházat.

Ugyanakkor egyetértünk mindazokkal (és a Zsinat is ezt vallja), akik egyetlen egy ember számára sem zárják ki az üdvösség lehetőségét Krisztus kegyelme segítségével. Helyes értelemben beszélhetünk névtelen keresztényekről, de nem névtelen kereszténységről.

A valóban „katolikus”, egyetemes szemlélet nemcsak a keresztényekre, nemcsak más istenhívőkre, vallási hiedelmek követőire vonatkozik, hanem a pogányokra, nem hívőkre is — mindenkire, kivétel nélkül. Aki az Igazságot keresi, Krisztust keresi.

II. János Pál pápa 1991. újévi üzenetében, a Zsinatra is hivatkozva, világosan leszögezte a jelenlegi katolikus álláspontot, amikor a békét fenyegető *intoleranciáról* ezeket írta: „Az intolerancia beszüremkedhet a társadalmi élet minden területére és megnyilatkozhat személyek és kisebbségek kizárásában vagy elnyomásában. A közéletben az intolerancia nem hagy helyet a politikai és társadalmi választásoknak, rákényszerítve mindenkire a saját nézetét a polgári és kulturális élet megszervezését illetően. Ami pedig a vallási türelmetlenséget illeti: nem lehet tagadni, hogy a katolikus egyház állandó tanítása ellenére, amely szerint senkit sem lehet a hitre kényszeríteni (*Dignitatis h.* 12), a századok során sok nehézség támadt a keresztények és más vallások tagjai között (*Nostra aetate* 3). A II. Vatikáni zsinat ezt kifejezetten elismerte, hangsúlyozva, hogy Isten népe életében, amely az emberi történelem viszontagságain át vándorol, időnként az evangéliumi szellemnek meg nem felelő cselekvésmód fordult elő. (*Dign. hum.* 12) Még ma is sok a teendő, hogy felülmúljuk a vallási türelmetlenséget, amely szorosan kapcsolódik a világ különböző részein a kisebbségek elnyomásához.”

Amikor az idézett üzenet hangsúlyozza a lelkiismereti szabadságot és a türelmetlenség, a hátrányos megkülönböztetés minden formájának száműzését, ugyanakkor kiemeli: „A lelkiismereti szabadság — ha helyesen értjük — természeténél fogva mindig az igazsághoz van rendelve. Ezért nem türelmetlenséghez, hanem toleranciához és kiengesztelődéshez vezet. Ez a tolerancia nem

passzív erény, mivelhogy gyökerei a tevékeny szeretetben vannak és igyekszik átalakulni úgy, hogy mindenki számára hatékonyan biztosítsa a szabadságot és a békét.”

Világnézeti és politikai téren egyaránt a pluralizmus felé tart a világ. A vallási türelmetlenség és az ideológiai monolitizmus lassanként átadja helyét a párbeszédnek és a sürgető közös emberi feladatok (az igazságosabb és szolidárisabb, békésebb világ) megvalósítását célzó együttműködésnek.

SULYOK ELEMÉR

Személyes vallomással kell kezdenem. Anyai ágon a reformáció óta öcsémekkel mi vagyunk az első katolikus hajtások. Az apai ág viszont vége-hosszatlan katolikus. A családi körben kerengő monda szerint Szilveszter napján apám elkísérte anyámat az evangélikus istentiszteletre. A hálaadásról kijövet édesanyám szóba hozta, az előttük ülő férfinak bizony kár volt eljönnie, merthogy józüen átaludta az igehirdetést. Erre apám megjegyezte, ez nem is olyan biztos, ki tudja, hátha egy hosszú, munkás nap után jött el a templomba, s a jószándéka mindekképp kedves lehet az Isten előtt. Gyerekkori tünődéseimben mindebből leiszűrtem: ugyanazt a helyzetet több oldalról is meg lehet közelíteni. Majd gimnazista koromban, miután gyakrabban kezembe vettem a Bibliát, felfedezni véltem: anyám véleményében mintha a Római levél, apáméban pedig mintha a Jakab-levél szólalt volna meg.

Aztán az evangéliumok lapozgatása közben szemet szúrt, Márk és János nem közli azt a *Miatyánkot*, amellyel nagyon korán megismerkedtem. Ráadásul a Máté evangéliumában olvasott imádság szövege sem pontosan azonos a Lukácséval. A példák idővel csak szaporodtak a hegyi beszéd kétféle változatától egészen a húsvéti beszámolókat zavart keltő különbözőségéig. Hogyhogy mindegyik evangélista másképp tudósít arról a Jézusról, akiről a *Hiszkegyben* azt tanultuk: „Hiszek... a Jézus Krisztusban, ő egy Fiában, a mi Urunkban, ki... kínszék Poncius Pilátus alatt, megfeszítették, meghala és eltemették, szála alá poklokra, harmadnapon föltámadta, fölméne a mennyekbe, ott ül a mindenható Atyaistennek jobbjá felől...”?

A teológiai évek alatt ismertem föl, amit gyerekfejjel a *Hiszkegyből* megtanultam, az még a szinoptikusoknál is régebbi hagyományon alapul. Olyan ősi közlésre támaszkodik, amelyet az 1Kor 15,3-5-ben már Szent Pál is úgy idéz, mint „amit magam is kaptam”. „Krisztus meghalt... eltemették... föltámadt... megjelent” — hirdeti az apostol a jegyzőkönyvek szüksézszerűségével és tényszerűségével. Nem tekint se jobbra, se balra, hanem az igazság megigézettségéért a lényegre tör. Méltán tarthatta üzenetét a sajátjának, és írhatta róla, hogy „evangéliumom” (Róm 2,16).

Az imént mondottakból kiviláglik: az egymást váltó nemzedékek Jézus szavainak és tetteinek hordozói és hirdetői. Ez az előszóban öröklődő Jézus-esemény kristályosítja ki a keresztény hit első hitvallásait és igehirdetéseit. A rövid formák — szinte végletes sűrítésben — kizárólagosan Jézus Krisztus haláláról és föltámadásáról szólnak. Majd megjelennek az evangéliumok, amelyek az üdvösségtörténet húsvéti epicentrumából kiindulva a keresztesítésig, a születésig, sőt a „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt” (Jn 1,1) himnuszáig —

szélesedő körökben — számot adnak Jézus halála és föltámadása előtti életéről és tevékenységéről. A szerzők szavakkal, kifejezésekkel viaskodnak, s mindközben ihletetten tanulmányozzák az Ószövetség könyveit, amelyek segítségükre szolgálnak az örömhír megszólaltatásában. Olyan festőkhöz hasonlítanak, akik palettájukra felrakják a kézen lévő Írások teológiáját, és összeállítják belőle azokat a színeket, amelyekkel megfesthetik Jézus portréját.

Mivel a hűség szabaddá tesz, ezért érthetővé válik, hogy az evangelisták a maguk életén átszüremlett hitvallást és igehirdetést zsidó-, illetve pogány-keresztény hallgatóik és olvasóik élethelyzetébe és szemléletvilágába illeszkedve újjá merik alkotni. Márk a maga darabos mondatai ellenére is megrendítő képet rajzol a szenvedő Jézusról, akiről művének csúcspontjain kijelenti: ő az Isten Fia, hogy azután evangéliuma végén a római százados megvallhassa: „Ez az ember valóban az Isten Fia volt” (15,39). Máté Jézust — nyilván a zsidó-kereszténységre való tekintettel — az Ószövetség háttéréből közelíti meg. Jahve Szolgáját szemléli benne, aki az Atya akaratával kikövezett úton haladva engedelmesen beteljesíti a régi ígéretek. Lukács úgy állítja elénk őt, mint aki végtelen gyöngédséggel és irgalommal hajol le hozzánk. Nem véletlen, neki köszönhetjük a tékozló fiú, az irgalmas szamaritanus példázatát. János viszont Jézus szavainak és tetteinek mélyebb értelmét fürkészi, és sajátos lebegést, mi több ironiát teremt a történeti és a jelképes síkok között.

A megrajzolt képek sokszínűek, ám mégis az egy Jézus Krisztusról készültek. Az egy Jézusról szóló sokszínű tudósítások különböző vonásai nem írják le teljesen az ő egyszeri titkát, de nem is oltják ki egymást, hanem komplementárisan közelítenek feléje. Az evangelisták közül van, ki nyers-, van ki művészből fordítását adja annak a páratlan eseménynek, amely Jézus földi tevékenysége volt.

GYÖKÖSSY ENDRE

Sose kérdezem meg senkitől, milyen vallású, aki bújával-bajával felkeres, mert a bűnnek, bánatnak, könnynek nincs felekezete. Olykor úgy derül ki, hogy az EGY nyájnak melyik „karámjából” jött, ahogyan rámköszön: dicsértessék, áldásbékesség, vagy jó napot Gyökössy testvér. Ha azzal kezdi: ő nem hívó, s csak a pszichológust keresi, akkor tudom, azt hiszi, hogy nem hisz, és éppen azért jött hozzám, mert Istennel birkózik az Istenért, mint Jákob a Jabbók révénél, és „erősítést” szeretne a lelkésztlől kapni.

Ami sok évtizedes beszélgetéseim alatt feltűnt és elgondolkoztatott, az az a sajátos lélektani jelenség, amely ismételtelen arra utal, hogy van egyféle, a mélytudatban élő katolicitás. Ám ezt az egyetemességet mindenkinél lélektani típusa alakítja, mégpedig aszerint, hogy az illetőnek gondolkodó, érzelmi, érzékelő vagy intuitív lényé az alapdallama. Következésképpen olyan színezetű lesz a vallása — bármilyen felekezet tagja, amilyen lélektani típusához tartozik.

Ósi református család tagja, vallását igenlő sarja, neves zeneművész, egy terápiás beszélgetés után megjegyezte: azt, amiben most megállapodtunk, még átgondolom abban a csöndben, amelybe pihenni indulok: egy görög hegyi kólostorba. Ott szoktam kilélegezni belső áporodottságomat és belélegezni azt a felső erőt, amire művészi munkámhoz és életemhez szükségem van. Liturgiájuk pedig mindig katartikusan hat rám.

*

Egy szigorú, fundamentalista hitű protestáns ember életgyónása után letérdelt és arra kért: oldozzam fel és rójak rá penitenciát. Jó lelkiismerettel feloldoztam, mert sírva sírt bűnei felett s mert úgy tanultam a Gazdámtól, hogy csak a meg nem bánt bűnre nincs bocsánat, a felső-belső hangra figyelve pedig szigorú penitenciát kapott. Mielőtt elment, hirtelen megölelt és megcsókolt.

*

Római katolikus atyámfia arra kért, magyarázzam meg neki az Eucharisztia lényegét, mert ő csak az értelmével tud megragadni, felfogni valamit. Amikor a lelkészét erre kérte, az egy dogmatikai kötetet adott neki, kijelölve benne az elolvasandó részt. El is olvasta, de az neki nehéz s most restell az atyához visszamenni újra kérdezősködni. Megboldogult Előd István piarista atya, öreg barátom kézikönyvét vettem elő és az idevágó részt együtt studióztuk és beszéltük át. A végén abban egyeztünk meg, hogy ha Jézus közvetlen halála előtt ama utolsó vacsorán azt mondta: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre, akkor ám cselekedjük ezt, ki-ki a maga módján, ezután is.

*

Egy protestáns hölgy viszont szememre vetette, hogy mi református prédikátorok mindig, mindent meg akarunk magyarázni, olyasmit is, amit nem lehet, mert szerinte vannak misztériumok, titkok, ami előtt inkább le kellene borulnunk és adorálnunk az Istent, egybecsendülne minden szív, hiszen az többet megért, mint a szürkeállományunk — mondta. Azt is kérdezte, miért mondjuk, hogy térdet és fejet hajtunk előtted Uram, ha nem tesszük!?

Mіндеzt azért mondom el, mert az a tapasztalatom, hogy lelkünk legmélyén olykor a protestáns ember rómaiul vagy görög-keletiül éli meg a misztériumokat, s nem egy római katolikus akarja érteni is azt, amit lát, hall, érez, tapasztal. És miért ne érthetné azt, ami abból, azokból érthető is.

Ám jó ha tudjuk azt is, hogy a velük, életkorunkkal egyidős tudatunk parányi sziget csupán az emberiséggel egykorú kollektív, azaz egyetemes tudattalan óceánjában. Ezért csak a tudatnak van „felekezete”. Lelkünk ősmélye az egyetemes EGY-ből él. Ezért élhetjük meg egységünket — a sokféleségben, mert lényünk legmélyén öröktől fogva egyek vagyunk.

VELE is egyek.

GYULAY ENDRE

Csodálatos a nyári rét. Zöld alap, s rajta, benne ezer és ezer virág. Az egyik pirinyó, alig látszik, de mégis kivirít a zöldből, a másik nagyobb és egész más színe van, de maga a millió fűszál is más nagyságú, más még a zöldsége is. A szemünk végig simítja és a felvett ingereket feldolgozva az értelem kimondja: csodaszép. Emberi kéz és haszonszerzés ültethet egész holdnyi piros tulipánt, mind egyszínű, majdnem egyforma magas, elég sok pénzt is adhatnak érte, mégsem cserélném el a nyári rét látványával.

Tudósok vitáznak, politikusok üléseznek, tanárok tárgyalnak, mind más-más oldalról közelíti meg, más szempontból látja a felvetett kérdést és csak e több szemmel látás hozhatja meg a mind teljesebb látást, az igazság sokoldalú birtoklását. Csak Isten az, aki végtelen, a teremtmény véges, a véges pedig lehet hasonló, de nem pontosan azonos.

Hatalmas zöld mező sok virágos képét idézi fel bennem az Egyház sok-sok millió megkereszteltjével. Mind más. Kívülről is, az egyik fekete, a másik sárga, nagy része fehér... Belülről is: hiszen van az erényekben hős, van botladozó is, bűnös is. A hit birtoklása szerint is van, aki a kinyilatkoztatás teljességét ismeri is, vallja is, van olyan is, akinek nem volt módja megismerkednie az egészszel, mert olyan körülmények között nőtt fel, így tanították, van, akít a teljéstől elvonzott egy-egy részgazságot színesebben bemutató közösség... Igen a közösségek szerint is mily mások lehetnek az ide-oda tartozók: szemlélődő szerzetes vagy egyházközségi képviselő, az egyik ifjúsági kisközösség tagja vagy nagy, sok országban megtalálható mozgalom egyike... A világot betérítő egyházzért csodaszép, ha minden virága virít, vagyis *az, aki*. Virulása, mert az ember szabadakarattal rendelkezik, vonzhat más, a tökéletesebb felé segíthet a példájával, megtérésre indíthat a saját szentségével. Nem fátummal predesztinált egyik sem, élő, változni képes. Cél felé növesre meghívott mind. De maga kell, hogy eldöntse, ki akar lenni. Milyen csúnya a napégette rét, talán még visszataszítóbb a tűz égette üszkös, csupasz földdarab. Az egyházban maradvá, tápláló talaján, isteni harmatát felhasználva ilyen csupaszok, kiégettek nem lehetünk. Hit nélkül, életcél nélkül, krisztusi erkölcs nélkül csak torzói vagyunk e rétnak.

Ha ezt a sokféleséget látom, akkor emberi, véges, önzésre hajló természetemet, uniformizálni akaró vágyaimat, saját méretem szerint mérő érték-szemléletemet fel kell adnom. Isten szemével kell nézmem e csodálatos rét-sokféleséget. El kell fogadnom mindet e rét virágai közül, irigység nélkül is, leértékelő megvetés nélkül is. El kell fogadnom hivatásomat, hogy saját szépségemmel kívántassam meg hitéletemet és így serkentsek követésemre másokat, mint ahogy én követem a Mestert. Egyiket sem becsapva, egyiket sem kényszerítve, de igaz tanúságtétellel igaz utat mutatva, szíves szeretettel a magam értékelte közösségbe híva, befogadva, szeretve. Aki keresi az igazságot, az mind jobban közelebb jut ahhoz. Aki éli is az igazságot, az mind több jószándékút oda is vonz. Így a laza, de egymást megbecsülő egység, mind több szorosabb egységgé érlelődik. Lehet, hogy nehéz még a hitegység, de meg kell lennie a SZERETET EGYSÉGÉNEK!

SZENNAY ANDRÁS

A katolicitásnak semmiféle „hivatalos” definíciója nincsen. Abban mindenki egyetért, hogy a „catholica” jelző (*ecclesia catholica*) először Antióchiai Szent Ignácnál olvasható, mint az egyház „tulajdonsága” (*proprietas*, sajátosság — és nem „ismertetőjegy”, *nota ecclesiae*). „Ismertetőjegyként” csak a 16. századot követő ún. ellenreformációs iratokban kezdik használni.

Az egyház „katolikus” voltát hangoztatja az *Apostoli hitvallás* (nem az apostolok által „szerkesztett”, hanem az apostoloktól áthagyományozott hit rövid foglalata) és számos, ugyancsak az első keresztény századokból származó „credo”. Ezekben a hit-összefoglalásokban az „apostoli” egyház nemcsak egyetemesként (katolikus), hanem mint osztatlan egy egyház szerepel. Ugyanakkor azonban ezt az egységet a kezdeti idők óta a sokféleség, sokszínűség (pluralitás) jellemzi. Ezt a sokféleséget szemléltetik már például a kinyilatkoztatott szövegekben is fellelhető különféle „teológiák” (beszélünk János teológiájáról, Pál teológiájáról, stb.) vagy a sokszínű liturgia.

Az egyház egyetemessége (katolicitás) szervesen kapcsolódik az egyház egységéhez. Egyikük sem zárja ki azonban a sokféleséget, a sokszínűséget. Ez a sokféleség kezdettől fogva jellemző tulajdonságként van jelen egyházunk életében. Félreértések elkerülése végett mindjárt itt szeretném hangsúlyozni: sem a katolicitás fogalmát, sem a katolikus mivoltot, sem az egység megerősítését senkinek sem szabad kénye-kedve, egyéni mércéje szerint értelmezni, alkalmazni. Mindig az *egyetemes* egyház hitéről, az *egyetlen*, Krisztustól útjára indított egyház egységéről van szó. Ha tehát valaki nem ismerné a katolikus (egyetemes) hit-tartalmat, netán hiányosan ismerné, annak nincs joga kijelenteni, hogy például ez vagy az a megfogalmazás, kijelentés „már nem katolikus”.

Különösen vonatkoztatnám ezt azokra a kortársakra, akik még máig sem ismerik kellőképp a II. Vatikáni (egyetemes) zsinat *katolikus* tanítását. Kellő tudás hiányában senki ne nyilatkozzék — netán egyházi rangjára, tekintélyére hivatkozva — egy-egy kijelentés, megfogalmazás „katolikus” vagy „nem katolikus” voltáról. Akadtak egyházunkban régen is és szóhoz jutnak ma is olyanok, akik „Isten nevében”, az őtől kapott hatalomra hivatkozva, kellő hitbeni tudás nélkül „az igaz hit” védelmében nyilatkoznak.

A szerkesztőségi körkérdés kiemelten érdeklődik az „egyféselés a sokféleségben” lehetőségéről, netán tényéről. Valóban megkérdendő: vajon nem veszélyezteti-e ez a sokféleség, sokszínűség az egyház egyetemességét (katolikus voltát) és egységét? — Semmiképp sem, csak tudnunk kell megfelelően megkülönböztetni. Mindenekelőtt ne pluralizmusról, hanem pluralitásról beszéljünk. Az előbbi magában hordozhatja egy újabb „izmus” veszélyét, az egységben gondolkodók számára pedig nyelviileg is nehézséget jelent. A pluralitás, sokféleség lényegét a teológiai magból, hitünk belső, mély valóságából lehet, sőt kell is feltárnunk. Sokak számára talán „megnyugtató” lesz, ha itt Ratzinger bíboros gondolatait idézzük (*Megjegyzések a Nemzetközi Teológiai Bizottság I. téziséhez* Einsiedeln, 1973. 17—19. o.) „... Isten Krisztusban mint Főben foglal össze mindeket. Ez a gondolat lesz Ireneusznál a keresztény egység további vezérfonala. Az Efezusi levél (3,10) *Isten sokféle bölcsességét* hirdeti, így forrásában tárja fel az örök Egységben rejlő sokféleséget. Amint a krisztusi új egységbe felvételt nyertek a zsidók és pogányok, úgy a történelemben tovább élő Krisztusban, az egy-

házban is „helye” van az ember számos és sokféle gazdagságának. Krisztussal lett a keresztények Ősége, hogy magába fogadta az ember igazi teljességét. ...Hitünk kimeríthetetlen tartalma így megbonthatatlan összefüggésben van Krisztussal. A különféle eltérések is Krisztushoz vezethetők vissza. ...Ezt az egységet nem annyira a gondolati tartalom hordozza, hanem a hitbeli állásfoglalás...”

Rahner egészen gyakorlati példája világosabbá teheti az előbbi állásfoglalást. Aki magát katolikusnak nevezi — így Rahner —, annak tudnia kell, de főképp meg kell élnie: mit is jelent imádkozni. Ez ugyanis egyáltalán nem könnyű („Uram, taníts meg minket imádkozni” Lk 11,1). Ha emberünk valóban imádkozik és annak is mélységes tudatában van, hogy így Istennel, a megváltó Krisztussal kerül kapcsolatba, akkor — bár esetleg *nem tudja* pontosan, hogy hány szentség van, mit jelent a pápa primátusa — mégis jobb katolikus lehet annál, aki ugyan az említett kérdésekre pontos válaszokat ad, aki minden katekizmuskérdésre „fújja” a pontos feleletet —, de még nem jutott el ahhoz az alázatos foháshoz: Uram, taníts meg imádkozni.

Valóban, a betanított katekizmus-szöveget „fújhatják” a gyermekek, ezzel még nem válnak sem hívökké, sem „katolikussá”. A hitbeni tudásnak életalakító tudássá kell válnia, különösen felnőtt korban — különben a szektás „lelkésítők” egykönnyen kikapcsolhatják a tudás „áldozatait” az egyház egyetemességéből, vérkeringéséből. Így azután elvész a „katolicitás” és felbomlik az „egység” is. „Nemcsak az igazságot kell befogadni, hanem a megújított életet is, amelyről az igazság szava beszél” (*Evangelii nuntiandi* 23.).

Katolikus hitünk és az egyetlen egyházhoz tartozásunk sem merülhet ki az egyes tételek, kijelentések passzív elfogadásában. A mai keresztény mindjobban megtapasztalja, hogy a sokszínű és sokféle megfogalmazás, vallási-liturgikus gyakorlat tudomásulvétele mellett hitében Isten kegyelméből való *alapdöntésről* van szó, amellyel szabadon adja át önmagát Istennek (vö. *Dei verbum* 5.). Ebben a tettében bennfoglaltan, de olykor nagyon is átélve megtapasztalhatja azt a belső feszültséget, mely a szabad választás, szabad elhatározás és a hit engedelmessége között fennáll (vö. Róm 16,20). Katolikus voltunkat és hitbeni egységünket Jézus követésének és az emberek szolgálatának, továbbá Isten dicsőítésének szándéka teszi teljessé.

Tapasztalati tény, hogy az áthagyományozott hit-tudat és az élet eseményeire épülő új meglátások gyakran *feszültséget okoznak*, összetükközéshez is vezetnek. Ezeket a konfliktusokat nem lehet letagadni, elkerülni, hanem fel kell dolgozni. Igazi hitegység csak a jogos sokféleség megismerésével (ehhez nagy nyitottság kell!) és elismerésével valósulhat meg. Ez az igazság az egyház egységét is érinti. A keresztény igazság felismerésével a legbiztosabb vezérfonal az Evangélium, mert ez az egyházi egység és a benne élő sokféle közösség alapja és ősi normája. (vö. Gal 1.) Az „egy” evangéliumot is a kánoni írások sokfélesége tárja elénk. Az egyház kezdeti szakaszán már az is kiviláglik, hogy az ősegyház egységes hitét a kifejezési formák és tanúságtételek sokféleségében hagyományozta ránk. Az egyház „katolikus” volta és „egysége” tehát elsősorban nem az intézményi és tanítási egységet jelenti, hanem mindenekelőtt az evangéliumi élet gazdagságát. A katolicitás és egység utáni vágyakozás mindaddig üres szó marad, amíg az egyes egyházak és egyházi közösségek, mi több, az egyes hívő a tanúságtételek sokszínűségében és a lehetséges megfogalmazások sokféleségében nem ismeri fel az igazság teljességét, Istent.

Hogy a *katolikus* egyház az *egységnek* valóban látható jele legyen, ahhoz intézményeiben, közösségi életében és tagjaiban a Lélek adományainak sokféleségét, a Krisztusban megváltott emberiség különféle kultúrákban kibontakozó szellemi életét, a megváltott emberiség változatosságát kell harmonikusan egybeötvöznie. Az egyetemes egyház helyi egyházaiban és egyes tagjaiban éli meg a Krisztustól ajándékozott új élet sokszínű gazdagságát. E gazdagság „összefogója”, harmonizálója szeretetben vállalt szolgálatának erejében Róma püspöke, „a püspökök és hívek egységének és sokféleségének látható fundamentuma” (Lumen gentium 23.). A püspököknek pedig az a feladatuk, hogy a maguk területén az egység megőrzésében a törvényes sokféleségről gondoskodjanak. Amilyen mértékben elismerik és megvalósítják a sokféleségre irányuló készséget, és gazdagságot, úgy növekedik bennük a megbecsülés, mellyel más egyházak értékeit is méltányolják (vö. uo.)

A „katolikus egység” útja egyházunkon belül sokrétű *együtműködést*, kölcsönös *érdeklődést* és gazdag *információs anyagot* tételez fel. Le kell bontani az előítéleteket, a jogtalan általánosításokat. A különféle nézőpontok és módszer szerint dolgozó teológusok, igehirdetők, de a hívők is úgy mélyüljenek el a hit igazságaiban, hogy a jogos különbözőségeket az egységre törekvés és a „katholicitás” szellemében tartsák meg. Amint Szent Ágoston mondja: A szükséges dolgokban valósuljon meg az egység, a kétséges esetekben legyen szabadság, de mindenben a szeretet diadalmaskodjék.

Egyházunkban mindenki felelős az „egyetemesség” (katholicitás) tudatának elmélyítéséért. Ebből a felelősségtudatból fakadó küldetésstudat munkára serkent — nem utolsó sorban annak érdekében, hogy „egyek maradjunk” Krisztusban. Egyházunk élete, a hívő keresztény élete nem lehet más, mint az „egy Krisztusra” irányuló törekvést sokféle szinten és úton keresni és megvalósítani (vö. 1Kor 12; Ef 4.). A katolikus tanítás egységének a vélemények sokaságában való megőrzéséhez feltétlenül szükséges, hogy a hétköznapi örömteli és fájdalmas realitásai között „azt a lelkiületet ápoljuk, mely Jézus Krisztusban volt” (Fil 2,5). E felismerés és gyakorlat nyomán ébreszthetjük rá önmagunkat és az embereket, milyen atyai gondoskodással és bölcsességgel vezet minket az Isten. Igaz, nehéz ezt a lelkiületet elsajátítanunk, mert Isten „rejtőzve” van jelen életünkben. Hol a világ zaja süketít meg, hol szívünket keményítjük meg. Mégse feledjük: katolikusok voltunk és az egység megőrzésének feladata — a sokféleség realitását tudomásul véve — változatlanul kihívás, feladat, követelmény. Mindennek megvalósítása érdekében elsősorban önmagunk között, egyházunkban kell szót értenünk egymással — híveknek, pásztoraiknak és kutató teológusainknak egyaránt.

RÓNAY LÁSZLÓ

Babits Mihály, Tóth Árpád és Juhász Gyula

Babits Mihály

Filozófiai bírálatokkal kezdte pályáját, s korai haláláig meleg baráti kapcsolatban volt Zalai Bélával, a magyar filozófiai élet egyik legnagyobb tehetségével. Bölcséleti érdeklődése meghatározta egész pályáját s lírai magatartását is. Ő sem maradt ugyan érintetlen a Nietzsche-hatástól, de ez nem vált személyisége részévé. Első kötetének elgondolkodtató hangütése (*In Horatium*, azaz: Horatius ellenében), tömegellenessége inkább egy védett polgári környezetből érkezett fiatalember pályája végéig megmaradó életidegenségét, bizonytalan, félszeg magatartását tárgyasítja. Ezt az önarcképet később regényben is megrajzolta (*A gótyakalifa*), igaz, abban már a freudizmus hatása is érezhető. Verseiben a latin-görög kultúra hatása is fellelhető, de ebben sem Nietzsche tragédiaszemléletét követte. Az antikvitás szellemisége első verseinek hallatlan műgondjában úgyszintén érzékelhető.

Első költői korszakában gyakran foglalkozott a lét kérdéseivel, lírai alkotás-módjára is filozófus; William James hatott, majd megérintette Bergson időelmélete és Szent Ágoston gondolatvilága (Bergsonról és Ágostonról kiváló esszéket írt). A mód azonban, ahogy élményeit kifejezte, megfogalmazva magányát, lát-szólag reménytelen árvaságát, egyelőre még érezhetően híján volt a közvetlen élményszerűségnek. A fiatal Babits nem írta, „csinálta” a verset, ügyelve a klasszikus formákra, az alliterációkra, rímekre, számkivetett, börtönébe zárt rab néha túlrajzolt képét festegetve:

*Bűvös körömből nincsen mód kitörni,
Csak nyilam szökhet rajta át: a vágy —
de jól tudom, vágyam sejtése csalja.*

*Én maradok: magam számára börtön,
mert én vagyok az alany és a tárgy,
jaj én vagyok az ómega és az alfa.*

(A lírikus epilógja)

Ebben a maga építette, maga látta börtönben „az álmok síkos gyöngyei” adhattak számára vigasztalást. Egzotikus-fantasztikus helyzetekbe képzelte magát — tipikus szecessziós vonás —, de mindvégig erős érzelmességgel, nem úgy,

mint Rilke vagy George. Már kortársai felfigyeltek „izgatott értelmi és érzelmi kíváncsiságára”, amely első korszakának szinte minden költeményét áthatotta. Kissé naivan arra vágyott, hogy a mindenséget kellene „versbe venni”. Olykor döbrent ontológiai kérdésföltevései árulkodnak csak arról, hogy a vágyott egész birtokbavétele mily nehéz, hiszen az apró részletek értelmezése is szinte lehetetlen (*Esti kérdés*). Talán ez a magyarázata, hogy első támadói „kongreganista szelleműnek”, „filozopternak” nevezték. Rendkívül érzékeny természet volt, a személyes indulattól fűtött bírálatok hatására majdnem elapadt lírai vénája. Kárpótolta azonban, hogy Dante „százhúrú hárfáján” a saját hangjait hallotta.

Dante nagyszerű iskolája volt. Tágította ismereteit, kialakította benne a fordítás formahűségének elvét, amellyel voltaképp az újabb magyar műfordítás meg-alapozója lett.

A világháborús évek alapvetően változtatták meg magatartását és költészetét. A háború kitörése előtti évben jelent meg a Nyugatban *A gólyakalifa* (könyvalakban: 1916) című regénye. Ebben még kételyeiről, diszharmonikus lelki alkatáról vallott: a tudathasadásos Táborny Elemér öngyilkossága Babitsnak a saját életéhez való paradox viszonyát is tükrözte. Ám a háború egyszeriben rádöbbsentette, hogy megváltozott körülötte a világ: „...minden megváltozott, szinte egyik pillanatról a másikra, mintha betörték volna az ablakok, bezuhanna a vihar”. (*Keresztül-kasul az életemen*). Kezdetlől szembezállt a vérontással. 1915-ben *Játszot-tam a kezével* című, alapjában véve teljesen értelmetlen, kedves szerelmi versének záró sorai („nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért”) nagyszerű alkalmat szolgáltatottak a konzervatív, militarista irodalmi körök számára, hogy leszámoljanak vele. A hajszává terebélyesedett támadások megkeményítették az alapjában véve félnék és visszahúzódo költőt, lírájában is a rapszodikusabb, zaklatottabb hangok váltak uralkodóvá, szinte teljesen szakított szecessziós marírijaival, hogy a *Húsvét előtt* című hatalmas versében végre kimondhassa sokak vágyát, reményét: „béke! béke már! / Legyen vége már!”

Változásának talán legnagyobb elismerése volt, hogy 1916-ban *Recitativ* címmel megjelent könyvét Ady Endre verssel köszöntötte (*Babits Mihály könyve*). A *Húsvét előtt* tépett, zaklatott hangját folytatta, még egyértelműbbé téve háborúellenességét, az 1917 januárjában megjelent *Fortissimóban*, amely miatt a Nyugatot elkobozták, ellene pedig bűnvádi eljárást indítottak. Igyekezett megválaszolni a kérdést, hogyan juthatott el az emberiség a háborúig. A *veszedelmes világnézet* címmel 1918-ban megjelent tanulmányában az antiintellektualizmust nevezte meg romboló gondolatként, s vele szemben a ráció világosságát vélte követendő példának. Lírájában azonban inkább az öregedő, zaklatott Vörösmarty Mihály — róla is remek esszét írt — nagy verseinek hangját és tónusát idézte vissza.

A könnytelenek könnyeiben például:

*Kígyók közt, marva, fájva, halld,
a költő éneke
s sziszegve rokkant ajkamon,
oh népek nemzete,*

*egy ezredéből, nagy világ!
riadva, földadog —
Hazámnak hangja, gyenge bár,
de néma nem vagyok.*

Egyébként sem volt idegen tőle különféle modorok, divatok, próbálgatása. Amíg azonban a magyar klaszikus költői hagyomány szemléletét — elsősorban

Vörösmartyét és Aranyét — szinte teljesen a sajátjává lényegítette, példát mutatva a művészi múlthoz való pozitív viszonyra is —, regényeiben sosem sikerült igazán feloldania szándéka és a minta feszültségét. A *Kártyavár*, noha tárgyi világa érdekes dokumentuma a várossá fejlődésnek, fébe-szerbe sikeredett detektívregény, a zárt, feszes *Timár Virgil fiában*, mely a neokatolikus szerezteszmény szép ábrázolása, a cselekmény szegényes, a hatalmas igénnyel írt *Halálfiában* keverednek a fejlődésregény és a történeti regény elemei, az *Elza pilóta*, *avagy a tökéletes társadalomban* pedig az utópista regényforma megteremtésére tett erkölcsi vonatkozásban értékes, de regénytechnikailag kevésbé sikerült kísérletet.

A háború után igyekezett tisztázni a forradalmakhoz való viszonyát is. természetesen pacifista volt, s a költészet egyik legfőbb feladatának is azt látta, hogy a békét, a harmóniát szolgálja. Természetes tehát, hogy pusztító viharok érezte a Tanácsköztársaságot, de mélységes idegenkedéssel figyelte — Prohászka Ottokárhoz hasonlóan — az új korszak törtető haszonlesőit is. Csüggedten, „lankatag” szemlélte az eseményeket, s egyre inkább a világ apró tényei felé fordult, ezeket igyekezett költészeté anyagává, ihlete kiindulópontjává tenni. Segítette ebben életformaváltása is: 1921-ben megházasodott, 1923-ban pedig kis házat vásárolt Esztergom-Előhegyen, s idejének egyre nagyobb részét töltötte itt. Egyfelől bensőséges versekben adott hírt szinte idilli harmóniájáról, s világ-irodalmi sztereotípiákat is alkalmazva a magányos költő szerepébe stilizálta magát:

*Óh kedvesem!magunknak szól a dal.
Rég elzengtek Sappho napjai
Csókolj! A líra meghal, és a bús
élet a kettős csöndbe menekül.
(Régen elzengtek Sappho napjai)*

Ám ezzel párhuzamosan mind hatásosabban fejezte ki — olykor a rá eddig igazán nem jellemző pátosszal — a szegények és elesettek iránt érzett szolidaritását, melyet az értük való felelősség gesztusai mélyítenek, s hazaszeretetét, amely azért is lehetett oly hiteles, mert ezt az érzést olyan költő szólaltatta meg, aki otthonos volt egész Európában, annak kultúrájában:

*Soha el nem hagyhatod hazámat:
útjaidat akármerre bolygod,
egy országot hordozol magaddal,
veled jön egy makacs íz, egy halk dal
viszed, mint a kárhozott poklot;
de halálig, mint ki bűn között él,
várja híven az Éden sugáros
türelme: úgy vár reád a város
és a kis ház, melyben megszülettél.
(Hazám)*

A bámulatos érzékenységu költő már a húszas évek végén, a harmincasok elején érzekelte, hogy a világ nem a béke jegyében él. Lírájában mind több a

profétikus elem, mind többször és fájdalmasabban jósolja meg egy következő világméretű pusztulás elkövetkezését. Már említett regényében, az *Elza pilótában* végig is éli ezt a pusztító háborút, de költészetében is megjelennek a „romhegyek”, „összeomlott városok”, melyek látványát valószínűleg esztergomi élményei, a hegyről szemé elé táruló látvány sugallta ugyan, de mélyükön már egy küldetéses és felelősségre ismerő, annak terhét fájdalmas elszánással vivő lírikus magatartása a meghatározó. Babits volt az a személyisége e kornak, aki talán legmélyebben ismerte föl a művészet felelősségét. Híres esszéjében, *A két-té szakadt irodalomban* Ady küldetéses magatartását is besorolta a legfontosabb hagyományok közé, mintegy azt sejtetve, hogy maga is hasonló szerep vállalására készül. A Julien Benda nézeteit bíráló *Az írástudók árulásában* (1928) a kultúra felelősségét és a művész hivatását elemzi, az *Ezüstkorban* pedig egyértelműen kimondja, hogy a jobbaknak kötelességük védelmezni az Elefántcsonttoronyt, a művészetek egybehalmozott értékeit és szemléletnemesítő hagyományait, mégpedig akár „harc” árán, természetesen azonban ezt a harcot az érvekkel és nem a gyilkos fegyverekkel kell megvívni.

Ekkor már az irodalmi élet jelentős személyisége: a Nyugat szerkesztője, a Baumgarten Alapítvány kurátora. Nemzedékek példaképe, nevelője ám fájdalmasan kell megszenvednie a lírai ízlés változását, azt a természetes folyamatot, amint a fiak szakítanak apáikkal. Épp a következő nemzedék legnagyobb lírikusai, József Attila és Szabó Lőrinc fordultak szembe vele. Betegségei is egyre inkább nyomasztották és megsokasodtak a kuratori működését bíráló támadások is, melyek szűkkeblűséggel, elfogultsággal vádolták. Joggal érezhette úgy, hogy versenyeznie kell a gyors idővel. Szemléletét és magatartását pontosan fejezi ki egyik kötetének címe: *Versenyt az esztendőkkal*. Fontos feladatának érzi a jobbak egyesítését a romboló korszellemmel szemben. Érdekes, hatalmas műveltségről valamit eláruló könyvében, *Az európai irodalom történetében* a sokféle-ségben megmutatókozó egység nyomozását végezte el.

1937-ben diagnosztizálták betegségét: eszerint légcsőrákban szenvedett. Úgy érezte, össze kell foglalnia élete és költői magatartása tanulságait, s utat kell mutatnia a jövőbe. Így született legnagyobb verse, *Jónás könyve*, mely egy nagy lírai tradíció folytatása, ám az a mód, ahogy Babits átértelmezte az ószövetségi könyvet, egy szuverén személyiség önértelmezésének is a megnyilatkozása. A halálközelségben élő költő sosem nyílt meg még ily mélyen a másik, transzcendentális világrend logikája előtt. Most értette meg igazán azt a szentírási gondolatot, hogy aki emberi módon gondolkodik, szükségszerűen csapdába kerül. Jónása, miközben szemrehányást tesz az Úrnak, hogy nem pusztította el a bűnös várost, szembesül ezzel a megbocsájító bölcs gondolkodásmóddal, melynek lényege, hogy az embernek teljesítenie kell küldetését, végig kell járnia kiszabott útját, vállán a kereszttel, a többit a kegyelemre kell hagynia:

*A szó tiéd, a fegyver az enyém.
Te csak, prédikálj, Jónás, én cselekszem.
Ninive nem él örökké. A tők sem,
s Jónás sem. Eljön az ideje még,
születni fognak újabb Ninivék
és jönnek új Jónások, mint a tőknek
magvaiból új indák cseperednek.*

Az a szelíd, alázatos, könyörgő, gyermeki hang, mely egyre inkább áthatotta Istenhez való viszonyát, és olyan remekmű ihletője volt, mint például a *Balázsolás*, amelyben már mintha a halál gondolatát is elfogadta volna. A mint többet szenvedő költő szelíd mosollyal lépett be a halhatatlanságba, hogy találkozzék a *Jónás imája* Gazdájával.

Tóth Árpád

A rá emlékezők egyhangúan azt emelik ki, milyen szelíd, kedves, halk, megértő ember volt. Halállal eljegyzett ember, akinek életformájához nemcsak a redakciók cigarettafüstös levegője és virrasztása tartozott hozzá, hanem a különféle szanatóriumok is, amelyekben mind gyakrabban kellett kezeltenie magát. Növelte bizonytalanságát, hogy ezek a kúrák akkoriban is rendkívül költségesek voltak, így egzisztenciális helyzetét folyvást és joggal érezhette fenyegetettnek. Kezelései idején viszont rengeteget olvasott, kora egyik legműveltebb lírikusa volt, a világirodalom igen alapos ismerője, s máig népszerű műfordításai révén hódítója is.

Első korszakában bámulatós művészi érzéssel halmozta a szecessziós líra és életérzés kellékeit, tünődő alaphangú, kicsit mindig nosztalgikus verseiben. Ezt az elégikus hangütést később elmélyítették szenvedései és az őt ért világirodalmi hatások, de töprengő alaptónusa mindvégig megmaradt, mint ahogy megmaradt formaművészek, a rímelés mesterének is. Jellemző, hogy kezdetben Samaint fordította legszívesebben. Részben korai betegsége, részben azonban fájdalmas magányra hangolt alaptermészete is magyarázza, hogy első kötetének, az 1913-ban megjelent *Hajnali szerenádnak* meghatározó mozzanata a nyugalmas szemlélődés, a rezignált távolságtartás. „Setét csöbrök s olcsó székek között / Átballagok nyugodtan...” — ez a *Kisvendéglőben* hangütése. A *Tavaszi elégiában* így indít: „Előttem nők siettek. Testét lomhán kinyújtva / Közénk terült a távol...” A *Légyottban* pedig így rajzolja meg önarcképét: „És árnyam, az éji útra kentet, / Elnézem majd merőn, míg fáradtan pihen meg / Torz vállá egy kővön s nagy karja sírba fittyen.” Ekkori verseinek egyik alapérzése az ember megválthatatlanságának, reménytelenségének tudata. Ezt az érzést fejezi ki gondosan megválogatott, mozdulatlanságot és kiszolgáltatottságot sejtető jelzői révén. A *Meddő órán* foglalja össze ezt az állapotot:

*Magam vagyok,
Nagyon.
Kicsordul a könnyem.
Hagyom.
Viaszos vászon az asztalomon,
Faricskálók lomhán egy dalon,
Vézna, szánalmas figura, én.
Én, én.
S magam vagyok a föld kerekén.*

Természetesen ő is jól ismerte Nietzschét, de a diadalmasan önerejére ébredő ember büszke képmása helyett ő ennek az embernek döbbenetes kiszolgáltatottságát, világba vetettségét szólaltatta meg. Ez a szomorú lény riadtan ismer saját

gyengeségére, rútságára, s önmaga elől olyan világba menekül, amelyet meg-
szépitének a színek, a különféle árnyalatok. A *Sóhaj* bevezető soraiban szinte
kedvtelve halmozza ezeket kifejező jelzős szerkezeteit: „Mint túlédés, setét, únt,
kávéházi lőrét, / Úgy szürcsölöm már sokszor a halkuló harangszós / Fülledt,
fáradt estéken lankadt illatú, langyos / Italát bánatomnak”. A *Hajnali szerenádban*
a magyar impresszionista líra egyik legjellemzőbb darabját teremtette meg.
Korán és nagy átérzéssel szólaltatta meg az ifjúságtól való búcsú hangját (*Lomha
gályán* címmel, az 1917-ben megjelent kötet címadó versében). Ebből a magatar-
tásból meglehetősen ritkán lendítették ki az események. Hosszú ideig antológia-
darab volt, a költészete csúcsaként értelmezték *Az új Isten* című, a proletár-
forradalmat köszöntő versét, melyben valóban ódai magaslatokba szárnyalt
képzelete, de mintha ihlete mesterségesen túlcsigázott volna. Annál megrendí-
tőbbek azok a költeményei, amelyekben kízó élességgel ébredt rá az ember és
ember közötti fényévnyi távolságra, a szeretet ellehetetlenülésére (*Lélektől lélek-
ig*). Fájdalmas belenyugvással fordult Istenhez, neki ajánlva föl szenvedéseit:

*Pénzt, egészséget és sikert
Másoknak, Uram, többet adtál,
Nem kezdek érte mégse pert
És nem mondom, hogy adósom maradtál.*

*Nem én vagyok az első mostohád:
Bordáim közt próbáid éles kését
Megáldom s mosolygom az ostobák
Dühödét jaját és hiú mellverését.*

*Tudom és érzem, hogy szeretsz:
Próbáid áldott oltó-kése bennem
Téged szolgál, mert míg szívembe metsz,
Új szépséget teremni sebez engem.*

*Összeszorítom ajkam, ha nehéz
A kín, mert tudom, tied az én harcom,
És győztes távolokba néz
Könnyekkel szépült, orcád-fényű arcom
(Isten oltó-kése)*

A huszadik század nagy és alázatos szívű szenvedői közé tartozott. Földi és
égi szerelem játszott egybe verseiben, melyekben egyre nyugalmasabban készült
a halálra. Ennek közeledtére figyelmeztették a mind gyakrabban ágyban töltött
nesztelen, bús időszakok, az óra percegése, s az ébren figyelt hajnal lázasan
ragyogó színei. Bensőséges lírai helyzetrajzaiból egy nagy álmodó, szeretetre és
megértésre szomjas lélek szelíden mosolygó képe merül fel.

Juhász Gyula

Költői fejlődésére és kibontakozására rendkívül hátrányosan hatott, hogy verseskötetei szinte egész élete során megkésve jelentek csak meg, s ezért kortársaiiban folyvást a hátramaradottság érzését keltette. Inkább az antikvitásért hevílő, annak szemléletéről nagy beleérzéssel író Nietzsche hatott rá. Hozzá fordult több versében is. Mintegy e hatás kiegészítéseképp foglalkozott Tolsztojjal, kinek üdvtana ugyancsak fontos pillére lett világnézetének. Már a kezdet kezdetén mély azonosulással élte át a szegények és kivetettek sorsának keservét és nagyszerűségét, melyet a *Hegyi beszéd* — Krisztusé, mely Juhász Gyula versének ihletője — fejez ki:

*A Genezáret holdfényes vizén
Mint néma hattyú, halkan ring a csónak,
Fáradt halászok félhangon dúdolnak.
A Mester arcán boldog égi fény.*

*Ragyog a hegy ezüstös glóriában,
A ciprus bűvös illatot lehel,
A hold az ég tetőin vesztegel,
Köröskörül tavaszi újulás van.*

*Szöllő virágozik dús lankásokon
S a kékes árnyból, távol ormokon
Nászdala bűg az ittas gerlicéknek.*

*A földre ráborul egy mély igézet,
Jézus lehúnyja nagy, sötét szemét:
Halkan fölcsendül a Hegyi beszéd.*

Korai verse ez Juhász Gyulának, de lírájának sok jellegzetessége összegződik benne. A leírás már-már a giccs felé hajlik, de megőrzi hitelességét, mert a személység érzésvilága fejeződik ki benne, méla, szomorú magányosság, mely a kivetett ember sajátja. A csodálatos színekben fölfénylő táj és a mozdulatlanság különféle formákban ugyancsak visszatérnek egész költészetében, de még egyetlen nagyobb prózai művében, az *Orbán lelke* című kisregényében is, melynek talán legjellemzőbb mondata: „Gyöngé vagyok élni és meghalni gyáva”. Juhász a századvég elhulló íróinak társa, maga is „ködlovag”, s nemcsak az írói érvényesülés lehetőségei zárultak el előle, hanem a boldog életvitelí is. S hogy ez mennyire igaz, jelzi, hogy Nietzsche az ő számára a magány sugallója volt, csak verseinek álmvilágában élte át s fogalmazta meg azokat a vágyait, amelyeket különben sosem mert volna szavakba foglalni. Sárvári Annával, a szép nagyváradi színésznővel való megismerkedése élete végéig szóló nagy ihletője lett, de igazán akkor lett lírája részévé, amikor már emlék volt, s a múltból lehetett életre hívni a szellemalakot. A *Milyen voltban*, a modern szerelmi költészet e nosztalgikus alaphangú remekében is a távolság játssza a főszerepet, az a tavasz, melyet a versben idéz, oly távoli már, mint az „ég”. Még rendkívül kifejező jelképekkel átszőtt, feszült forradalomváró versében a *Magyar nyár*

1918-ban is feltűnik a „selyem felhős, sápadt türkisz ég”, mely „bolyongó vágyak tüzeiben ég”.

A háborús évek megviselték amúgy is gyenge idegzetét. 1918 nagy felvillanása után még magányosabb, számkivetettebb lett, még intenzívebben élte át az ember szenvedéseit, s ezért is talált méltó hangokat Krisztus kínjainak kifejezésére. Az ő Krisztusa, útszéli keresztjei vagy szenvedői a magyar tájból, anriak érzésvilágából nőnek ki (*A tápai Krisztus*). A magyar lírai hagyomány tudatos újraélését jelzik azok a költeményei is, amelyekben felbukkannak az Ady által visszahívott szegénylegények, bujdosók, az élet számkivetettjei, akik nála csendes eltökéltséggel tűnnek el a semmiben. Kisérteties tájverseinek végpontjában megjelenik az arató Halál képe. *Betlehem* című versében is jellegzetesen magyar, vidéki közegbe transzponálja az egykori ünnepi várakozást és eseményt:

*Kántálnak a három királyok
S velük a jámbor parasztok,
A söntés métyén egy elázott,
Elbúsult zsöllér tántorog.*

*Könnyes szeme, bámulja báván
A betlehemi csillagot,
A jó reményt, mit körülállnak
Szegények, árvák, magyarok!*

„Szent az élet és szent az ember” — fogalmazza meg nagy életvallomását az *Új vallomás*ban, amely a szegények, árvák, nyomorultak melletti nagyszerű hitvallása s régi költői eszményeinek tagadása. Ezt a magasztalat azonban egyre ritkábban érte el. Méltóságát azonban mindvégig megőrizte, s alázatosan, a lét folyamatosságába beleyugodva ugyan, de méltóságából mit sem veszítve nézett szembe saját végétével is.

Számunk szerzői:

Varga Mátyás bencés

Bólya Péter író

Végh János művészettörténész, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet

Rochlitz Kyra egyetemi hallgató, ELTE BTK

Lénárd Ödön piarista

Cserháti József ny. megyéspüspök

Gál Ferenc egyetemi tanár, Pázmány Péter Hittudományi Egyetem

Fila Béla egyetemi tanár, Pázmány Péter Hittudományi Egyetem

Pásztor János református lelkész, teológiai tanár

Szabó Ferenc jezsuita

Gyökössy Endre református lelkész, pszichiáter

Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök

Szennay András bencés, ny. pannonhalmi főapát

A Vigilia beszélgetése

Beke Györggyel

— *Életed nagy részét Erdélyben élted le, 1989 karácsonyán települtél át Magyarországra. Miért? Milyen szerepet játszott ebben az erdélyi magyarság ellen fellépő politika és milyen a Veled szemben hozott intézkedések?*

— A Ceausescu-diktatúra igen leleményes volt ellenfeleinek lehetetlenné tételében. Az erdélyi magyar írók mindegyike külön regényt mondhatna a román államhatalom módszereiről, „finomabb” vagy durvább fellépéseiről ellenük. A lényeg azonban mindig ugyanaz volt: a magyarság megmaradását valló, ebben a szellemben tevékenykedő írókat vagy hallgatásra kényszeríteni vagy elűzni a szülőföldjükről. Az utóbbi tíz évben én mind a két eljárást megismerhettem. A kiadók többé nem jelentethették meg a könyveimet, a szerkesztőségek parancsot kaptak, hogy csak elítélőleg írhatnak rólam. Munkahelyemről, *A Hét* című hetilap kolozsvári műhelyéből elbocsátottak, megaláztak, majd — írók tiltakozására — kényszerűségből visszavettek ugyan, de az irodalmi élet periferiájára szorítottak. Két irodalmi díjamat is elvette a párhatalom, noha nem lett volna joga ehhez, hiszen a díjamat írói testület ítélte meg számomra és nem állami szerv. Mindezekon kívül, az ellenem indított hajszának volt egy sajátos — más esetben nem alkalmazott — vonása is: titkos román brosúrát írtak és terjesztettek *Boltívek teherbírása* című 1983-as kötetem ellen. Hadd idézzem erről Szócs Gézát, aki még emigrációba kényszerítése előtt, a párt Központi Bizottságához eljuttatott tiltakozásában, 1984. július 14-én ezt írta: „A történelmileg hamis vagy elfogult hangvételű hivatalos kiadványok mellett újabban már illegálisan sokszorosított írások is magyarellenes hangulatot keltenek, félretájékoztatva és izgatva a közvéleményt. Megemlíthjük Rotărescu nyugalmazott államvédelmi alezredes Beke György író támadó pamfletjét, mely megdöbbentő képet nyújt egyes belügyi tiszték világnézetéről, ítélőképeségéről és indulatairól.” (Nyomtatásban megjelent Szócs Géza *Az uniformis látogatása* című kötetében.)

— *Erdélyben mint író, szociográfus és újságíró dolgoztál, milyen valóságfeltáró munkát végeztél el, mik voltak ennek legfőbb tanulságai?*

— Az írói szociográfia műveivel és mestereivel fiatal középiskolásként ismerkedtem meg. Felejthetetlen marad számomra Móricz Zsigmond látogatása a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban. Eljöttek hozzánk a „népi írók”, Veres Péterék. Maradandó élményt jelentett Mécs László szavalata a kollégiumban. Azért tartom fontosnak megemlíteni ezt, mert a Mikó Kollégium református középiskola volt, de egyképpen nyitott minden magyar szellemi áramlat befogadására, legyenek ezeknek a képviselői protestáns írók, Szabó Dezső, Németh László, vagy katolikus pap-költő, mint a fehér reverendás Mécs László, akinek a felelősségünket ébresztő szavaiat minket, fiatalokat megdöbbentettek, tanáraink egy részének a szemében könnyeket láttam. Onnan hozom, meg családomból, római katolikus apa és református anya fiaként a mélységes elköte-

lezettséget az öikuménia iránt. Nyilván, erdélyi magyar kisebbségi sorsunkból is, amely őszinte, megtartó toleranciára és józan összefogásra tanított.

Eszmélkedésem egybeesett 1940-es visszacsatolással. Szenvedélyes érdeklődéssel ismerkedtünk az anyaország életével, irodalmával, és ez sugallta a kíváncsiságot, hogy szülőföldünket is az összmagyar szellemi élet tükrében szemléljük. Erdélyben, éppen a magyarországi falukutatás serkentésére — amely a „népi írók” munkásságánál messzebb nyúlik vissza az időben, egészen Teleki Pálig — 1940 előtt már megszülettek a szociográfiai vizsgálódás maradandó művei, Balázs Ferenc, Böződi György tollán, de az én szülőmegyémet, Háromszéket e kutatások nem nagyon érintették. Böződi Udvarhely-centrikus könyvében, a *Székely bánjában* csak négy oldal jutott Háromszéknek. Úgy éreztem, hogy ezt a munkát folytatnom kell. Diákfejjel írtam első kísérleteimet, majd húsz éves sem voltam, mikor a szülőfalummal szomszédos Szotyor községben az egykézés jelentkezését vettem szemügyre, bebizonyítva, hogy a legszegényebb családokban a legtöbb a gyerek, a vagyonos gazdák körében tűnik fel az egykézés. A gépi gazdálkodás, a mezőgazdasági haladás és a népi hagyományok viszonyát kerestem anyai nagyapám szülőfalujában, Oltszem községben és a felsőháromszéki Kézdiszentléleken. Türelmetlenségemben egyetemi tanulmányaimat is abbahagytam egy időre, később folytattam, és megszereztem magyarszakos tanári diplomámat Kolozsvárott. Professzoraim, Jancsó Elemér, Benedek Marcell, György Lajos, Gunda Béla, Szabó T. Attila tudományos munkássága társadalomkutatásra serkentett, amihez akkor Erdélyben már nem maradtak magyar intézmények. Egyetlen lehetőség kínálkozott: az újságírás: A *Népi Egység* és a *Romániai Magyar Szó* hasábjain közöltem riportokat, bennük voltak a későbbi szociográfiai írások csírái is. A bukatesti magyar lap 1953-ban az *Előre* nevet vette fel, és tovább már nem nagyon kedvelte a társadalomvizsgálatot. Minden napi kenyérkereső munkám mellett folyóiratokban és könyvekben adtam közre szociográfiai fogantatású riportjaimat. A *Hét* kolozsvári szerkesztőjeként, 1974-től tiltásomig végre elegendő mozgási szabadságom nyílt ahhoz, hogy fiatalkori terveimet módszeresebben kezdjem megvalósítani.

— *Írni kezdte egy könyvsorozatot Erdély magyarok lakta vidékeiről, mi jelent meg ebben, és miért maradt abba a sorozat?*

— Kapcsolódva előbbi kérdésedhez: Erdély mai valóságának feltérképezését *A Hét* munkatársaként kezdtem el. Huszár Sándor főszerkesztőtől ehhez teljes támogatást kaptam. Indulhattam volna először székely szülőföldemre, de úgy gondoltam, hogy a középerdélyi magyar szórványok világával kezdem. Orbán Balázs száz évvel előbb a Székelyföldet bűvárolta fel, én egész Erdélyt kívántam bemutatni. De éppen a vállalkozásom arányai miatt nem törekedhettem olyan részletességre, mint a nagy székely előd. Orbán Balázs ugyanis vizsgálódását kiterjesztette a történelemre, a néprajzra, a geológiára, emellett fényképezett is mindenütt. Úgy terveztem, hogy az egyes erdélyi tájak magyar életét vizsgálom, érintve a magyar-román-német együttélést is, de nem monografikus igénnyel, hanem szubjektív írói alapállásból szemlélődve. Tehát azokat az eseményeket, embereket hozom be könyveimbe, amelyek, illetve akik a kistájak jegyeit leginkább hordozzák. A *Boltivek teherbírása* az anyaországi rendelkezés kívül Erdély számára 30 ezer példányban jelent meg. És ez volt az oka a bukaresti hatalom fokozódó haragjának sorozatom ellen, a gáncsoknak, üldözéseknek, letiltásoknak. Öt kötet jelent meg a sorozatból, Szilágy, Alsó-Fehér, Beszterce-Naszód,

Máramaros és Szatmár, valamint Bihar megyéket pásztázták könyveim. A hatodik is elkészült, a Bánságból, ahol hat nép és hat nyelv él együtt, de akkor már erélyesen közbeszólt a román cenzúra, és a kéziratot — egyszerűen eltüntette. Kényszerű hallgatásom esztendeiben bejártam Erdély többi vidékét is, tüzetesen körülnéztem ismét székely szülőföldemen, s az egész sorozat — tizenkét kötet — várja az alkalmas időket, mikor a magyar társadalom ismét kíváncsi lesz önmagára és az erdélyi magyar életre.

Szociográfiai munkáid és riportjaid a moldovai csángók iránt érzett érdeklődésedről tanúskodnak. Hogyan kerültél velük kapcsolatba, miben látod a „csángó-kérdés” lényegét?

— Könyvtárnyi irodalma született a moldvai csángóságnak. Gazdag írásbeliség mutatja be a barcasági csángók történetét. Megbízhatóan követhetjük a gyimesi csángók sorsát. A Hunyad megyei — dévai, csernakeresztúri, vajdahunyadi — csángó telepések köréből szavahihető, jó megfigyelőképeségű népi „emlékirók” kerültek ki. Ez a raj ugyanabból az öt bukovinai székely községből szakadt ki, mint a mai tolnai, baranyai székely telepések; őseik az 1764-es öldöklés elől menekültek Csíkból és Háromszékről előbb Moldvába, majd onnan északra, Bukovinába. A dévaiak csángóknak nevezik magukat, a tolnaiak megsértődnek, ha nem székelyeknek tartjuk őket. Ez is igazolhatja, hogy valamennyi csángó csapat egyazon székeey testből vált ki, részint telepítéssel (a barcaságiak határőri feladatot teljesítettek a Kárpátok déli hágóinál), részint meneküléssel vagy munkakereséssel.

A barcasági csángó világ gyermekkori élményem, tanítónő nagynéném egy tatrangi csángó tanítóhoz ment feleségül. Én a hétfalusi csángók közül választottam feleséget, Bukarestbe szakadt családból. Ezek személyes kötődéseim.

Moldva csángó-magyar telephelyeit az irodalomból ismertem meg először. Mikor újságíró igazolvánnyal a zsebemben eljutottam közéjük — 1957-ben — magyar értelmiségiek számára a Csángóföld tilos terület volt megint, mint a két világháború közötti időkben. A bukaresti lap egyféle „diplomáciai menlevelet” biztosított számomra, a helyi hatóságok nem voltak felkészülve arra, hogy a román fővárosból érkező újságíró magyar szemmel tekint szét a Szeret partján. Mikor rájöttek a „turpisságra”, annál nagyobb dühvel támadtak rám, egyebek között, még 1973-ban ezért nevezett egy „magyar nemzetiségű” román államvédelmis tiszt Aradon „a román nép fő ellenségének, az imperialisták ügynökének”. Nem tudom, miért éppen a nyugatiak „ügynöke” voltam, mikor a Nyugat törődött legkevesebbet a moldvai csángók nemzeti nyomorával. Huszár Sándor védelmezett meg *A Hét* 1973. április 20-i számában velem készített interjújával. Egyelőre nem járhattam tovább Moldvába, aztán végképp befődtek előttem az oda vezető utat. Ezekről a barangolásaimról született írásaimat az Európa Könyvkiadónál 1988-ban megjelent *Csángó passió* című kötetem fogja egybe. Most nem kívánok kitérni arra, hogy ez a könyv egyik vádpont lett Erdélyben a kiűzetésemhez vezető magánperemben. Fontosabbnak érzem tőmondatokban összegezni a „csángó-kérdés” lényegét:

Azóta indult romlásnak a moldvai magyar élet, hogy az anyaország, a nemzet nem tudott már tovább gondoskodni róla. Következésképpen, ha manapság — a nemzetközi felfogással összhangban — a magyar nemzet egységét vállaljuk, akkor minden szinten, minden lehetséges eszközzel védelmeznünk kell a még pislákoló magyar életet Moldvában. Vonatkozik ez a kötelesség a katolikus egyházra, a pártokra, társadalmi szervezetekre. Egyének eddig is nagyon sokat

tettek az anyaországban, tudatosították a haláltusát, és hogy az egész nemzetet pótolhatatlanul szegényítő pusztulás ez, most a közösségeken a sor és a felelősség a csángó feltámadásban. Annál inkább hiszek ebben a feltámadásban, mert végre jelentkezett az eddig soha nem létezett „bennszülött” csángó-magyar értelmiség, amelyik Erdélyben csángó szervezetet hívott létre, újságot ad ki, szembenéz irdatlan felelősségével és a százfejű sárkányokkal is. Lehetetlen, hogy ne lennének képesek — a nemzet segítségével — önmagukat megmenteni!

— *Írásaidban igen sokat foglalkoztál az erdélyi magyarság vagy éppen a bukaresti magyarság múltjával. Milyen tanulság és biztatás meríthető a történelemből?*

— Huszonkét évet éltem Bukarestben. Igyekeztem végigjárni az ottani magyar élet nyomait, régi és újabb idők jeleit kutattam. Két regényemben is — *Fölöttük a havasok* és *Világos árnyékában* — felidézem a bukaresti magyar múltat. Erről most csak annyit, hogy még az 1815-ben létesült református egyházközséget megelőzően, római katolikus magyar papok éltek, prédikáltak Bukarestben, Pitestiben és más havasalföldi városokban. Nyilván a moldvai Csángóföldön is. Havasalföldön magyar nemzedékek hosszú sora olvadt bele a román-ságba. Bözödi György egymillióra teszi a számukat, leszámazottaikkal együtt.

Bukarestben ugyanis — mindenütt az emigrációban — a magyarság megőrzése vagy elvesztése, egyéni döntés. Ez az én bukaresti „emigrációm” figyelmeztető tanulsága. A Székelyföldön vagy Debrecenben, Győrött végighaladott valaki az életen úgy, hogy el sem gondolkozott rajta: mit is ér az ő magyarsága? Beleszületett a nyelv, a hagyományok keretébe, azok vezetik. De Bukarestben és mindenütt a szórványokban nyomban választás elé kerül: a nyelv, amely addig pusztán a közlés eszköze volt, szellemi vagyona lesz vagy nem lesz, hagyományos kapocs szüleihez, nagyszüleihez, a tudata mélyén magával hozott világhoz, vagy kolonc új környezetében, vélt vagy valós érvényesülése útján. Ilyenkor éli át mindenki a maga magyarságát: akkor is, ha tudatos sorsként fogadja el, de akkor is, ha többé tudni sem akar róla. A választás néha keserves, és csak az dönt igazán önmaga lelki valója mellett, aki hozott magával valami örökséget.

Ez nem felmentés a tömbökben élők számára, a nemzeti közöny bűne alól, hanem még inkább kötelezettség értékeink, sajátosságaink megbecsülésére.

— *Mint erdélyi magyar katolikus jól ismered az ottani egyházak helyzetét, ráadásul Márton Árontól Tempfli Józsefíg személyes kapcsolatban álltál az erdélyi magyar katolikus vezetőivel. Milyennek látod az egyházak helyzetét, a keresztény ökumenét és az erdélyi egyházak szerepét a magyarság és a magyar kultúra védelmében?*

— Ismét kapcsolódnék előbbi kérdésedhez. Az egyház a nemzeti értékek védelmezője, megmentője lehet, földi küldetésének egyik fontos kötelessége ez. Erdély azért is a tolerancia földje századok óta, mert a történelmi szükségyszerűség követelte meg, hogy hol a katolikusok, hol a protestánsok ebbe a nemes emberi eszménybe kapaszkodjanak, amely egyben isteni parancsokat foglal magában. Másként nemegyszer pusztulás várt volna rájuk. Az ökumené a megmaradás történelmi parancsa.

Erdélyben akkor is hatott az egyházak közötti együttműködés, mikor világszerte még nem emlegették olyan gyakran. Márton Aron gyulafehérvári püspök az egész erdélyi magyarság érdekében lépett fel, valamennyi politikai megnyilatkozásában. Most Tökés László nagyváradi református püspökről mondható el ugyanez. Tapasztalataim szerint, nemegyszer feléled még a kölcsönös bizal-

matlanság is, de alapvető kérdésekben mégis az egymás sajátosságait, hagyományait tiszteletben tartó, őszinte összefogás munkál. Nem véletlen, hogy a most megjelent új tudományos folyóirat, a *Magyar Múzeum* címlapján ez az ajánlás található: „Petrus Pázmány et Gabriel Bethlen”. A nagy katolikus prímás és a nagy kálvinista fejedelem történelmi kézfogását az erdélyi szerkesztő, Szabó T. Ádám tartotta fontosnak ilyenképpen is tudatosítani a nemzet egészében.

— *Miben látod az 1989 után bekövetkezett vallásos és egyházi „újászületés” eddigi eredményeit, valamint jövőbeli távlatait?*

— A bukaresti államcsíny szándéka ellenére is megnyitotta a szabadabb vallásgyakorlás lehetőségét. Hiába kormányozzák az országot ugyanazok a személyek, más lobogó alatt, ha egyszer szembefordultak Ceausescu kíméletlen ateizmusával, akkor a vallásüldözést tovább nem folytathatják a régi módszerekkel. Az egyházak — éppen úgy, mint az erdélyi magyarok — azért találhattak azon nyomban önmagukra, mert tudták, hogy mit kell követelniük: elvett jogaikat, intézményeiket, lehetőségeiket. Igen jó érzékre vall, hogy a magyar egyházak közösen, szervezettel is szövetségbe tömörülve lépnek fel és igénylik egyházi és világi szolgálatuk szabadságát. Az iskolákat említeném első helyen. Romániában előre láthatóan csupán a sokszázados felekezeti iskolák visszaállítása biztosíthatja az anyanyelvű oktatást. A magyar egyházak együttesen kinyilvánították jogaikat elkobzott iskoláikhoz. Míg követelésük teljesül, addig is felekezeti iskolákat nyitottak, például Nagyváradon a római katolikusok is, a reformátusok is, Kolozsvárott egyelőre csak a reformátusok. Ezek az iskolák szívesen fogadnak minden magyar diákot, felekezetétől függetlenül.

Megjelentek az egyházi lapok. A római katolikus egyház is megindította a sajtóját. Márton Áron püspök azért nem fogadta volt el a lapengedélyt, mert a román cenzúra ellenőrizte volna a kiadványokat. Elképzelhető, hogy milyen szempontok szerint! A mostani — viszonylagos — sajtószabadságban derült ki, hogy jelentős szellemi erő, írói és szerkesztői tehetségek állhatnak munkába a római katolikus egyház szolgálatában. Éppen így támadt új életre a magyar protestáns egyházi sajtó is.

— *Van-e szerinted lehetőség a magyarság és a románság kölcsönös megbékélésére? Mik ennek a feltételei? Mi lehet ebben a kereszténység szerepe?*

— Élesen meg kell különböztetnünk a két román felekezetet: a görög katolikusokat és az ortodoxokat. Előbbi mártír egyház volt négy évtizeden át. Elnyomottságában sem fordult a római egyház, tehát a magyar római katolikusok ellen, noha a bukaresti hatalom megpróbálta arra ösztönözni, hogy a római katolikusok rovására szerezzen templomokat magának. Az ortodoxia — rossz történelmi hagyományait követve — az állam, ezáltal a Ceausescu-diktatúra engedelmes kiszolgálója volt, védelmezte a román párt templomrombolásait és különösen jeleskedett a magyarelles uszításban. Megbocsáthatatlan bűnnek, a kereszténység elárulásának tartom, hogy a temesvári, nagyszebeni ortodox érsekségek vállalták a párt propagandistái által összeállított, hamis kiadványok gondozását, hitelesítését.

Mostanság a két román egyház halálos harcban áll egymással, az ortodoxok nem hajlandók visszaadni a görög katolikusoktól a sztálinizmus idején és módszereivel elkobzott templomokat, hazaárulóknak nevezik a „görögöket”, felújítják a háromszáz esztendő s rágalmakat. Visszatérő refrénjük, hogy a görög katolikusok a magyarok „ügnökei”, mit se törődve azzal, hogy ez az egyház volt

a román nemzeti gondolat kimunkálója, még a téves dákoromán hipotézisé is.

Magától értetődik, hogy az ortodoxia folytatja hadjáratát a magyarság ellen is. A kereszténység eszménye egyáltalán nem érvényesül a görög-keleti főpapok magatartásában. Márpedig az ő erkölcsi kötelességük lenne — márcsak „államvallási státusukból” fakadóan is —, hogy kezet nyújtsanak a görög katolikus románoknak és a magyar egyházaknak. Ezek bizonyosan szívesen szorítanak meg a feljükk őszinte lélekkel kinyújtott kezet.

— *Áttelepülésed óta részt veszel a magyarországi közéletben, s mint az Erdélyi Szövetség elnökének, szereped van abban, hogy az anyaország hiteles képet kapjon az erdélyi magyarság helyzetéről, törekvéseiről. Miben látod a magyar politikai, illetve a hazai társadalmi szervezetek feladatait?*

— Szörnyű megcsalattatásunk most mutatja meg igazi rombolásait. A boldognak hazudott „Groza-korszak” idején (már a meghatározás is hamis, mert Petru Grozának soha nem volt tényleges hatalma, mindig a kommunista párt bábjaként cselekedett), az erdélyi magyarság tudatába ivódott, hogy nem önmagában, illetve a nemzetben kell bíznia, hanem a bukaresti román „jövőtkben”. Harc helyett — kegyeket remélt. Az erdélyi magyar politikai gondolkodás ettől a csábító, alapvetően önfeladó, bátortalan felfogástól ma is nehezen tud szabadulni, ezért került fájdalmas lépéshátrányba, például az önrendelkezést alapelveként valló és követelő felvidéki, kárpátaljai vagy vajdasági magyarsággal szemben, amelyeket pedig mind-mind kíméletlenebbül megpróbált a diktatúra időszaka (kiteleptések, magyarpogromok, stb.). Ami egész Európában kezd elfogadottá válni, az még nem természetes igény némely magyar vezető számára Erdélyben. Ebből a lelki kátyúból kell kivergődnünk, hogy erdélyi magyar jövőről egyáltalán beszélhessünk. E vonatkozásban pedig döntő szerepük lehet az egyházaknak.

Egyetlen példát említek, még a diktatúra idejéből. Czirják Árpád kanonok, esperes, a Szent Mihály-templom plébánosaként Kolozsvárott beszédeiben soha nem mulasztotta el „megszóllatni” a templom köveit, amelyek sok százados magyar jelenlétről, az erdélyi katolikus egyházmegye, Szent István alapítása, ezer esztendő történetéről tanúskodnak. Tette ezt akkor is, mikor ügynökök hada leste minden szavát, mikor figyelmeztették és fenyegették érte, és soha nem tudhatta, mikor kell vállára vennie hite és magyarsága keresztjét. Miként a mártír sorsú Pálffy Géza plébánosnak Székelyudvarhelyen. Van olyan hagyomány, amely nélkül nincs jövő.

— *Véleményed szerint mit hoz az erdélyi magyarság számára a közeli jövő, hogyan kellene alakulnia az erdélyi magyar önvédelemnek?*

— Mindeddig több vonatkozásban is fejtegettem, hogy megítélésem szerint mi lenne az anyaországnak, a nemzet törzsének elodázhatatlan kötelessége. Egyebek között az egyházak feladata. Tényleges felszabadulásunkat a „lágý” vagy „kemény” diktatúra nyomása alól éppen az mutatná meg igazán, bizonyítva nemzeti függetlenségünk visszaszerzését, ha nemcsak félénk szólalásokban, hanem okos tettekkel folytatnók ott, ahol Mohácsnál abbahagyatta velünk a mostoha történelem. Mutatis mutandis: a mi korszakunknak megfelelő szinten és körülmények között, de ezeregyszáz esztendő Kárpát-medencei jelenlétünk felelősségével.

Pomogáts Béla

ROCHLITZ KYRA

A szenvedés kísértése

Az ember néha úgy érzi, mintha már a hozzá legközelebb állókkal sem volna lehetséges a kommunikáció. Idegenként mozog nemcsak a lelkétől valóban távol álló világban, de saját környezetében, sőt, még barátai körében is. Miközben egész lényé az emberek közötti otthonosság nyugalma vágyik, tapasztalatai rendre a párbeszéd hiányáról tudósítanak: a legtisztább szándékkal kimondott szó jelentése is kétségessé válik, a legnagyobb jóindulat is visszájára fordul, s a legőszintébb szeretet gesztusait is félreértések árnyéka kíséri.

Az önléte zártságának kitett ember szorongása hamar fölkelte a kilátástalanság képzetét, s a személy egyre védtelenebbé és védtelenebbé válik a létezés gyötrelmeivel szemben. Lelke a biztos pontok nélküli, zűrzavaros és átláthatatlan realitás hálójába dobva hányódik igazság és hazugság, szabadság és korlátozottság, remény és reménytelenség között. Isten után is csak vágyakozik, de nem tud kapcsolatot találni vele. Lassanként elhalványul szívében a hit — nem érzi maga fölött a transzcendens védettség erejét, s kétségei támadnak léte értelmességét illetően. Mintha légtüres térben mozogna, melyből nem mentheti ki senki. És itt, az emberi élet kietlen sivatagában látogatja meg a kísértés. Kihasznaálva, hogy sem a szeretet, sem az Istenben való otthonrataláltság tekintetében nincsenek megingathatatlanul valóságos, éltető tapasztalatai, igyekszik megrendíteni a bizalmát Isten után az önátadás, a szolgálat, a segítőkészség és az emberek közötti találkozás lehetőségének csodájában is.

Aki átengedi magát ezeknek a kétségeknek, azt rövidesen nem érdekli már semmi más, csakis a saját sorsa. Figyelme elfordul az emberektől, szeme lelkének mélységeit fürkészi. Biztonságot, fogódzót, stabilitást keres, de mindezt egyedül és önmagában reméli megtalálni. Kezébe akarja venni a sorsát és egy olyan valóságot keres, melynek középpontja és mozgatója egyaránt ő lehet, de továbbra is csak csöndet, veszteségeket, hiányt és bizonytalanságot talál. Az önátadásban rejlő erő helyett az élet fölötti uralom megszerzésére vágyik, ám „szereket hűján a valóság a semmibe hanyatlik vissza” (Pilinszky), és ez a semmi, ez az eredet és cél, értelem és remény nélküli üresség a végső kétségbeesés felé sodorja őt. A szenvedés milliónyi változatával és a halállal szembeni tehetetlenség fölismérése könnyen a téboly közelébe juttathatja azt, akit kiszolgáltatottságának valamilyen személyes tapasztalata ráébresztett védtelenségére.

Minél mélyebbre merül valaki létének paradoxonaiban, minél sűrűbben vonja magára pillantását a tehetetlenség iszonya, minél többször felejt el saját szenvedésén kívülre is tekinteni, melyben csak a botrányt és az abszurditást látja, lelkét

annál erősebben béklyózza meg a pánik. És az önnön fájdalmába visszavonuló ember egyre visszafordíthatatlanabban alulmarad uralni vágyott sorsával szemben. Végül már nemcsak a külvilággal, de belső gyötrelmeivel sem tud viszonyt létesíteni többé. Saját szenvedésének ugyanis csak az lehet partnere, aki a másik szenvedését is hordani képes (Török Endre). Egész lényét áthatja a félelem, ami valójában a szeretet szelíd hatalma iránt érzéketlen ember kevélységének büntetése. Büntetés, mely nem valamiféle külső igazságszolgáltatás akaratából, hanem kizárólag a maga választotta út természetéből fakad. A szeretetben ugyanis nincs félelem, sőt, „a teljes szeretet kiűzi a félelmet, mert a félelem gyötrelmmel jár, aki pedig fél, nem lett tökéletessé a szeretetben” (1Jn 4,18).

A magát mindenáron menteni próbáló ember élete bukásra van ítélve. Csak aki vállalja a feltétlen szeretet kockázatát, aki képes gyöttrődései közepette is mások felé fordulni, aki saját kínjaiban felismeri az utat, mely Krisztus keresztségéhez vezetett, s aki a szenvedésben és a halálban nem csupán botrányt és felfoghatatlan képtelenséget lát, hanem a megváltás eszközeként értelmet nyerő szent és tiszta áldozat kegyelméből való részesülés lehetőségét is — egyedül az remélheti bizalommal, hogy e „bűnben fetregő”, kaotikus és egyre kiáltóbb nyomorúságát a hatalom és a tobzódás mámorával palástoló világban is föltárul előtte életének célja és értelme.

VARGA MÁTYÁS

Vissza

*Az éjszaka leszorított
pulzusán mindent hallasz.*

*Fölötted a légifolyosó.
Szabálytalan rendben ajtók
csapódnak. Távolodnak.*

*Aztán sátrak, örök. Homok-
vihar. Végül fák a kertben.*

*Minden zörej ide illesz-
kedik, minden szó ide tart.*

„Akik az üldözésből jöttek...”

Halász Piusz

Minden évben a magyar értelmiség más és más csoportját vették célba. Az egyik évben ügyvédeket, a másik évben közigazdászokat, a harmadik évben papokat és szerzeteseket. Ez a megfélemlítési akció folyt 1961-ben is. Rám úgy terelődött a figyelmük, hogy a házkutatások során nagyon sok helyütt találtak tőlem származó írásokat. Elmélkedéseim kéziratos formában sokakhoz elkerültek. Ezek témája nem érdekelte őket, csak az, hogy valakinek a munkáival gyakran találkoztak.

Arra ébredtem, hogy kopogtatnak az ablakomon. — Plébános úr, beteghez hívják. Nehezen bontakoztam ki első álmomból. További kérdésekre erélyesen fölszólítottak: — Rendőrség. Nyisson azonnal ajtót!

Még mindig bódultan átbotorkáltam a harmadik szobába, ahol Ciprián atya aludt. Alig tudtam lelket verni beléje. Közben mind a két ajtót betörték és a középső szobában értek utol az ÁVH-sok. Az egyik nyomozó revolverének hideg csövét a bordáim közé nyomta, s gorombán leszidott, amiért nem nyitottam azonnal ajtót.

— Mert előbb föl akartam ébreszteni társamat — válaszoltam.

— Azt megtettük volna mi is.

— Ettől az ijedségtől akartam megkímélni.

Megkezdődött a házkutatás. Hatan lehettek. Rögtön lecsaptak húsz kötetnyi, dossziékba gyűjtött kéziratomra. Különös. Ezek az írások, bár semmi kompromittáló sem volt bennük, különböző családoknál voltak elhelyezve. Néhány nappal előtte, anélkül, hogy sejtettem volna, mi következik, hazahoztam őket. Ki akartam választani, melyek legyenek kezem ügyében, és melyek rejtőzzenek tovább. Kicsit kesernyésen gondoltam arra: ha értéküknél fogva a jövőben is szükség lenne rájuk, a gondviselés bizonyára megőrizte volna őket. Most megengedi, hogy megsemmisüljenek. Tehát „palea sunt”, ahogy Szent Tamás mondta saját írásairól. „Csak pelyva.”

Később tudtam meg, hogy több száz helyen tartottak házkutatást. Mindenütt találtak néhányat az írásaimból. Ennek alapján a per folyamán az a kép alakult ki rólam, hogy az ellenálló papok szellemi irányítója vagyok.

A nyomozók hajnaltájban végeztek. Az iratok között rengeteg itthon készült brosúra volt, mások külföldről származtak. Zsákokba gyömöszölték, kofferjaimba szórták őket. Engem két nyomozó közé ültettek, ölembe tettek az írógépemet. Elindultunk. A csatka templom mellett elhaladva lélekben elköszöntem az Úr Jézustól, azzal a tudattal, hogy ide többé nem térek vissza. Kegyetlen hideg volt. Útközben azon gondolkodtam, mi lehet a háttérben? Az új falusi párttitkár, a Felvidékről származó iskolaigazgató ellenségem volt. Ügyem mégsem lehetett csatka ügy. Bent tudtam meg, hogy szorgalmasan jelentgetett rólam. Amikor

ugyanis nem kaptam meg a hitoktatási engedélyt, kályhát állíttattam a sekrestyébe, s ott gyűjtöttem össze a gyerekeket. Kihallgatásaim során ugyan ez is előkerült, de nem játszott a perben nagy szerepet. Nem árulták el, hogy az elhurcolásomat követő napon lázadás tört ki a faluban. Ennek következtében egy férfit el is ítélték, az iskolaigazgató lakása elé védőórizetet állítottak. Azt sem tudtam még, hogy velem együtt ezen az éjszakán mintegy hetven egyházi és világi személyt gyűjtöttek be.

Fogalmam sem volt, hová érkeztünk. A befogadóban néhány tiszthelyettes leltárt készített holmijaimról. Mikor a rózsafüzéremre került a sor, undorral találgatták, milyen néven jegyezzék be.

Kezembe nyomtak néhány toldott-foldott ruhadarabot, s pucéran vezettek föl a harmadik emeletre. Magánzárkás lettem. Arra kellett volna gondolnom, hogy nagycsüörtök éjjelét Jézus is rács mögött töltötte, de még annyira a váratlan esemény hatása alatt álltam, hogy semmi jámbor gondolat nem jutott eszembe. Kicsit úgy éreztem magamat, mint akit hirtelen fejbe kólintottak. Csak másnap kezdett fölszivárogni lelkem mélyéből az új kegyelem.

Megkezdődtek a kihallgatások. A vizsgálótisztem becsületes falusi gyerek volt, s ebből megőrzött még valamit. Hivatalból sokat kellett hazudnia, de ez mindig meglátszott az arcán. Az első hetekben az volt a vád ellenem, hogy a földalatti egyház titokban fölmentelt püspöke vagyok.

— Azt nekem is tudnom kellene, — válaszoltam. — Mi azonban tudjuk — hangzott a felelet. Az erre vonatkozó dokumentumok itt vannak a páncélszekrényben. De szükséges a vádlott személyes beismerése is.

A kihallgatások alkalmával hol püspök úrnak, hol kegyelmes úrnak tituláltak, s figyelték az arcomat, hogyan reagálok. Amikor ennek vége lett, a ciszterci apácák ügye került napirendre. Kezükben volt Naszályi atya egyik levele, Fr. Emil aláírással. Azt firtatták, ismerek-e ilyen nevű személyt.

Azt gondoltam, Emil atyát is letartóztatták s a tárgyaláson terhelő tanúnak kell lennem. Nem, ezt soha! Kihallgatóm kiabált, hülyének, marhának, állatnak nevezett, verte az asztalt. Minden nap rettegve mentem a kihallgatásra. Egyik nap aztán megjegyezte:

— Fr. Emil, Fráter Emil, a „sorosok” pedig szororok. Együtt élnek Érdligeten, közösen imádkoznak, összeadják a pénzüket, mindegyiknek szabályos munkahelye van. Mit tudsz Naszályi Emilről?

Mondtam, hogy együtt tanultunk Rómában, együtt tanárkodtunk Zircen, a szerzetesrendek fölösztatása óta valahol Budapest környékén él az édesanyjával. Nagy kő esett le a szívemről, amikor a vizsgálatnak ez a szakasza lezárult.

Következett Shvoy püspök ügye. Vele székesfehérvári tartózkodásom alatt kerültem közelebbi kapcsolatba. Különböző előadások megtartását kérte tőlem. Megszeretete. Az ő ötlete volt, hogy nekem püspökké kellene lennem. A kihallgatások során az volt a benyomásom, hogy kirakatpert terveznek, középpontjában Shvoy püspök állna homoszexualitás vádjával. Szegény Hídvégyt már a mi letartóztatásunk előtt ezzel a váddal ítélték el. A Horthy-rendszerben valamelyik minisztériumban államtitkár volt. A fordulat után elvégezte a teológiát és pappá szentelték. Tárgyalására Székesfehérvárról autóbuszon szállították a diákokat, hadd tudják meg, milyen aljasak a papok. Ő állította a tárgyaláson, hogy Shvoy püspök ugyanezt teszi a titkárával.

A házkutatás alkalmával találtak nálam néhány levelet a püspök úrtól. Kérések voltak benne, tartsak lelkigyakorlatot a papjai számára. Egy szép napon

aztán kihallgató tisztem közölte velem, hogy van már néhány jegyzőkönyvük olyanoktól, akik a tárgyaláson vallani fogják, hogy ilyen jellegű kapcsolatuk volt a püspökkel. Cinikusan megjegyezte: — Ha te is elvállalod, hogy a partnere voltál, egészen másként kezeljük majd az ügyedet.

Ajánlata elképesztett. — Nézze, Shvoy püspök nyolcvan éves, talán pisilni is csak katéterrel képes. Mindenki nevetni fog, ha a tárgyaláson buzinak állítják be.

Egyszer csak észrevehetővé vált (a hosszú magánzárkás idő alatt az ember belső érzékei kifinomulnak), nem lesz már kirakatper. Később megtudtam, hogy Hruscsov veje járt a pápánál, s ez az alkalom nem volt összeegyeztethető egy ilyen jellegű perrel. Közben írásszakértők jöttek és otromba, vallásellenes szöveget diktáltak. Letettem a tollat, ilyet nem vagyok hajlandó aláírásommal szignálni. Ketten voltak. Az egyik folyton a papokat és a vallást gúnyolta. A másik komolyabbnak látszott. Megnyugtató, hogy ez csupán íráspróba. Előadóm ilyenkor ócskán viselkedett, tanúsítani akarta, hogy ő is megveti az egyházat és utálja a papokat.

A kihallgatásokra mindig fölborzolt idegekkel és dobogó szívvel mentem. Nem tudtam, megint ki ellen akarnak fölhasználni terhelő tanúnak. A kihallgató szobában kis asztal állt előttem, arra kellett tennem a kezem. Kihallgatóm azt figyelte, mikor kerülök olyan idegállapotba, hogy az ujjaim reszketni kezdenek. Ilyenkor jött a végső támadás ordítással, minősíthetetlen kifejezésekkel. Egyik alkalommal végig az édesanyámat szidta. Csöndesen csak annyit jegyeztem meg: — Magának is volt édesanyja. Többé nem neveztem százados úrnak, csak magáztam őt. Volt, hogy a kihallgatáson valamelyik írásom feküdt előadóm előtt. Felszólított, hogy ha olyan vallomást teszek, amilyenre szükségük van, akkor kopogjak ki a zárkából, és írásom megmenekül. Egy hetet ad. Mivel nem kopogtam ki, fölvezettek és szemem láttára összegyúrte a kéziratlapokat, azzal a fölkiáltással, hogy megy a forró levéltárba, a kazánházba.

A fölvezetések is emlékeztetések maradnak. — 482. Kilépni!

Megmotoztak. Aztán a folyosók végtelen során, előre... föl... le. Végül megálltunk a páncélajtó előtt. Ez választotta el a zárkákat az irodáktól. Gombnyomásra az ajtó megnyílt, végig piros lámpák villogtak és berregés jelezte, hogy valakit kihallgatásra visznek. Ilyenkor minden léleknek el kellett tűnnie a folyosóról. A vádlottat senki sem láthatta. Ahol kihallgatás folyt, ott az ajtón tábla függött: „Belépni tilos”. Aki mégis kíváncsi volt a színdarabra, az már előre beült. Fantáziájuk kevés volt, mert mindegyik ostoba dajkamesékkel jött: őt a csendőrök jól megverték, mert levante korában nem ment szentmisére... az ő plébánosuk is a gazdasszonyával él... az ő házukban is lakik egy országgyűlési képviselő, vasárnaponként vastag imakönyvvel megy templomba, mert nálunk vallásszabadság van..., stb.

Amikor „őrangyalom” sehogy nem boldogult velem, „vamzert” (besúgót) tétetett mellém. Ő kapott könyveket, olvashatott, nekem ez nem járt, így többet imádkozhattam. Hamarosan tisztába jöttem a szerepével. Időnkint őt is elvitték „kihallgatásra”. Visszatérése után jött a különféle mese: miközben az ő ügyével foglalkoztak, hallotta, hogy a telefonban az én nevem is előkerült valami K. atyával kapcsolatban. „Ismerek ilyen valakit — kérdezte —, és ki az az illető?” Néhány hét múlva elvitték tőlem. Jött megint az áldott magány. Egyedül voltam, de sohasem magányos. Vizsgálótisztem időnként így küldött vissza a zárkába: — Én most kimegyek és élem világot, te pedig rohadsz tovább a cellában.

Dehogy rohadtam! Hála Borsodpusztának, megtanultam, hogy a csend beszélni tud. Minden igaz szó a csendben születik, és csupán annak az igének van

súlya, mely a csend hűvös és tiszta harmatát viseli homlokán. Mert a szűk börtöncella négy fala között, s a kívülről bezárt ajtó mögött egy másik kapu nyílik, a Csend kapuja. Belépek rajta, s az igazi világba jutok.

Sokkal keményebb életet éltem Borsodpusztán saját elhatározásomból, mint itt, ellenségeim jóvoltából. Persze azért voltak nehézségek. Reggel ki kellett menni a mosdótálért, bent a zárkában a földön megmosakodni, aztán ezzel a vízzel fölmosni a zárkát, végül a vizet kivinni. Ebben nem volt semmi kellemetlen. Így ment ez celláról cellára, s hosszú időt vett igénybe. Csak ezután következett a szükségletek elintézése, megint sorjában. Az ór a nyitott ajtó előtt állt, és időnként odaszólt: „Fejezze már be, hagyjon valamit holnapra is!”

Hidegben a vesék fokozottabban működnek. Hiába kiáltottam ki a zárt ajtón keresztül, hogy szükségemet akarom elintézni. Tudok olyan esetről, hogy valakit egyáltalán nem engedtek ki, s amikor kínjában odabent végezte el a nagyszükségét, lehodták érte, majd fömosatták vele a zárkát. Így ment ez heteken át, míg végre vállalta a perben a homoszexualitás vádját.

A zárkában csak egy priccs volt, beleágyazva a betonba, rajta két elnyűtt pokróc. Napközben szabad volt ülni, de a falhoz támaszkodni nem. Ha fáradtságomban megtettem, és az ór a „circlin” keresztül észrevette, jött a durva letolás és fenyegetés. A nyári nagy melegben a zárka olyan lett, mint a tüzes kemence. Bent az ajtó fölött egész éjszaka erős fényű villany égett. Ha valaki álmában elfordította a fejét, az ór máris belerúgott az ajtóba. Egy idő múlva megszokta az ember, hogy hanyatt fekve aludjék, reggelre azonban begyulladt a szeme, sőt kötőhártya-gyulladását kapott.

Éjszaka halálos csönd, az örök is nyúlcipőben járnak. A mellettem lévő zárka lakója az egyik éjjel bepörgött és kiáltozni kezdett: „Nem bírom tovább! Állítsanak bíróság elé! Ítéljenek el végre!” Fejjel nekirohant a zárkaajtónak, majd ledobta magát a priccsre. A magasban lévő kis ablakot rács és sűrű drótháló fedte, arra felé fordulva kiáltozta: „Emberek segítsetek! Fatimai Szűz Mária, segíts!” Hiába csitították az örök a „tátikán” keresztül, órákon át tartott e kínos éjjeli csendháborítás. Hogy ki lehetett, s mi volt a vád ellene, sohasem tudtam meg.

A vizsgálati fogság közel nyolc hónapig tartott. Egy idő után fölengedett a légkör. A kihallgató szoba falán világtérkép függött, amelyen a szocialista országokat pirosra színezték. — Nézz a térképre, te hülye — mondta a vizsgálóm —, a világ egyharmada már kommunista. — Ez csupán festék kérdése — válaszoltam. — Hány párttag van az országban? Egymillió? — kérdeztem. — Annyi nincs, talán hétszázezer. — Mégis az egész ország vörösre van füstve. — A többi szimpatizáns. — Ötvenhat megmutatta. — Az a pár hőzöngő... — Hát én se hőzöngő, se kommunista nem vagyok, mégis vörösre vagyok festve a térképen — zártam le a vitát.

Egy másik alkalommal szidta az egyházat, mert megáldotta a fegyvereket. — Én is tartalékos tábori lelkész voltam — mondtam. A számunkra rendszeresített szertartáskönyvben sokféle áldás volt, fegyverek megáldására azonban nem. Az ütközetben nem állhattunk minden katona mellett, ezért előtte szoktuk megáldani őket. Egyébként — mondtam —, ha az oroszok hinnének az áldásban, nemcsak a fegyvereket, de minden puszkagolyót megáldanának.

Persze a hosszú idő alatt az inkvizíciónak is elő kellett kerülnie, mert jó alkalom volt az egyház gyalázására. Elismertem, hogy szégyenletes dolog volt. — Mennyivel könnyebb maguknak — mondtam —, modern és fölvilágosult korban élnek, ezért sem Sztálin börtöneiben, sem Rákosi ávósainak kihallgatási

módszereiben kínzásról, tehát inkvizícióról szó sem lehetett. — Furcsán nézett rám. Megtudtam, hogy Kádár János szigorúan megtiltotta a foglyok bántalmazását.

Már nem tudom, hogyan került elő a bűnözés kérdése: — Kis idő, és teljesen megszűnnek a közbűntények — mondta. — Milyen alapon állítja ezt? — Marx megmondta, hogy a bűnözés a nyomor szülöttje; ha megszüntetjük a nyomort, megszűnik a bűn. — A statisztika igazolja ezt? — kérdeztem. — Most átmeneti időben élünk. — torkolt le.

Arra is rájöttem, hogy időnként a kihallgatónak falazok. Reggel fölvezettek kihallgatásra. Ilyenkor a körletparancsnok bejegyezte: „482-est kihallgatásra fölvezették.” Én meg egész délelőtt ott ültem őrangyalom előtt. Ő közben telefonon beszélt a feleségével — szintén a testület tagja —, levelezését intézte. Délben fölhívta a körletet, hogy kihallgatásom végeztével kísérjenek vissza.

Az utolsó hetekben fölkerültem az ötödik emeletre, az „aszalóba”. Ide azokat tették, akikkel nagyjából már végeztek, de nem adhatták át a bíróságnak, mert a „buli” más tagjaival még foglalkoztak. Idefönt egész nap csönd volt, béke és magány. Uram, kivezettél és elvezettél a magányba, imádkoztam Saint-Thierry Vilmostal, akiről annak idején disszertációmát írtam. Lelkem most arra vágyik, hogy egyedül veled legyen, veled, aki után szívem vágyódik. Irgalmadat kérem, teremts bennem és körülöttem békét és csöndet. És hogy megvigasztald magányomat, ajándékozz meg szilenciumban szerelmes szívvel és veled való gyakori együttléttel. Ha velem leszel, nem leszek többé egyedül... A próféta szava is földerengett bennem: „Magamhoz édesgetem, kiviszem a pusztába és szívére beszélek... hogy úgy válaszoljon, mint ifjúsága napjaiban.”

Naponkint elmondtam a szentmise szövegét, a három rózsafüzért, a kereszttut, a Te Deumot. Amikor elfáradtam az imádságban, lehunytam a szemem és visszamentem csatkaí híveimhez. Utcáról utcára, házról házra jártam, minden családjért imádkoztam, számba vettem a gyerekeket, hiszen valamennyiüket ismertem, tudtam, kinek-kinek hol szorít a cipő. Elengedtem fantáziámat is, hiszen annyi szépet láttam utazásaim közben és annyi kedves emléket őriztem a szívemben.

Előadóm meggyőződéssel állította, hogy a vallás magától megszűnik majd, mert az az osztálytársadalom képződménye, ők azonban ezt adminisztratív úton meggyorsítják. Azt is mondta, hogy ők védik meg a magyar püspöki kart az ilyen huligán papoktól. (Szegény püspökök!)

A vizsgálati fogságban mintegy hetvenen voltunk egyháziak. Kisebb csoportokban állítottak bennünket bíróság elé. Minden esetben Bimbó volt a bíró. (Állítólag az ötvenhatos forradalom idején rosszul lépett, ezért büntetésként neki kellett ezeket a pereket vezetnie.) Ha jól emlékszem, a mi csoportunkban tizenheten voltunk, köztük egy apáca és néhány fiatal civil is. Az ítéleteket már előre elkészítették. Kihallgatásaim végén egyik alkalommal nyomozó tisztem értésemre adta, hogy a másodrendű vádlott (én) többet kaphat, mint az elsőrendű. Így is történt, hat évemmel szemben ő csak ötöt kapott.

A színelőadás a „homoszexuális” ügyekkel kezdődött. A vádlott úgy meg volt dolgozva, hogy alig lehetett ráismerni. A tanúkat, kiskatonákat és főiskolás diákokat egymás után szólították be. Csupán annyit kérdeztek tőlük, volt-e ilyen kapcsolatuk a vádlottal. Ha bevallották, máris mehettek ki. Az egyik diák azonban, negyedik gimnazista, kereken visszautasította. — Vádlott, mondja a szemébe! — kiáltott a bíró. A vádlott előrebotorkált, és rekedt hangonmondotta:

— Fiam, ne tagadd, én már mindent bevallottam. — De tanár úr, ez nem igaz. A bíró az asztalt verte, s a fiúhoz fordult: — Hazug fráter, hiszen itt áll vallomásod a rendőrségi jegyzőkönyvben. — Igen, mert megfélemlítettek, hogy ha nem vállalom, sohasem fogok érettségizni. — Az ilyen hazug fráter nem is fog, erről gondoskodunk — csattant föl a bíró. — Rosszul érzem magam, kérek egy pohár vizet, és kérem hívják be édesapámat, kint van a folyosón. Az apa bejött, orosz-magyar szakos középiskolai tanár. — Kérem, bíró úr, fiamnak sohasem voltak ferde hajlamai. — Nem is neki, — kiabált a bíró — hanem a vádlottnak. Ezért kellene a minisztránsok. Nyilvános tárgyalásra lenne szükség, hadd tudja meg a világ, milyenek a papok.

A hatás kétségkívül valamennyiünket lesújtott. A harmadrendű vádlott oda-súgta nekem: „Meg kell halni a szégyentől”. Visszasúgtam: „De hiszen mindez hazugság.” Engem inkább az rendített meg, hogyan képes egy hivatásos bíró így visszaélni a hatalmával, hogyan képes ilyen szennyes színdarabot játszani.

Mikor rám került a sor, azt sem tudtam pontosan, mi a vád ellenem. A tárgyalás előtt néhány nappal ugyan kaptunk egy papírt, melyen mindannyiunknak föl volt tüntetve három vagy négy sorban a bűncselekménye. Ezt a papírt azonban újra elszedték tőlünk. Az első kérdés így hangzott; bűnösnek érzem-e magam? — Lelkiismeretben nem. Ha az önök törvényébe ütköztem, önök a jogászok, állapítsák meg. Következő kérdés: — Amennyiben államunk szembe-kerül a Vatikánnal, melyik oldalra áll? — Nem kerülhetnek ellentétbe, mert mindegyiknek más az illetőségi köre. — De ha mégis szembekerülnek? — Akkor gondolkodás nélkül a Vatikán oldalán találnak.

A vád tehát igazolt: hazaáruló leszek, szembefordulok a népemmel. Az egyik ülnök meg is jegyezte: írásaim szolgálati szabályok az ellenálló papok számára. Magyarázsam ennek a csacsinak, hogy lelki gyakorlatos szövegekről van szó, egyetemes keresztény igazságokról? Ha „lelki gyakorlatokról” hall, biztos valami katonai gyakorlat jut az eszébe.

Az egyik tanú azt vallotta, hogy valamelyik pannonhalmi lelki gyakorlaton azt mondtam a papoknak, ne bántsák a püspököket, éppen elég gondjuk van azzal, hogy eleget tegyenek az egyházi törvényeknek is, meg az állami előírásoknak is. (Ma sem látom be, milyen vád kovácsolható ebből a kijelentésből?)

Ciprián atya is azt vallotta a rendőrségen, hogy püspökeinket árulóknak nevezte. — Igen — válaszoltam, — több szempontból bíráltam a püspököket, de — fordultam Ciprián atyához — emlékszik-e arra, hogy valamikor is árulóknak neveztem őket? — Nem, ez a szó sohasem hangzott el — válaszolta. Most az ügyész háborodott föl, s hazugoknak nevezett bennünket. Gizi néni is tanúskodott. Társaival többször járt Csatkán, lelki napokat tartottam számukra. A bíró megkérdezte: — Hallott-e tőlem a templomban prédikációt? — Igen. — Izgat-tam-e a szószékről a rendszer ellen? — Burkoltan — válaszolta Gizi néni ártatlan naivitással. Később szeljtében-hosszában azzal dicsekedett, hogy megvédett engem a bíróság előtt. Sohasem említettem neki, hogy ő volt a legsúlyosabb terhelő tanúm.

A tárgyalás később siránkozásba, kapkodó, szívós védekezésbe fulladt. Szá-nalmasan hatottunk. Az Úr Jézus szavaira kellett gondolnom: „Véssétek szíve-tekbe: ne törjétek fejeteket előre, hogyan védekezzetek. Én olyan ékesszólást és bölcsességet adok nektek, melynek egy ellenfeletek sem tud ellenállni vagy el-lentmondani. (Lk 21,14) Itt bizony nyoma sem volt ennek. Egyikünk sem gon-dolt arra, hogy a kihallgatások hosszú sorával meg lehet törni a személyiséget,

és a pszichét át lehet hangolni. Fölkészültem, mit fogok mondani az utolsó szó jogán. De az általános megalázottság képébe sehogy sem illettek volna bele a nagy szavak. A bíró idegesen az óráját nézte, maga is félt valami hitvallástól, siettette a vádlottakat. Talán két semmitmondó kijelentést tettem, aztán leültem.

Még néhány nap telt el az áldott csöndben. Jött a másodfokú bírósági tárgyalás. A Fő utcának ezt a szakaszát lezárták, kissé távolabbról nagyon sok kíváncsi figyelte, hogyan kísérik valamennyiünket megbilincselve a rabszállító autók-ból az épületbe. Bizonyára semmi kétség sem merült föl bennük, hogy nem cégéres gazemberek vagyunk. Az egész színdarabnak ez csupán kis epizódja volt.

Megerősítették az elsőfokú bíróság ítéletét. Tehát hat év. Itt sem kaptunk vádiratot, sem a végén az ítélet indoklását. Tulajdonképpen ma sem tudom pontosan, miben állt az én államellenes „szervezkedésem”. A színdarab véget ért.

Szeptember 8-án, a csatikai búcsú napján szállítottak el bennünket. Egyenként vezettek le egy sötét folyosóra. A fal mellett egyszemélyes fabódék álltak, ide kellett belépnünk. Mikor valamennyien együtt voltunk, megint egyenként vezettek a „rabóhoz”. Ebben jobbról és balról egyszemélyes alumínium fülkék sorakoztak. Középen folyosó húzódott a fegyveres őrség számára. Még a bilincset sem vették le rólunk. Így indultunk Márianosztrára a szigorított politikai börtönbe.

Börtönéletem legszebb esztendejét töltöttem a hajdani pálos kolostorban, Márianosztrán. Kicsit furcsán hangzik, pedig igaz: „a vidám kedélyű mindig ünnepet ül.” (Péld 15,15) Ez nem genetikai adottság csupán, hanem a jó Isten kegyelme is. Derék, becsületes emberek éltek itt együtt, bűnük csupán az volt, hogy egy másik rendszerben éltek és harcoltak. Az ismert paródiában minden bajért a kopaszokat teszik felelőssé. Ám valaki hajhullató szert ad el hajnövesztő helyett, egyszerre a hajasok kerülnek kisebbségbe és esnek a bűnbak szerepébe. A vesztes fél automatikusan „háborús bűnössé” válik. Egy tábornok mondta: „Ültem a németek alatt, most ülök az oroszok alatt; majd ha az angolok alatt is ülni fogok, tudom, hogy jó magyar ember vagyok.”

Perzsa szőnyegetek szóttunk. A norma olyan magas volt, hogy talán egy finom kezű fiatal lány tudta volna csak teljesíteni, ő is ritkán. Ennek következtében keresetünk is lemorzsolódott.

Beszivárgó hírekből tudtuk, hogy összeült a II. Vatikáni zsinat. Egy ideig Sz. atya dolgozott mellettem, kitűnő teológus és tomista. Erősen remélte, hogy a zsinaton végre pontot tesznek a tomista-molinista vita végére, persze a tomisták javára. Az volt a benyomásom, e jó ember valami fátyolos holdfényben, elvárszolt szigeten él, ahol a mozdulatlan csillagok némán sugározzák fényüket, s az idő megállt. Az egyháziak jelentős része a daltonizmus áldozata. Apróságok mellett kötelezik el magukat, miközben a szellem óriási hullámai egész más területen és egész más módszerekkel sodorják a világot az ismeretlen jövő felé. Én is tomista egyetemen nevelődtem, ekkora naivitás láttán mégsem tudtam, mit feleljek.

Itteni életemet két epizód tarkította. Az egyik nagyszombathoz fűződik. Behallatszott hozzánk a föltámadási körmenet éneke. Nem tudtuk elfojtani ünnepi örömünket, halkan mi is bekapcsolódtunk. Az őr mégis azt állította, hogy már a folyosó végén is hallható volt. Följelentett bennünket, annak ellenére, hogy gyermeke Letkésen akkor készült az elsőáldozásra. Szigorított zárkára kerültem, mely jégveremhez volt hasonló. Az egyszál pokróc alatt egész éjjel dideregtem, fogaim vacogtak. Reggelre kötőhártyagyulladásban égett a szemem.

A koszt egyik nap semmi, másik nap fél adag.

Egy későbbi alkalommal Ikvay László ezüstmiséjére készültünk. Az erre szánt konszekrált szentostyát kenyérben rejtve őriztük. A kenyérből kivágtunk egy kockát, ide rejtettük a nejlonba csomagolt oltáriszentséget. Valaki elmondta: kenyereinket széttördelték, a benne talált szentostyát a disznók moslékjába dobták. A mi zárkánkban elsőnek Tabódy Istvánt vitték az operatív tiszthez kihallgatásra. Mikor visszajött és az ajtó bezárult, csupán ennyit mondott halk hangon: „Ti nem tudtok semmit, a balhét én viszem el.”

Akármilyen „dörzsölt” rab valaki, követhet el hibát. Néhány perc múlva rám került a sor. Az első kérdés: — Mit mondott Tabódy, amikor visszatért a kihallgatásról? — Nem mondott semmit — válaszoltam főnntartással (restrictio mentalis), mert a kihallgatásról tényleg nem mondott semmit. Erre az operás lármázni kezdett, hazug, jellemtelen alaknak nevezett. —Az ajtó előtt álltam és hallgató csövel tisztán kivettem: „Ti nem tudtok semmit.” Sajnos, engem is elfutott a méreg és a szemébe vágtam: — Engem pedig úgy neveltek, hogy az a jellemtelen, aki más ajtajánál hallgatózik. Ezzel kihallgatásom véget is ért. Főlháborodottan telefonált a börtönparancsnoknak. Néhány perc múlva már ott álltam előtte.

- Igaz, hogy mondta ezt a sértő kijelentést? - Igaz. - Elég lesz ennyi meg ennyi szigorított?

Igy kerültem másodszer is fenyítés alá, és másodszer is átélhettem a sírból való föltámadás boldogságát.

Egy idő múlva megszüntették Márianosztra politikai jellegét. Kezdték bennünket közbüntényesekkel kicserélni. Először cigányokat hoztak, ők takarították a műhelyeket.

A mi időnk Márianosztrán lejárt. A Gyűjtőfogházba szállítottak. Ezidőtájt a Gyűjtőfogházban mintegy kétezer politikai foglyot őriztek, zömével ötvenhatosokat. A cipézműhelyben kaptam munkát, ahol a részlegvezető trágár beszédétől szenvedtem. Egyik beosztottja görög volt, századosi rangban. A Szovjetunióba igyekeztek, de nem fogadták be őket, így maradtak Magyarországon. Kesernyésen mondta: görög hazáját elvesztette, leánya pedig már magyar.

A munkapadnál egy „háborús bűnös”, horthysta százados dolgozott mellettem. Amikor nagyon elcsüggedt, kértem, mutassa meg családjá fényképét. Lát szott, hogy fölengedett. Szavakat keresve mondta: — Látod, nekem mindenem a családom. Hogyan tudtál te család nélkül élni? — Mit gondolsz, nekem hány gyermekem van? Húsz, harminc, ötven. Amikor a falu kútjánál hancúroznak, ott derülök velük. Valamennyit én kereszteltem. Középiszolás korokban havonta egyszer hazajönnek. Vasárnap reggel ott állnak a gyóntatószék előtt, délután pedig beszélgetünk. Nem múlik el hét, hogy ne kapnék levelet tőlük.

Műszak előtt - téli időben még sötétben - végeztük egészségügyi sétánkat. Az oldalzsákban a napi kenyéradag, evőeszköz, némán róttuk a köröket. A reflektorok ontották fényüket, néhol sötét volt, ilyenkor gyóntattunk. Aki gyónni akart, új körnél helyet cserélt, én is úgy, hogy szélső legyek, így gyónását senki sem hallhatta.

1963 elején egyre határozottabb formában keringett a hír: amnesztiát kapunk. Ez valósággá vált. Napokon át folyt a szabadulás. Mi papok csendesen hagytuk el a „fekete kolostort”. 1963 március 23-án szabadultam. Visszatértem Csatkára, nem egyházi beosztásba. A megélhetésre soha nem volt gondom, a falu törődött velem. Utódom nem felelt meg hivatásának, a falu kérésére az egyházmegyei hatóság elhelyezte. Később egy ferences szerzetes került a plébániára.

A Szentkuti utcában volt Ciprián atya és Konrád testvér kis háza, oda kötöttem. Reggelenként jártam ki misézni a szentkuti kápolnába. Azt hittem, szabad vagyok. Lelkesen kezdtem újra írni. Húsz kötet kéziratomat elkobozták vagy megsemmisítették, volt hát mit pótolnom. Naivul azt hittem, már nem vagyok érdekes személy. Tévedtem. Egy csúnya, esős őszi napon idegen férfi állt az ajtómban. Házkutatást akart tartani. Hirtelen válaszoltam: ha van házkutatási engedélye, semmi akadálya, ha nincs, tiltakozom. Gondolkozott, majd elment. Később azonban tartottak házkutatást, éjjel, még a szentkuti kápolnába is kimentünk, hátha ott vannak eldugott dolgaim. A házkutatást követően Pécsre utaztam a családomhoz, ahol mindig otthont találtam nővéreméknél. Folyamodtam beutalásért a pannonhalmi szociális otthonba. Megkaptam a végzést Pannonhalmáról, jeleztem, mikor érkezem. Csendben Csatkára érkeztem, összehúzómagolni. Erről értesítést kaptak, s mielőtt a szociális otthonba kerültem volna — ahonnan nem lehet az otthon lakóját indok nélkül letartóztatni —, a beutalás dátumát megváltoztatták, s engem letartóztattak. Tatabányára vittek, kálváriám folytatódott. Úgy látszik, részt kellett vennem az „ismerd meg hazád börtöneit” mozgalomban, a sorrend a következő volt: Tatabánya, volt ávós pince, Tatabánya megyei börtön, komáromi járási börtön, esztergomi börtön, újra Komárom, újra Esztergom, majd ismét a Gyűjtőfogházban kötöttem ki. A börtönökben módom volt megismerni az élet majd minden mocskát, a beteges szexuális megnyilvánulásokat.

Napközben zárkatársaim általában tisztelték jelenlételemet, nem beszéltek ocsmány dolgaikról. Alig várták, hogy elaludjak, ömleni kezdett a tömény szenny: mindegyik túl akart tenni a másikon. Kénytelen voltam megismerni az élet legundorítóbb mélységeit, és azt is, hogy ebben nemcsak a börtönlakók úsznak, hanem szinte az egész társadalom. Noé bárkája... Szodoma és Gomorra... a római birodalom bukása, ez az egyik szennyes folyam, mely végigömlik a történelmen... azután a tatár és török hordák, az első és második világháború, a tömegek kizsákmányolása, a hatalmi téboly a másik szennyes folyam a világon.

Uram, hol a megváltás? Hol Krisztus megváltó halála és föltámadása? Lett valamivel is jobb a világ? Börtönéletem e második szakaszában mennyi vívódás kísérte ezeket a kérdéseket! Mennyi Deprofundis, mennyi Miserere!

A Komáromi Járásbíróság 1965 augusztusában írással való izgatás címén újabb egy évi szabadságvesztésre ítelt, melyet az Esztergomi Megyei Bíróság, mint másodfokú hatóság, megerősített. Visszakaptam azt a négy évet is, amit az amnesztia során elengedtek. Újabb öt év állt előttem.

Ismét a Gyűjtőfogházba kerültem. A cipézműhelybe helyeztek, amit már ismertem. Most egy nagydarab ötvenhatos rab volt a műhelyfőnök. Bűncselekménye: egyetlen pofont adott egy ávósnak. És ezért életfogytos? - Igen, mert az ávós nyomban meghalt.

A zárkák lakóit gyakran változtatták, nehogy összemelegedjünk. Megismertem tolvajt, gyilkost, csalót, aljas besúgókat, mi több, a négyszeres gyilkos engem kért fel kegyelmi kérvényének megírására. Legfájdalmasabban azoknak a sorsa hatott rám, akik politikai perben kaptak halálos ítéletet. Mikor az NSZK-ban pontot tettek a háborús bűnökre, nálunk kirakatpereket rendeztek. Sétán mind a hármat föloldoztam. Megkérdeztem az egyiket: hogyan tudta aláírni azt a jegyzőkönyvet, amelyről tudta, hogy halálos ítélet lesz a következménye? Meghalni könnyebb lesz, mint ami előtte folyt, válaszolta. Soha életében nem volt nyilas egyik sem.

Politikai fogoly akkor már alig akadt. Hőzöngő fiatalok föl akarták robbantani a gellérthegyi emlékművet. Mások egy lőszert szállító orosz katonavonatot vettek célba. Hosszabb ideig zárkatársam volt egy kém is, akit Kanadában képeztek ki, s az egyik itthoni rakétakilövő állomásról szerzett információkat.

Az ítéletben a bíróság kimondta, hogy negyed-kedvezményben részesülhetek. Mikor eljött az ideje, összeült a tanács és lefolytatták az eljárást. A bíró első kérdése ez volt: — Mi a véleménye a papi békemozgalomról? - Az, ami Rómáé — válaszoltam. Megkérdezte, szabadulásom után hol akarok elhelyezkedni? Mondtam Pannonhalmán, az ottani szociális otthonban. Aztán megkérdezte a tanács tagjait, volt-e ellenem fegyelmi eljárás, megadható-e a kedvezmény. Megadható. A bíró közölte: 1968 március 8-án szabadulok.

A szabadulás előtti napon levittek a szabaduló zárkába. Ennek már belül is van kilincse. Beléptek az örök, és megkezdődött az utolsó nagy „hippis”. Lelkiismeretvizsgálat és hálaadás töltötte ki az utolsó benti éjjeletemet. A latin különbséget tesz a hostis és az inimicus között — a magyar nyelv is, mert más az ellenfél és más az ellenség. Mindvégig ellenfeleimnek tartottam azokat, akik elítéltek és fogva tartottak. Ők egy ideológiát védtek, én pedig ateista és materialista rendszerüket támadtam. A börtönben úgy éreztem magam, mint a katoná a hadifogságban. Az Úr Jézus előre megmondta: „Emlékezzetek vissza a tanításra, melyet tőlem kaptatok; nem nagyobb a szolga mesterénél. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn 15,20)

Rendtársam és kedves tanítványom kocsival várt és vitt el Pannonhalmára. Komáromban át kellett vennem a személyi igazolványomat. A rendőrségen bekopogtam az illetékes hivatalba:

— Jó napot kívánok, eljöttem a személyi igazolványomért.

A rendőrtiszt elkezdett ordítani: — Nem tanultál meg a börtönben szabályosan jelentkezni? Takarodj ki! Néhány percig vártam, civilben volt, rendfokozatát nem tudhattam. Visszamentem. — Felügyelő úr, Halász Ferenc, föltételesen szabadlábra helyezett elítélt, tisztelettel jelentkezem.

— Minden héten bejössz, majd megtarútlak a becsületre!

Pannonhalmán egész más volt a légkör. Hetenként jelentkeztem: — Eljöttem hazafias kötelességemet teljesíteni. — Üljön le, mondta a főtörzs kis mosollyal a szája szélén. — Ültem én már eleget, üljön most már más.

1985-ben Szentendrére kerültem. Azóta is itt élek. Az egyházi vezetéssel semmiféle kapcsolatom nincs. A híveim mindent előteremtettek számomra, amire szükségem volt. Életemnek egyik legszebb emléke, ahogyan gondoskodtak rólam.

Ez rabéletem szerény története. Nincs benne semmi romantika, nem illik hozzá lírai hang, se pátosz. Aki járt a svájci Fribourgbán, biztos fölkereste Canisius Szent Péter sírját. Ezt olvashatta rajta: „Christo, Mariae, Petro adhesit.” Ez volt az én börtönéletem rövid foglalata is: Krisztusért, a Szűzanya oltalma alatt, Péter egyházáért.

Közreadja: Elmer István

Kamarás István: Búvópatakok

Manapság, ha az „elmúlt negyven év” szófordulata megjelenik egy beszélgetésben vagy állásfoglalásban, a résztvevőkben vegyes érzések támadnak. A temetetlen múlt alig engedi meg, hogy kiegyensúlyozottan és árnyaltan tekintsünk rá. Mint a rossz lelkiismeretű élők halott rokonunk koporsója mellett, olyasféleképpen ácsorgunk egyházunk múltja mellett.

Ha valaki beszélni, írni kezd róla, igen gyakran a megszépítő s egyben leegyszerűsítő stílust részesíti előnyben. A fekete-fehér sémák visszamenőleg szembeállítják az „igazakat” a „bűnösökkel”, a „hűségeseket” a „hütlennel”, s közben elfelejtik, hogy valójában a mai egyházi és társadalmi valóság összetettsége elleni áfiumot keresik a régi szép idők tiszta viszonyai között. Így emlékeznek sokan, s óhatatlanul az önigazolás barázdáiba zökken gondolatmenetük.

A magyar egyház, s talán valamilyen módon minden totalitárius fennhatóság alá került egyház, a túlélés számtalan módját kereste, választotta, fogadta el — ki tudja kire, mikor, melyik a legtalálhatóbb ige. Mint egykor például a diocletianusi egyházüldözéskor, a mártírok, szentek, ártatlanok között-mellett, ott találjuk az ún. *lapsikat*, akik nem kerültek az oroszlánok elé, s hiba lenne egyértelműen úgy vélekedni, hogy az Úr ítélőszéke előtt biztosan szorulnak ezért. Voltak, akik a császár istenszobra előtti tűzbe beledobták ugyan a tömjénszemet, de magukban átkokat mormogtak. Mások észrevétlenül mellédobták a tömjént. Megint mások nem is dobták el, hanem tenyerükbe rejtették és vasárnap éjjel a katakombában a Mesterre emlékező lakoma illatáldozatát szolgálták vele. Egy ilyen szorult helyzetben is mennyiféle magatartás, a lelkiismeret számtalan döntése a félelem és a lehetőségek szorításában.

Kamarás István kisközösségkutató legújabb könyve a szépséges budai cisztertempлом ifjúsági életét mutatja be 1948 és 1961 között. A szociográfus leíró alázatá-

val csak rögzít, nem értékkel, és főképpen nem ítélkezik. A ma is élő résztvevők mélyinterjúk vallomásaiból, leveleiből, jegyzeteiből lassan-lassan kirajzolódik az a mozaikkép, amely előtt a hívők úgy hódolhatnak, mint az ortodoxok az ikonok előtt, hiszen számukra Isten gondviselő művét jeleníti meg. A nemhívók pedig szakmai szempontból is kifogástalan retrospektív szociográfiát kapnak kézbe egy olyan korszakról, amely nemcsak a résztvevők emlékeiben él, hanem sok tekintetben meghatározója és értelmezője jelen értékeinknek, személyes és társadalmi mozgásainknak.

Az egykor nagyszerűen működött cisztercita cserkészcsapat és gimnázium egy-szerre földalatti hittanórák, természetjáró egyesületnek álcázott ifjúságnevelési csoportok együttese kényszerült lenni. Az egykor az egész egyházi és társadalmi hagyomány és részben egységes értékrend által támogatott nagyszerű szerzetesvezetőből a földalatti konspiráció mestere és egyben áldozata válik. A papok mellett és papok irányításával élt ifjakkból „egyszerre csak” felelős civil vezetők lesznek, akiknek kiscsoportos „gyermekei” sokszor ma is a kiscsoportos élet kulcsfigurái. A cizellált katekizmusoktatás biztonságából kockás papírra jegyzetelt kreatív pasztorálteológia, -pedagógia és -pszichológia válik. A keresztény nemzeti felelősségből államellenességet is felvállaló vagy éppen ebben a kereszténységtől elfordulást látó katakomba-politikum alakul.

Mindeközben nem is történt más, csak összejártunk, kirándultunk, neveltünk és féltünk, aztán 61-ben egyszer s mindenkorra úgy tűnt, a cisztercita búvópatakokat beitta a pax kadariensis langyos-száraz homokja. A szerző alája búvik (mint a patakok, amikről ír) a hivatallóssá vált egyházi emlékezés kategorialis földkérgének — amit az előszó és a tudálékos szerkesztői jegyzetek mintegy kontrasztként képviselnek.

Kamarás könyve tehát egyetlen hosszú évtizedet kísér végig a tények szerel-

meseként és egy-két eseményben név nélküli szereplőként. Egyetlen plébánia élő közösségének küzdelme a közösségeket szétziláló társadalmi lombikhalállal szemben. Mára azt a hitet közvetíti, hogy a közösség az emberből kitörölhetetlen dimenzió, amit a vallásosság és a hit támogat. A hit továbbadása nem kötődik olyan szorosan a társadalmi rendszer és/vagy az egyházi szervezet támogatásához, mint azt vélnénk. A mai kisközösségek előtt a modern egyházi szlogenek szerint nyitva áll az út, hogy ismét egy-egy plébánia részévé váljanak. A bűvópatakok feltörhetnek, nyilvános intézmények mindenki számára hozzáférhető ivókútjaiból csörgedezhetnek. Am e tág tér veszélyeket is rejt magában. A bekebelezés és a divat veszélyét, amely elálmosítja a hitelességet.

A *Bűvópatakok* című könyv emlékezős vértelen vértanúkra. Szereplői olyanok, mint olvasói, sem fölöttünk, sem alattunk, talán előttünk sem állnak. Inkább mellettünk, mint a testvérek — a múlt koporsója körül együtt gyászolók. (Márton Aron Kiadó 1992)

Máté-Tóth András

Döbrentei Kornél:

Honvággy álom után

Új kiadói szokás van meghonosodóban: bőkezűen adagolt versválogatások után most karcsú kötetek születnek, amelyekben az új versanyag is lényeges. Nyomatékosan így van ez Döbrentei Kornél új könyvében: felerészben az eddigi három könyvnek — a jóbarát költőtárs Tóth Bálint által készített — szigorú válogatása, felerészben viszont az új versek (1984-1991) három ciklusos anyaga, amely az eddigi poétikus kötetcímek — *A Skorpion jegyében*, *Szókővé*, *Naplóvő* — után hétköznapias címadásával tüntet: *Amikor a szippantók megjönnek*. Igaz, az eddigi életművet jelképező főcím kioltja ezt a sejtetett hétköznapiasságot, s ezzel teljesen megfelel a versek világának.

Döbrentei Kornél ugyanis a legpoétikusabb magyar költők egyike nemcsak az előbb jelzett értelemben, hanem akként is, hogy költészetének poétikai lényege a

képgazdagság. Vörösmarty Mihály és Nagy László utóda mindebben, s ez azt is jelenti, hogy nem a világ dolgait válogatja hétköznapiakra és poétikusakra, hanem az egészet öleli egybe képteremtő szemléletének ronthatatlan erejével. Elemzői korábban a képek sokaságát nemegyszer burjánzásnak, széthulló halmozásnak is látták, e feszes válogatás s kötetnyi új vers érettsége azonban egészen igazolja a költői eljárásmodot. S igazolja a képeket elrendező gondolati mag, a honvággy: „egy sosem volt-lehetett Magyarország után”. Az embersors és a nemzetsors rétegződik mind szövevényesebben egymásra az új költeményekben, s a jelen és a történelmi tapasztalás nézőpontjait a létezés biológikumnál mélyebb, etikai meghatározottsága egységesíti. Az ember és a polgár magatartása a *Rebellis türelem*, s az elérhetetlen és megérthetetlen iránti törekvés: „Mélyértelmű zöldben tobzódik az erdő: / százezer lábton tolongó lélek, setéttömör / eróddé testesült Ige, falán az arcod / dereng elérhetetlen, mint magzatkoromban / az anyám képe, ahogy a méhfalon megjelent.”. (*Orpheusz Könyvek*, 1992)

Vasy Géza

Sütő András: Színművek

A *Káin és Ábel*, *A szuzai menyegző* és *Az álomkommandó* olvasható a kötet lapjain. A Sütő András Munkái sorozaton belül ez már a második drámagyűjtemény. Ablonczy László ezúttal is a rá jellemző filológiai alapossággal és aggályossággal, teatrográfiai eligazítás kíséretében rendezte sajtó alá a szöveget. Azt persze továbbra sem értjük, amit már a vállalkozás megindulásakor szóvá tettünk: miért nem a valóságos trilogia (*Egy lócsiszár virágvasárnapja*, *Csillag a máglyán*, *Káin és Ábel*) került együvé? Talán maga az író is arra bólintott rá, hogy így a legsikerültebb művek itt is, ott is (és majd az *Advent a Hargitán* jóvoltából a harmadik drámakötetben is) röptetik a problematikusabbakat?

A Bibliát forgató olvasó számára különösen tanulságos lehetne, ha szomszédosan állana a két reformációs dráma, s velük a nagylélegzetű ószövetségi parafrázis, a testvérgyilkosság drámája. Három

variáció ez a „testvérek-konfliktus” élethelyzetére; de míg Kolhaas Mihály és Nagelschmidt, illetve Szervét és Kálvin jellegzetesen első generációs dilemmát élnek meg: a *harcolni tovább vagy megbékélni* vívódását, közvetlenül a vallásforradalom után — addig Káin és Ábel már a második nemzedék fiai, hiszen az Éden (bukott) forradalmárai Ádám és Éva voltak...

Dramaturgiaiilag a legfeszesebb, nyelvében a legzengőbb, igazában a legkielégítetlenebb ez a dráma. A kötet másik két darabja közül *A szuzai menyegző* erősen esszéisztikus és teoretikus marad, *Az álomkommandó* pedig enyhén mesterkelt túlszerkesztettségével válthatta ki a Sütő által is említett „kritikai fejcsóválást”. Ez utóbbiak színyszerűség dolgában nem vetekedhetnek a drámaírói életmű legjavával, a textus szépsége és a kisebbségi sors morális pátosza, erkölcsi igaza viszont e kettőt is közel emelik szívünkhez. (*Szépirodalmi*)

Tarján Tamás

Hungarica

A 80-as évek magyar festészete

Az a tény, hogy e kiállítás katalógusában szerepel egy írótól, Csaplár Vilmostól vett idézet is, amely a katalógus egyik tanulmányában a cím alapötletét is adta — s ez az idézet így hangzik: „Questo paesaggio invisibile é Ungheria” —, arra bátorít, hogy magam is egy fiatal magyar író utolsó művére utaljak megnyitóm kezdetén. Krasznahorkai László *Az urgai fogoly* című, legutóbb megjelent kötetében, a címadó elbeszélésben olvashatunk arról, hogy az író több ezer kilométer távolságban hazájától, Mongólia fővárosában, egy háromnapos kényszerű hárakozás közben, miközben Kínából tér haza, hirtelen elveszíti honvágyának irányát. Ez a honvágy pedig eddig mindig hibátlanul működött, az iránytű oda mutatott, ahová kell, vagyis Magyarország felé. Ám ott a nemrég Urfára visszakeresztelt Ulan-Bator poszt-kommunista kommunizmusában a sivatagba épített szörnyű szovjet betonlakótelepek között már nem érzi, hogy hova vágyik igazán.: vissza-e Kínába, ahol megta-

pasztalhatta egy minden pusztítás ellenére élő ősi kultúra erejét, vagy valóban haza. A novella végén a nosztalgia hirtelen leleplezi magát: valójában nem térbeli, hanem időbeli, és nem a múltba mutat, hanem a jövőbe. Abban a rettegve és gyötörő kíváncsisággal várt 2000-be, amely nem-sokára bekövetkezik, és amely talán választ ad korunk kibontakozó apokaliptikusének kérdéseire.

Azért idéztem Krasznahorkait, mert az utóbbi évtizedben a magyar prózaírók közül talán ő rajzolta a legkegyetlenebb, pontos megfigyelést és dühödt próféciaát elegyítő láttelepet Magyarországról. A rendszerváltás óta viszont több kísérletet tett arra, hogy külső nézőpont alkalmazásával magyarázza meg a világnak, hogy micsoda is Magyarország. Mielőtt Mongóliába és Kínába utazott volna 1990 első felében, Velencébe látogatott; noha mélységesen megragadta a város varázsa, ám ezt az élményt eltette későbbre; ahhoz, hogy Magyarországot megmagyarázza, előbb a Távol-Keletre kellett utaznia. Éppen ezért én is nagyon nagy zavarban vagyok, hogy hogyan mutassak be egy olyan képgyűjteményt, amely — hála a kiállításhoz alapot szolgáltató bolzanói magángyűjtemény okosan válogatott sokszínűségének és a magyar gyűjteményekből hozzáillesztett darabok revelatív értékének — szerintem méltóképpen mutatja be a magyar festészet utolsó évtizedeit, egy olyan festészetét, amely ezer szállal kötődik a magyar történelemhez, és amelyről föltételezhető, hogy csak akkor ad teljes értékű élményt, ha nézői valamelyest követték ennek a történelemnek az alakulását. Ez a festészet sokáig éppen azért őrizhette meg varázsos erejét, mert félig rejtve maradt. A hivatalos művészetpolitika vagy nem vett róla tudomást, vagy erőszakos módon elhallgatatta, legjobb esetben pedig, a diktatúra puhulásának időszakában úgy engedte nagyobb nyilvánosság elé, hogy keverte más, a rendszer által favorizált iskolák képeivel. Kis pincegalériák, vagy vidéki múzeumok váltak így a festészetkedvelők számára zarándokhelyé. A képek így ikonikus módon felértékelődtek, a szentkép irányába mozdult el használatuk és befogadásuk.

Halála előtt néhány héttel ismerkedhettem meg az e kiállításon is szereplő legnagyobb mesterrel, Korniss Dezsővel. Lelkesen és fanyaran mutatta, hogy miből él. A Bizományi Áruház Vállalat bízta meg plakátkészítéssel; a plakát felépítését szigorúan megadták, középen kellett szerepelnie a vállalat emblémájának, egy Milói Vénusz sziluettnek, amelyet egy árverési kalapács keresztez. A szituáció keservesen emlékeztetett Madách Imre emberiség-költeményének, *Az ember tragédiájának* falanszter színhelyére, ahol Michelangelót széklábfaragásra kényszerítik. A mester mégis inkább derűs volt: kikísérletezett néhány olyan, a kínai kerámiából ellesett színt, bódító bikavér vöröset és tompán türkizzöldet. Ezek a hatásos monokróm lapok, amelyek szélesen keretezték az emblémát, amely teljes egészében azonos szintű sziluetté változott, felmagasztalták a nyomorúságos témát. Korniss ezért tulajdonképpen elégedett volt. (Hozzá kell tenni, hogy a plakátokat sosem ragasztották ki, a művész halála után az örökösök a szita-nyomat félig kész próbalapjait kibrakták az utcára, én találtam meg és osztottam szét barátaim között; egy bikavér színű megmaradt nekem is, és azóta is ikonikusan használom.)

Az ironikus eklekticizmus, amely e képek többségét jellemzi, valójában kétségbeesett és végiggondolt kísérlet arra, hogy oly sok hagyomány meggyalázása után, amelyet történelmünk ránk kényszerített, újra megtalálják a hagyományhoz való új és tökéletesen szabad utat. Persze az idézeteknek és utalásoknak ez a szabad bőrzéje igazából nagyon is determinált, meghatározza az az elutasító gesztus, amely úgy akarta magát kívül helyezni a történelmen, hogy megtalálja a történelem igazi értelmét, és éppen ezzel a gesztusával teremtett új korszakot a történelemben.

Ismerek fiatal festőt, akinek képein csak akkor tudtam megfejteni egy nehezen értelmezhető utalást — olyan utalást tudnillik, amely Barcsay Jenő hatására mutatott —, mikor észrevettem, hogy egy századeleji, ám frissen tisztított angol kabátban jár. A kabátot Barcsay mester örökösei dobták ki a szemétké, de ő megtalálta és megbecsülte.

Hadd hangsúlyozzam még egyszer zavaromat, amely abból fakad, hogy külföldi színtéren kell bemutatnom olyan anyagot, amely hozzám személy szerint is ezer szállal kötődik, és amelynek hogy úgy mondjam a filológiai háttérét minden magyar műértő ismeri. Ám hadd legyek mégis bizakodó: hiszen Bolzano Dél-Tirol fővárosa, Közép-Európa egyik központja, amelyet a hajszálcövesség leküzdhetetlen törvényei kötöttek össze és kötnek össze most is Magyarországgal. Hiszem azt, hogy itt igenis értik Magyarország sorsát és Magyarország művészetét. Hiszem azt is, hogy ez a külföldi megmértetés a maga kritikai visszhangjával segíteni fogja a fiatal magyar festészet önszempléletének fejlődését.

Köszönöm az olaszországi szervezőknek — elsősorban Roland Riz szenátor úrnak — ennek a kiállításnak a megrendezését. Köszönöm a magyar művészettörténészeknek is, elsősorban Néray Katalinnak, Hegyi Lórántnak és Kovácsy Mártának, akiknek a katalógusban közölt kitérő tanulmányai segítenek a megértésben. Ezzel a kiállítást — szorongó szívvel bár, de boldogan — megnyitom. (*Elhangzott a Hungarica című magyar festészeti kiállítás megnyitóján, 1992. júli. 3-án Bolzanóban*)

Szörényi László

Lengyel Péter: Holnapelőtt

Nincs túl jó véleménye Lengyel Péternek az elkötelezett irodalomról, keserű tapasztalatok birtokában csak kivételes esetekben tartja indokoltnak az író közéleti szerepvállalását is. Felfogása szerint az író elkötelezettsége a regénye, a műve. Legújabb, hetedik könyve most mégis két alcímet is kap: egy műfajra utaló zárójeles megnevezést: nem-regény, s közvetlen tegnapi három évszámát: 89-90-91.

Mi is hát a *Holnapelőtt*, ha nem-regény? A szövegegyüttesnek két fő rétege van. Az egyik az adott években keletkezett tárcá-esszék, világszemléleti és írói műhelyvalóságok sora, a másik a naplójegyzeteké. Mindkét rétegnek vannak nyomatékos életrajzi vonatkozásai, de míg az esszék-

ben ezek az írói lét lényegére vonatkoznak szinte mindig, addig a naplóban természet-szerűen sokkal több a hétköznapihoz kötődő feljegyzés. Ez utóbbiak viszont gyakorta olyannyira tömörítve, rejtjelezve vannak, hogy néhol talán még a személyes ismerősöknek is feloldhatatlanok. Feltehetően ez is írói cél volt: a magánélet magánügy, a hétköznapi világában sok az esetlegesség, s a lényeg nem a részletekben, hanem a részletekből összeálló, egygyérendező világban van. S ez a világ végül is regényvilággá válik most is, a szerző legközvetlenebbül vallomásos művévé, amelyben az elbeszélő önmagát állítja a középpontba, s úgy beszél három évről, hogy közben 53-ról kívánja elmondani a lényegét, s ez az ötvenhárom életév a magyarság és az emberség létét is sum-mázza valamiképpen.

Márai Sándor naplóival rokonítanám leginkább Lengyel Péter új könyvét, s nem csupán a fegyelmезetten szép miniesszék gyöngyfüzére, hanem a bennük megnyilatkozó szemlélet miatt is. A *Holnapelőtt* holnapja egy szabad polgári világ, egy civil ország, amely az egyetemes emberi értékek érvényesülését teszi lehetővé. Az a Kárpát-medencében különösen ritka csoda tehát, amely az író számára 1956-ban egyszer már megadatott életet meghatározó élményként, s amelynek lehetőségességében reménykedik, bár a jelen történéseit hol egészséges, hol elfogult türelmetlenséggel szemléli és ítéli meg, a maga eszméinek elkötelezettjeként. (*Jelenkor Kiadó*)

Vasy Géza

Németh Gábor: A semmi könyvéből

Az 1956-ban született szerző, akit saját korosztályának esztétikai közmeg-egyezése nem ok nélkül sorol a legtehetségesebbek közé, beszédes című első kötetét (*Angyal és bábu*) azzal a meggyőződéssel tette közzé, hogy az „nem igazi első könyv”, sőt „a kései művek fáradtsága” érződik rajta. Az Empedoklésztől vett vendégszövegekkel tarkított, műfajilag meghatározhatatlan, igen szuggesztív textus azzal kecsegtetett, hogy a szerény tradíciókkal rendelkező magyar filozófikus próza sokat nyerhet Németh Gábor arany-

mosó technikájával, stílusában a végsőkéig szűrt, szinte csak lélegzetnyi terjedelmű epikájával. Az irodalomról, az írásról — és az életről — vallott fölfogásában már akkor benne rejtett a számvetés: meglehet, egyetlen csillanó szemcse sem marad szitájában; ami pereg, az csak homok, homok. Józansága arra intette: vagy mint írónak kell beletörődnie e szürke eredménybe, vagy mint embernek kell elfogadnia, hogy a létezésből hiányzik az arany.

Ezek után nem meglepő, hogy másodjára *A Semmi Könyvéből* című művel jelentkezett. Oly sok mai betűtenger mellett ez csak betűkorty. Hetvenhét kis könyvoldal. S még ekként is jóval hosszabb ideális önmagánál. Németh ugyanis úgy konstruálta a villanásos, epizodikus, „lételemes” szöveget, hogy annak valójában nincsenek határai. Ebből eredően a bizonytalan történet (talán egy férfi, meg egy nő? együtt? valamit?... vagy mégsem? — *de azt nagyon konkrétan*), az atmoszférájában, technikájában és önreflexióiban élő „mese” önmagáról nem mond semmit, csak sejteti az önmaga-előttét, és gyanítatja az önmaga-utánt. Tanulságos, de nem élvezetes próza. Biztos kéz dolgozik, ám sajna nem hoz létre semmit, csak saját biztonságát és semmis(s)égét tudatja. Vagyis megfelel a címének, csakhogy ezzel semmit sem tett. A türelmetlen olvasó literáris humbugnak is fölfoghatja e kulturált tömör szócséplést. A reménykedőbb csak a korai művek *enerváltságát* fogja érezni benne. Németh Gáborban, az íróban valami készül, de mert még távolról sincs kész vele, enerváltan ad hírt erről az átmeneti állapotról — ami után jönni fog majd a Könyv. Vagy az elhallgatás, a Csönd. (*Holnap Kiadó*)

Tarján Tamás

A bika neve: Carmen

Figyelemreméltó *Carmen* előadást rendezett Nagy Viktor Szegeden, a Dóm téren, augusztus közepére. A szín mindvégig egy bikaviadalra szánt aréna belseje, és ennek megfelelően a lehangsúlyosabb az utolsó felvonás, amelyben a torreador szerepébe lépő Don José fekete bika helyett fekete bőrű

szerelmét (Gail Gilmore alakítja) szúrja le.

Carmennek ezúttal is vesznie kell, annyira nem illik környezetébe. Körötte csupa operai alak. Persze, ebbe is sok minden befér: Tokody Ilona tiszta, erőteljes érzelmei, Mario Malagnini kissé hűvös, de biztos tudása, és az Escamillót éneklő Carlo Hartmann duci neveltségessége. Mégis, Ők mindannyian egyek az amerikai Carmen különös hangszíne, baseball-játékosi mozgása, dzsesszes ritmikája előtt. Különböznek, és Carmen mindehhez még keresi is az összeütöközést: tudja, hogy a derék Don José már foglalt, már Micaeláé, de éppen ez izgatja a tizedesben. Carment nem érdeklik az évszázados szokások, szenvedélyesen rombol, de építeni nem tud magában. Carmen halálos kór lenne a közösség testén, ha el nem távolítanák. Carment le kell mészárolni. És Don José ezt meg is teszi az ünnepelő közönség előtt.

Fáy Miklós

Szép Ernő: Kispanasz

Volt Magyarországon újságírás! Amikor a szerkesztők még piaci érdeküknél fogva szükségesnek érezték, hogy a már akkor is mindent elárasztó politika mellett szóhoz engedjék jutni, ha egy-egy rövid szösszenet erejéig is, a valódi irodalmat. Ezek az írások — Kosztolányié, Máraié, Szép Ernőé és másoké — ugyanabból a lírai indulatból sarjadtak, mint a versek, az elbeszélések, tehát az újságolvasónak ott kellett éreznie mögöttük egy pulzáló testet, egy sajátos életszemléletű személyiséget. Másrészt e szövegek stílusa, amivel önkéntelenül fölhívják magukra az érdeklődést, mércét és mértéket jelentett mindenki számára, akinek írásai ugyanabban a lapban jelentek meg.

Az Ars scribendi sorozatban legutóbb Szép Ernő 1924 és 1950 közt keletkezett publicisztikai írásai láttak napvilágot. Sorait olvasva ugyanaz az érzés fog el, mint amikor először találok verseivel. Csodálkozom, hogy létezik ilyen ember, ennyre sérthetetlenül gyenge, ennyire rettenthetetlenül félenk. Talán az a titka, hogy minden kis rezzenésében szereti a világot, de nem vár tőle semmit. Elámul egy kis verében — ámulata mindig a szerencsétleneké —, vagy a bosnyák urakon,

akik egy kézzel is könnyedén gyúrnak maguknak cigarettát, és persze mindenekelőtt a nőkön, korra és társadalmi állásra való tekintet nélkül. De úgy teszi mindezt, akár egy utazó, akinek sosem elég a látványból. Azt hiszem, innen fakadhat jellemző iróniája is. Mindenestül része annak a polgári világnak, amely már nem szó szerinti jelentésükben érti a szavakat, és ilyence is e formáknak, ám lelke igazából csak a szépségnek hozzáférhető.

A könyvben egyetlen szó sem esik a politikáról, holott eshetne. De felelőtlen-e az írástudó, ha még olyan fontos kérdésekhez sem szól hozzá közvetlenül, amilyenek 1924 és 1950 között többszörös tragédiába sodorták a nemzetet? Harcolnia kell-e valóban? Vagy nem állásfoglalás-e az is, mégpedig egyértelmű, ha valaki hajlama szerint azokról a kalauzlányokról ír, akiknek nyáron is meleg posztósiptát kell viselniük, vagy a „csúnyákról”, mert „az emberi fajtának legalább a kétharmad része nem szép, legalább egyharmada pedig csúnya, nagyon csúnya”? Nem tudom.

Mindenesetre jó Szép Ernővel körületekinteni a világban. Csodálkozva megpillantani vele a kicsiny dolgokat, és bölcs részvétet tanulni tőle a kiszolgáltatottak iránt. (*Gondolat — Nyilvánosság Klub — Századvég, 1992*)

Schein Gábor

Művelődés

Van Erdélynek egy nagymultú és kulturális hasznosságát aligha túlértékelhető havi folyóirata: a *Művelődés*. Mindig az erdélyi magyarság művelésével foglalkozott, hasznos ismeretterjesztő írásokat és a népi művelődési mozgalmakat, az erdélyi magyar közönségek kulturális életét segítő közleményeket jelentetett meg. Ezért aztán a nyolcvanas években el kellett némulnia: a bukaresti diktatúra mind nyugtalanbbrul figyelte, hogy éppen a *Művelődés* kezdeményezésére Erdély falvaiban miként élednek fel a helyi kulturális hagyományok, miként kapnak lábra a színjátszócsoporthok, daloskörök, közművelődési egyesületek. A *Művelődés*t tehát megszüntették, nemrég azonban újjászületett. Mint a közművelődés folyóirata jelenik meg, fő-

szerkesztője Szabó Zsolt (a kiváló, két háború közötti erdélyi író: Szentimrei Jenő unokája), aki mint irodalomtörténész Benedek Elek erdélyi levelezésének három kötete kidadásával hívta fel magára a figyelmet.

A *Művelődés* ma is az erdélyi magyar közművelődés műhelye: ismeretterjesztő cikkeket közöl az erdélyi magyar irodalom és művészet hagyományairól, régi neves művelődési intézményeket: iskolákat, folyóiratokat, színházakat mutat be, népművelési tanácsokat ad, az erdélyi magyar népköltészet és népművészet gondozását végzi. A most Erdély-szerte megélnékülönk önkéntes művelődési mozgalmak és egyesületek, az amatőr színjátszás, a kórusmozgalom, a különféle népművészeti körök találnak lapjain hasznos írásokat, eligazításokat. Népszerűsíti az erdélyi magyar irodalom hagyományait és élő képviselőit is: nemrég Sütő András, most pedig Szabédi László munkásságáról közölt kisebb tanulmányokat, személyes vallomásokat. Szívesen fedezi fel az erdélyi magyar irodalom félig-meddig elfelejtett értékeit: nemrég három folytatásban adta közre Bárd Oszkár Teleki László-drámáját; valamelyik erdélyi színháznak csak kedve támad arra, hogy egyszer bemutassa.

A *Művelődés*, amely most Kolozsvárott jelenik meg, folyamatosan és magas színvonalon végzi munkáját. Szeretném hinni, hogy ez a munka itt nálunk, Magyarországon is érdeklődést fog kelteni.

Pomogáts Béla

T. Cornell — I. Matthews: A római világ atlasza

A kereszténység világtörténelmet alakító erejének megértéséhez közelebb juthatunk, ha megismerjük azt a rendkívül sokszínű, ellentmondásokkal is terhelt világot, amelyben közénk jött a Megváltó. Ehhez segít a címben feltüntetett mű, amelynek központjában az Urbs Aeterna: Róma áll, ahonnan közel kétezer év óta páratlan erő sugárzik szét az *Oikumené*re, az emberlaktá földkerekségre. Nem véletlen, hogy e rövid figyelemfelhívás szerzője előbb latin, majd görög megjelölést használt: a római birodalom különleges ereje

éppen abban rejlett, hogy a görög és a latin világ értékeit ötvözte.

A gazdagon illusztrált könyv kitűnően érzékelteti, hogy ennek a széles lehetőségeket nyújtó birodalomnak különböző népiségű és szellemi adottságokkal rendelkező tartományait — a provinciákat — külön-külön, térképekkel és az egyes politikai és műveltségi központjaikra vonatkozó fényképekkel együtt, szemléletesen tárja az olvasó elé. A „mi tartományunk”: Pannonia is ebben az összefüggésben bemutatva válik igazán fontossá.

A szerzők gondosan kiemelik a kereszténység szerepét a birodalom átalakulásában, arra is rámutatva, hogy bizonyos ősi fogalmak, címek miként nyerhettek új értelmet a keresztény világban (jellemző példa erre — olvassuk — a *pontifex maximus* cím megtartása, amely a császár-főpap címéből Krisztus földi helytartójának rangjává vált).

Kiemelkedő érdeme a könyv magyar szerkesztőjének, hogy Szabó Miklós professzor bevonásával a munkát „magyarítani” tudta: így az eredeti — jórészt angol nyelvű műveket felsoroló bibliográfiát — magyar nyelvű szakirodalommal bővítette ki. (*Helikon*, 1991)

Kádár Zoltán

Bajor Andor: Ima az üldözőkért

Erdélyben ma alig működik a magyar könyvkiadás: a kulturális cenzúra rendszere ugyan összeomlott, de nincs papír, nincsenek korszerű nyomdák, így aztán a korábbi zsarnokság éveiben felhalmozott kéziratok bizony továbbra is a Kriterion könyvkiadó polcain vesztegelnek. Ezen a mostoha helyzeten próbál valamit segíteni néhány Svédországban élő erdélyi és magyarországi értelmiségi, aki megindította az *Erdély kövei* című könyvsorozatot. Az egykori kolozsvári író és szerkesztő, Veress Zoltán, valamint a jelenleg is kolozsvári szerkesztő Kántor Lajos gondozásában megjelenő sorozat most már második kötetét helyezi az erdélyi olvasó elé: egy irodalmi antológia után a nemrég elhunyt Bajor Andor *Ima az üldözőkért* című prózai kötetét.

Bajor Andor az erdélyi magyar irodalom eredeti tehetségű szatirikusaként is-

mert. Írásaiban, a most közöltekben is, a közéletben és az emberi együttélésben tapasztalt visszasságokat, torzulásokat leplezte le. A látszat és a valóság rejtett ellentmondására hívta fel a figyelmet, szeretett a jelenségek mögé nézni, hogy rámutasson azokra a képtelenségekre, amelyek oly bőségesen voltak tapasztalhatók a zsarnoki uralom évtizedeiben. A látszat és a valóság groteszk viszonyát fonák történetek és ironikus paradoxonok görbe tükrében érzékeltette, ezzel ő maga is a most már nagy hagyományú, hiszen a lengyel Mrozek, a cseh Hrabal, a román Sorescu vagy a magyar Örkény István írásait fölmutató, úgynevezett „közép-európai” groteszk irodalom rendjéhez tartozott. Ilyen abszurd és groteszk írás a most közreadott kötetben *Az Ezeremester* című elbeszélés (az író utolsó, már befejezetlen munkája) vagy a *Ceausescu elvtárs esztétikai nézetei* című politikai szatíra.

E groteszk és ironikus történetek mögöttes tereben mindig a természetes emberi józanság és mérték érvényesül: ez a józanság értékmérő szerepet kap. Bajor Andor igazi hőse a névtelen kisember vagy a gyermek: a harnis tekintélyekkel, az elvadult hatalommal, az önző képmutatással szemben ők képviselik a humánus értékeket, egyszerűen az ő alakjukat világítja meg a szatíra-író rejtett lírája, emberszeretete.

Pomogáts Béla

Takács Zsuzsa: Viszonyok könyve

Játék, persze játék. Az élet s a halál kettős játéka, az idegenként való lét kísérletei emlékezés és feledés közt, hogy utat találjon a másikhoz, a társhoz, vagy legalább pontos mondatokban tudjon írni — verset — a kudarcról. Szenvedélyes dokumentáló hajlam munkál itt, ami az elviselhetőség és az elviselhetetlenség határán valószínűleg az egyetlen értelmes viszonyulási mód önmagunkhoz. Mert bár a mindig fölmerülő kérdés: „helyesen éltem-e?” másokhoz való kapcsolatunkban jelenik meg, a szerelemben, a holtak látogatásában, ám a megalkuvásra képtelen számvetés mégis egyszemélyes művelet, ahol nincs már több kibúvó. Hiszen a tét maga a teljesség — az idő, a viszonyoké —, tudva tudván, hogy befejezettség, végérvényesség csak

fenntartásokkal létezik: a vers valahol véget ér, s az utolsó szó metszi a halált.

Takács Zsuzsa rímtelen tercínái, szonettjei és hosszabb prózaversei ugyanakkor szerencsésen kimódolatlanok, érdekesek, azaz igényes megformáltságukban is mindenkor tetten érhető az alkalom, a kiváltó léthelyzet, s ez így együtt csodálatra méltó erény. Mert e szövegek befogadói hatásukban is az egész emberre számítanak, s ahogy újra meg újra elolvassuk, megéljük őket, éreznünk kell, örvényszerűen magukhoz húznak, tudatilag és érzelmileg egyaránt igénybe vesznek. Nem állom meg, hogy végezetül ne idézzek néhány sort a kötet talán legszebb verséből, az *Anima* címűből:

*„Ha marad időtök, ha van szavatok rám is,
ha szemeteket a képzelt Úrra fölemelitek,
ha képzelt szemeteket le tudjátok húynyi
ennyi fényesség előtt,
ha elvakít titeket ami nekem nem látszik,
folyamodjatok értem.”*

Elmélyült, tiszta fogalmazásával jelenkori költészetünk mértékadó eseménye ez a könyv. (Jelenkor, 1992)

Schein Gábor

Gáti Kovács István — Füzesi Zsuzsa: Színes versek

Színük van a szavaknak, az egyik kék, a másik barna inkább, s mikor fogalmi jelentésükkel nem vagyunk még tisztában, éppen ez a szín, sajátos hangulat kölcsönöz nekik egyéniséget. Így nevezi el a gyermek az addig névtelen dolgokat, a szavak hangzásával igyekeznek utánozni azt az érzetet, amit a dolgok ébresztenek benne.

De talán színük van a verseknek is. A gyermek számára mindenképpen, ahogy a felolvasott szöveg pillája alatt rögtön képpé válik, képsorrá, eleven képzeletté, s akkor már ő maga színezi, költi tovább: belép az irodalom álmokkal rokon világába.

Gyermekkönyvekről e hasábkon ritkán szoktunk írni. Holott a könyvekben találkoztunk először mindnyájan a lért szóval, egy a világnál sokszor izgalmasabb „kitalált valósággal”, s e könyvek emléke is vezetett tovább bennünket egyre messzebb a betűvel kifejezhető és megalkotható lét örvényein.

A magyar irodalom utolsó évtizedeinek egyik sajátos ténye, hogy legjobb költőink kényszerűségből ugyan, de nyilván kedvvel olyan csodálatos gyermekirodalmat hoztak létre, amely még évtizedekig szolgálhat altató olvasmányul a kisgyerek mellett, hisz ki nem tudná folytatni: „Bóbita, bóbita...” Ám a szorítás elmúltával, illetve néhány szerző halálával bizonyosan ritkultak az ilyen emlékezetes versek, könyvek, és a kiadók is inkább a régi sikereket nyomják újra. Gáti Kovács István színes versei ezért különösen örömteliek, mert ő — a nagy elődök nyomán járva — nem üres, gügyögőre fogott szövegeket készít gyermekvers gyanánt, hanem felnőtteknek is fejtorést okozó tartalmakat képes kifejezni a gyermeki képzeletnek megfelelően, s mindezt jól mondható, tiszta ritmikával. A versek mellett pedig egyenrangú alkotásként szerepelnek Füzesi Zsuzsa illusztráló rajzai, kiegészítve egymást, melyekkel a szép kivitelű könyv szívesen forgatott társa lehet gyermekeinknek. (*General Press Kiadó* 1992)

Schein Gábor

Szent István és Európa

Megjelent II. János Pál pápa első magyarországi apostoli látogatása alkalmából a *Sanctus Stephanus et Európa, Szent István és Európa* című tanulmánykötet. A kötet aktualitását az adja, amint azt a szerkesztő, Hamza Gábor bevezető írásában is kiemeli, hogy Magyarországnak a nyugati világba való integrálódási törekvései nem újkeletűek, hanem ezek a folyamatok már első királyunk államalapító és egyházszervező tevékenységével megkezdődtek, és az ország történelmében mindig is érzékelhetők voltak.

A kiadvány alapját az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1988. november 30-án megrendezett tudományos emlékülésen elhangzott előadások kibővített szövegei képezik. A magyar nyelven közzétett tanulmányokat — Hamza Gábor professzor elemzésének kivételével, melyet a kötet teljes terjedelmében franciául is közöl — minden esetben francia nyelvű rezümék követik; mindez, valamint az Öszentségéhez írt latin nyelvű ajánlás és a kötetben Angel Sánchez de la Torre spa-

nyol nyelven publikált műve nemcsak gesztus a jelenkor Európájának, hanem jelzi számunkra azt is, hogy a már fentebb említett integrálódási folyamatok tudományos körökben is új irányt vettek.

Az első tanulmányt a szerkesztő tollából olvashatjuk *Szent István törvényei és Európa* címmel, melyben a szerző mindenek előtt arra a kor sajátos viszonyaiból fakadó tényre mutat rá, hogy a világi főhatalom (imperium) és az egyházi főhatalom (sacerdotium) egymástól nem választható el.

Erdő Péter professzor *A szentistváni egyházszervezés és Európa* címmel írt munkájában mindenek előtt arra mutat rá, hogy első királyunk egyházszervező tevékenysége miként illeszthető be a középkori gondolkodásmód, teológia eszmerendszerébe.

A szerző rámutat többek között arra, hogy az egyház és az állam összefonódása a karoling kor felfogásának megfelelően nem egyedülálló jelenség. Ennek szimbóluma a királyi kápolna volt, amit a kápolna vezetője (archicapellanus) irányított. Ebből a tisztségből alakult ki a későbbi kancellári intézmény, mely funkciót Magyarországon az esztergomi érsek töltötte be.

Angel Sánchez de la Torre madridi professzor a korona szimbolikájáról ír. A Szent Istvánról szóló legendákat elemzi tanulmányában Kállay István. A kor vallási mozgalmainak ismertetése után emlékeztet arra, hogy Géza fejedelem csak Bizánc ostroma után fordul a nyugati kereszténységhez.

Bertényi Iván tollából olvashatjuk a *Szent István és a heraldika* című tanulmányt. A szerző hangsúlyozza, hogy Európa jónéhány országának heraldikájában megjelenik a kereszténységet elterjesztő, vagy valamely más cselekedetéért szentté avatott uralkodója.

Sz. Jónás Ilona elemzésének tárgya az a kép, mely a többi, elsősorban szomszéd államokban államalapító királyunkról élt. A környező államok részére a kereszténység felvételével a magyarok megszűntek potenciális ellenségek lenni. A kalandozások korát a békés egymás mellett élés, a politikai és gazdasági kapcsolatok bővülésének kora váltotta fel. Tóth Endre régészeti kutatások eredményeit ismertetve ad betekintést a kelet-dunántúli Valéria tartomány keresztény kultúrájának hétköznapijaiba. (*Művelődési és Közoktatási Minisztérium* 1991)

Kovács László

SOMMAIRE

Qui est catholique? (Des personnalités connues de l'Église hongroise répondent à la question de notre rédaction)

Jean Guitton: Confession, Dernier regard

Paul Poupard: Jean Guitton, le philosophe, écrivain, et humaniste

János Végh: Sur l'iconographie de La Vierge aux rochers de Leonardo da Vinci

Pierre Emmanuel et Mátyás Varga: Poèmes

Kyra Rochlitz: La tentation de la souffrance

INHALT

Wer ist katholisch? (Namhafte Persönlichkeiten der ungarischen Kirche antworten auf die Frage unserer Redaktion)

Jean Guitton: Bekenntnis, Letzter Blick

Paul Poupard: Jean Guitton, der Philosoph, Schriftsteller und Humanist

János Végh: Zur Ikonographie von Leonardos Felsengrottenmadonna

Gedichte von Pierre Emmanuel und Mátyás Varga

Kyra Rochlitz: Die Versuchung des Leidens

CONTENTS

Who is a catholic? (Prominent Hungarian churchmen answer the question of our editorial board)

Jean Guitton: Confession, A last glance

Paul Poupard: Jean Guitton the philosopher, man of letters and humanist

János Végh: Iconography of Leonardo's Virgin of the Rocks

Poems by Pierre Emmanuel and Mátyás Varga

Kyra Rochlitz: The temptation of suffering

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,
POMÓGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT, SZÁNTÓ TAMÁS

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Veszprémi Nyomda Rt., felelős vezető: FEKETE ISTVÁN igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utacán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámiaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA..

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

Kamarás István: Búvópatakok
Döbrentei Kornél: Honvágy egy álom után
Sütő András: Színművek
Hungarica (a nyolcvanas évek magyar festészete)
Lengyel Péter: Holnapelőtt
Németh Gábor: A semmi könyvéből
A bika neve: Carmen (a szegedi Dóm téri előadás)
Szép Ernő: Kispanasz
Művelődés (az erdélyi közművelődési lap újjászületése)
Cornell-Matthews: A római világ atlasza
Bajor Andor: Ima az üldözőkért
Takács Zsuzsa: Viszonyok könyve
Gáti Kovács István — Füzesi Zsuzsa: Színes versek
Szent István és Európa

A szemléket írták: *Fáy Miklós, Kádár Zoltán, Kovátsits László,
Máté-Tóth András, Pomogáts Béla, Schein Gábor,
Szörényi László, Tarján Tamás és Vasy Géza*

Következő számainkból:

Czeslaw Milosz: Sok vallás lármájáról
Dsidá Jenő ifjúkori versei
Szabó Ferenc: Az „Ostpolitik” emlékezete
Beszélgetés Franz König bíborossal
Yves Congar: A Szentlélek a katolicitás princípiuma